

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS**

**AUŠRA ŽEMAITAIENĖ
TEISĖS EDUKOLOGIJOS PROGRAMOS MAGISTRANTŪROS
IŠTĚSTINĖS STUDIJOS**

**SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ TURINČIŲ MOKINIŲ TEISINIO
UGDYMO MOKYKLOJE YPATUMAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *Doc. dr. Romas Prakapas*

Vilnius, 2013

TURINYS

SĄVOKŲ ŽODYNAS	4
ĮVADAS	5
1. SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMAS	
BENDROJO UGDYMO MOKYKLOSE	8
1.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių samprata.....	8
1.2. Inkluzija kaip integruoto ugdymo siekiamybė.....	15
1.3. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teises reglamentuojantys dokumentai	18
1.4. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teisinis ugdymas.....	24
2. SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMO	
BENDROJO UGDYMO KLASĖJE YPATUMAI	34
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	34
2.2. Tyrimo analizė.....	36
IŠVADOS	55
LITERATŪRA	57
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	63
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	65
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	67
PRIEDAI	69

LENTELĖS

1 lentelė. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų ugdymą.....	19
2 lentelė. Lietuvos Respublikos įstatymai, reglamentuojantys specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų ugdymą	20
3 lentelė. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai bei atskirų ministrų įsakymai, reglamentuojantys specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų ugdymą	23
4 lentelė. Specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių skaičius bendrojo ugdymo įstaigose (Cvetkovienė, Daujotis, Kostygova ir kt., 2011)	30
5 lentelė. Informantų aprašo lentelė.....	35
6 lentelė. Teisinio ugdymo samprata	36
7 lentelė. Teisinio ugdymo vaidmuo visuomenėje	38
8 lentelė. Teisinio ugdymo formos bendrojo ugdymo mokykloje.....	39
9 lentelė. Teisinis ugdymas įvairiuose bendrojo ugdymo mokyklos dalykuose.....	41
10 lentelė. Mokytojų nuomonė, kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos, pilietinio ugdymo ir etikos pamokose.....	42
11 lentelė. Mokytojų nuomonė, kokių teisės pagrindų žinių yra mokomi mokiniai	43
12 lentelė. Mokytojų nuomonė, kur mokiniai galės panaudoti gautas teises žinias	45
13 lentelė. Mokytojų nuomonė, ar yra reikalingas teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams	47
14 lentelė. Mokytojų teisinio ugdymo turinio pritaikymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams.....	48
15 lentelė. Mokytojų nuomonė, kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams	49
16 lentelė. Mokytojų nuomonė, kaip jie organizuoja specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymą savo pamokose.....	50
17 lentelė. Mokytojų nuomonė, kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams.....	52
18 lentelė. Mokytojų nuomonė, kur specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių.....	53

SAVOKŲ ŽODYNAS

Asmuo, turintis specialiųjų poreikių – asmuo, turintis dėl funkcijų sutrikimo arba ypatingų gebėjimų kylančių poreikių, reikšmingų visaverčiam jo dalyvavimui visuomenės gyvenime (Galkienė, 2003).

Bendrasis ugdymas – pradinis ugdymas, pagrindinis ugdymas, vidurinis ugdymas (Žin., 2011, Nr. 38-1804).

Individualizavimas – mokymo forma, kai mokant grupėmis (klasėmis), atsižvelgiama į individualius mokinių skirtumus ir pagal tai pasirenkami mokymo būdai, mokymo turinys (Jovaiša 2007).

Inkluzija – visa apimantis įtraukimas; apimantis, įtraukiantis visas dalis (Random House Webster's Dictionary, 1998).

Integracija – tai skirtingų veiklos galimybių ir gebėjimų turinčių asmenų sistemingas susitikimas tikslingai veiklai (Galkienė, 2003).

Specialieji ugdymosi poreikiai – pagalbos ir paslaugų ugdymo procese reikmė, atsirandanti dėl išskirtinių asmens gabumų, įgimtų ar įgytų sutrikimų, nepalankių aplinkos veiksnių (Žin., 2011, Nr. 38-1804).

Specialiųjų poreikių asmenys - vaikai ir suaugusieji, dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų turintys ribotas galimybes dalyvauti ugdymo procese, visuomenės gyvenime (Žin., 1998, Nr. 115-3228).

Švietimo programa – iš anksto apibrėžtos formaliojo arba neformaliojo švietimo veiklos, kuria siekiama numatyto rezultato, aprašymas (Žin., 2011, Nr. 38-1804).

Teisinis ugdymas – informacijos visuomenei rūšis, yra viena iš pagrindinių priemonių, ugdančių teisiškai išprususius bei dorus piliečius (Pekauskas, Grigaliūnaitė, 2008).

Teisinis švietimas – tai procesas, per kurį asmenims sudaromos galimybės įgyti žinių ir gebėjimų, padedančių tinkamai naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginti savo teises ir vykdyti pareigas (Heater, 2011).

Ugdymo programa – įvairiai formalizuota švietimo programa, kurios turiniu, pateikimo būdais ir metodais siekiama numatyto rezultato (Žin., 2003, Nr. 63-2853).

Ugdymo turinys – integruota žinių, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų sistema (Žin., 2003, Nr. 63-2853).

ĮVADAS

Temos aktualumas. Besikeičianti visuomenė šiuolaikiniam augančiam asmeniui, siekiančiam įgyti naujų kompetencijų ir kaupti atitinkamus įgūdžius, kelia tam tikrus reikalavimus. Ji turi padėti specialiųjų poreikių turintiems mokiniams įveikti savo sunkumus ir pasijusti visaverčiais visuomenės nariais. Pagrindinis šiuolaikinės švietimo sistemos tikslas – kiekvienos asmenybės ugdymas, orientuotas į individualius asmens poreikius ir gebėjimus. Mokyklos uždavinys – suteikti kokybiškas ir prieinamas paslaugas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems asmenims, kurie nori mokytis bendrojo ugdymo mokykloje.

Kaip teigia L. Jovaiša (2001), bendrojo ugdymo mokykla – darnios asmenybės ugdymo įstaiga. Čia ne tik atsiskleidžia individo fizinės ir psichinės jėgos, bet jis praturtinamas ir dvasinės kultūros vertybėmis bei paruošiamas visuomeniniam gyvenimui. Tad teisinio ugdymo specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams paskirtis - paruošti žmogų gyventi visuomenėje. Mokykloje puoselėjamos vertybės ir tokiu būdu formuojasi požiūris į teisės supratimą. Svarbu su teisės žiniomis supažindinti mokinius, ypač dėl įvairių priežasčių labiausiai pažeidžiamus mokinius (Heater, 2007). Mokykloje teisinis ugdymas padeda mokiniams įgyti žinias ir gebėjimus, reikiamus naudojantis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje sistemoje, ginant savo teises ir vykdant pareigas.

Įvairūs Lietuvos Respublikos teisės aktai (Žin., 2011, Nr. 38-1804; Žin., 1991, Nr. 23-593; Žin., 2011, Nr. 38-1804; Žin., 1992, Nr. 33-1014; Žin., 1996, Nr. 33-807; Žin., 1991.12.31, Nr. 36-969; Žin., 2004.05.22, Nr. 83-2983; Žin., 2010, Nr. 71-3561; Žin., 1998 12 31, Nr. 115-3228) reglamentuoja specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių galimybę mokytis bendrojo ugdymo mokyklose, o konkretų ugdymo turinį apibrėžia Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro patvirtintos Bendrosios ugdymo programos (2008, 2011). Bendrosiose ugdymo programose (2008, 2011) atskleistas ir teisinio ugdymo Lietuvoje turinys, principai, integravimo galimybės ir pan. Svarbu paminėti, kad minėtuose dokumentuose, fiksuojama, jog ugdymo procesas turėtų sudaryti ugdymo aplinką, kur ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai būtų rengiami kaip aktyvūs piliečiai demokratinėje valstybėje. Anot R. Prakapo ir V. Čepaitės (2011), teisinio ugdymo metu mokiniai raginami įsitraukti į politines veiklas, o į patį mokinį žvelgiama kaip į sąmoningą ir aktyvų pilietinės visuomenės narį, kuris geba pritaikyti žinias ir apginti savo teises bei pareigas.

Temos naujumas. Jau L. Deveikis ir A. Poviliūnas (1998) kalbėjo apie žmogaus teisių mokymo svarbą bendrojo ugdymo mokykloje. Vertėtų paminėti, jog teisinius auklėjimo

aspektus tyrinėjo A. Vaišvila (2000; 2004; 2009), V. Šlapkauskas (2004), L. Jovaiša (2003), R. Totoraitis ir R. Ažubalytė (2003), R. Tidikis (2003), P. Leuprechtas (2001) ir kt. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo ugdymo mokykloje ypatumus analizavo A. Pekauskas ir G. Grigaliūnaitė (2008); D. Heater (2007), A. Pekauskas (2010) gilinosi į vidutinio amžiaus mokinių teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokykloje. R. Prakapas, R. Žilinskienė (2008) nagrinėjo teisinio ugdymo bendrojo ugdymo mokykloje aspektus pedagogų požiūriu. B. Kairienė ir G. Dzindzalietienė (2009), Ronald A. Brand (2009) apžvelgė teisinio švietimo aspektus. Apie specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymo bendrojo ugdymo mokykloje naudą kalbėjo I. Kaffemanienė (2005), G. Kasparavičienė, R. Sabaliauskienė ir R. Rimkienė (2002), A. Galkienė (2001, 2003), A. Ališauskas (2001, 2002, 2003, 2007, 2011), Sigal Ben-Porath (2012). L. Jovaiša (2007), A. Galkienė (2001, 2005), Kelley R. Taylor (2011) aptarė specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių ugdymo individualizavimą, tai yra, mokymo programų pritaikymą prie individualių mokinių gebėjimų įsisavinti mokomąją medžiagą ir tokiu būdu paruošti mokinius savarankiškam gyvenimui bendruomenėje. Teisinis ugdymas kaip atskiras mokomasis dalykas bendrojo ugdymo mokyklose, lyginant su kitais mokomaisiais dalykais, santykinai nauja sritis, tad dar nėra mokslininkų ir praktikų išdiskutuota, kiek ir kokių teisinių žinių reikia suteikti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. R. Prakapas ir D. Juciuvienė (2012) atskleidė, kad teisinis ugdymas šiuo metu plačiausiai integruotas socialinių mokslų (istorijos ir pilietinio ugdymo) ir dorinio ugdymo (etikos) turinyje.

Analizuojant teisinio ugdymo ypatumus mokyklos bendrojo ugdymo klasėje pasigendama tyrimų apie vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinį ugdymą. Taigi, taip išryškėja šio tyrimo mokslinė **problema** - koks vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinis ugdymas bendrojo ugdymo klasėje?

Probleminiai klausimai:

1. Koks teisinio ugdymo vaidmuo bendrojo ugdymo mokyklose?
2. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos/ pilietinio ugdymo/ etikos pamokose?
3. Kokios teisės pagrindų žinios yra perteikiamos istorijos/ pilietinio ugdymo / etikos pamokose?
4. Ar specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?
5. Kaip pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?
6. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Tyrimo objektas – vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinis ugdymas bendrojo ugdymo klasėje.

Tyrimo tikslas – atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų teisinio ugdymo bendrojo ugdymo klasėje ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių, inkliuzijos sąlygomis, pagrindinius aspektus;
2. Atskleisti teisinio ugdymo svarbą specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams bendrojo ugdymo klasėje;
3. Išanalizuoti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teises ir pareigas reglamentuojančius dokumentus;
4. Išsiaiškinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teisinio ugdymo galimybes bendrojo ugdymo klasėje.

Tyrimo metodai:

1. Pedagoginės, psichologinės, teisinės ir kt. literatūros, švietimo sistemos ir kitų norminių dokumentų, susijusių su magistro darbo tema, *analitinis apibendrinimas*. Jis taikytas atskleidžiant svarbesniusiosios tiriamos problemos klausimus, rašant magistro darbo tyrimo teorinius metmenis.
2. Individualūs, konfidencialūs *standartizuoti interviu* su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų mokytojais.
3. Interviu būdu gauti duomenys parengti analizei – transkribuoti iš garso juostos ir analizuojami, taikant *klasikinio turinio analizės metodą*.

1. SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMAS BENDROJO UGDYMO MOKYKLOSE

1.1. Specialiųjų ugdymosi poreikių samprata

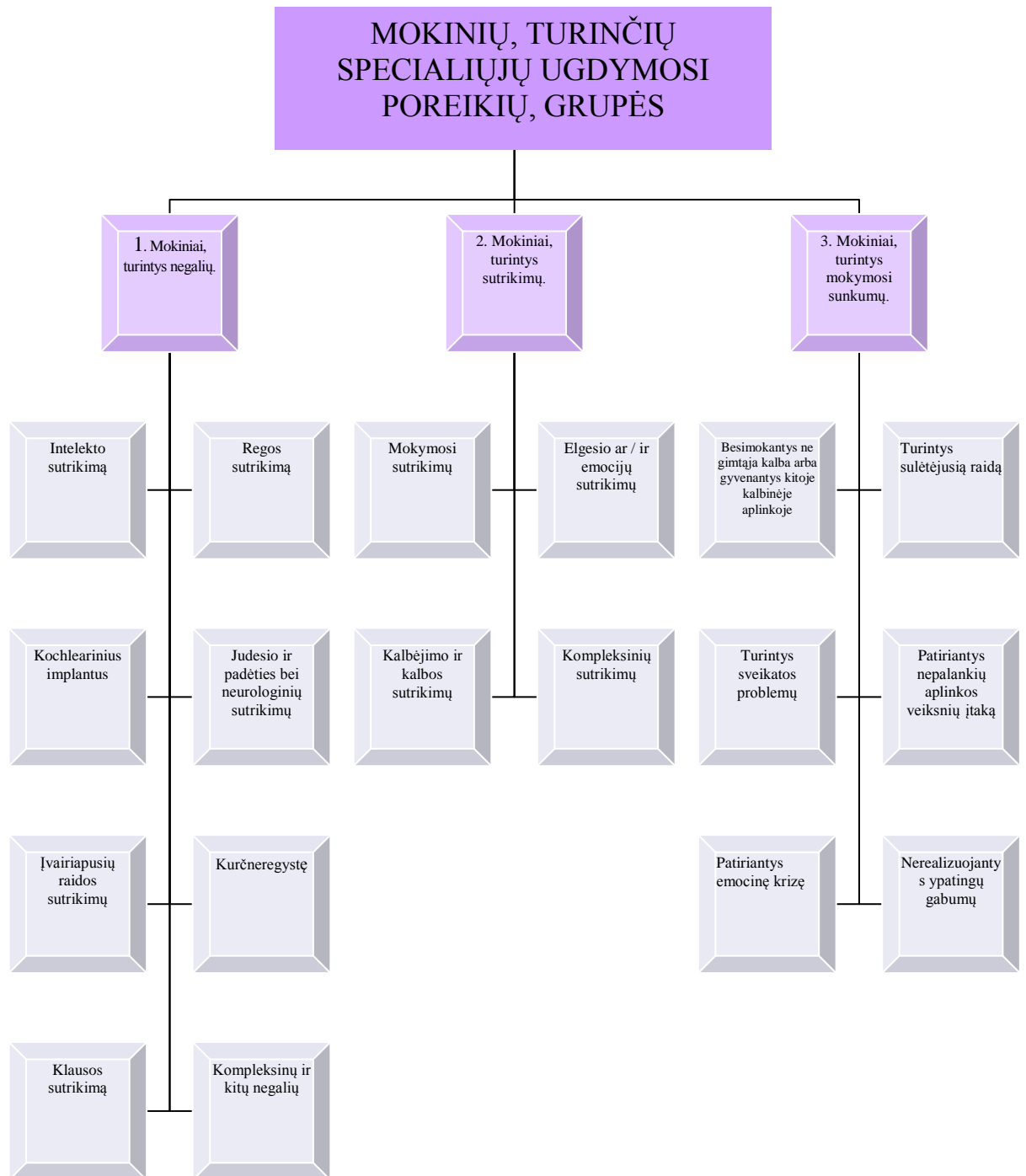
G. Kasparavičienės, R. Sabaliauskienės ir R. Rimkienės (2002) teigimu, specialiųjų poreikių vaikų integravimas į bendrojo ugdymo grupes ir klases yra vienas iš demokratėjančios visuomenės požymių. Visuomenė, anot šių autorių, nesudaranti tinkamų sąlygų visiems savo vaikams pasiekti jų turimą potencialą, negali būti vadinama demokratine. Nors integracija turi neabejotinai teigiamą reikšmę ne tik pačiam specialiųjų poreikių turinčiajam, bet ir kitiems mokyklų bendruomenės nariams, visuomenei, svarbu nepamiršti ypatingųjų mokinių poreikių tenkinimo svarbos.

„Specialusis ugdymas – tai specialiai organizuotas mokymas, atitinkantis neįprastus ypatingojo vaiko poreikius“ (Hallahan, Kauffman, 2003, p. 14). G. Kasparavičienė, R. Sabaliauskienė, R. Rimkienė (2002) nurodo, jog specialusis ugdymas atliepia specialiųjų poreikių vaikų ugdymą, lavinimą iškeliant vaiko gebėjimus ir galias. Samsonienė (2006) akcentuoja, jog specialiųjų poreikių vaikai turi savybę ar savybių kompleksą, nepakankamą arba labai gerą bendrųjų ar specialiųjų sugebėjimų išsivystimą. Tokių vaikų ypatingosios reikmės atsiskleidžia įvairiais pavidalais: tam tikra negalia ar talentu, ir ši situacija sudaro sąlygas atsirasti prieštaravimams tarp vaiko gebėjimų realizavimo ir standartinių ugdymo reikalavimų. Kaip sinonimą specialiųjų poreikių konceptui A. Ališauskas ir A. Ambrukaitis (1995), pasiūlė ypatingųjų poreikių įvardijimą. „Specialiųjų poreikių vaikas – vaikas, kuris dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų gali ribotai dalyvauti ugdymo procese ir visuomenės gyvenime“. (Kasparavičienė, Sabaliauskienė, Rimkienė, 2002).

Specialiųjų poreikių vaikai Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos šalyse, ugdomi ne tik specialiosiose mokyklose, specialiojo ugdymo centruose, bet ir bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse. Ugdymo terpė įtakoja tarpusavio veikimo plotmę tarp mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių ir mokytojų pobūdį, bet ugdymo reikalavimai tampa tokiais pat – didžiausias dėmesys ugdymo procese kreipiamas į kiekvieno mokinio gebėjimus ir ypatumus. Taip stengiamasi pažinti kiekvieną mokinį, tame tarpe ir specialiųjų poreikių ir sudaryti atitinkamas sąlygas jo sėkmingam ugdymui pagal mokinio galimybes (Inovatyvių mokymosi metodų ir IKT taikymas, 2010).

Iki 1995 metų situacija apibrėžiant raidos sutrikimus buvo gana miglota. Vyravo įvardijimų gausa, nebuvo apibrėžti sutrikimai į grupes. 1995 metais patvirtinta „Sutrikimų klasifikacija“. (Ališauskas, 2002).

1 pav. Specialiųjų poreikių mokinių grupės (pagal Žin., 2011, Nr. 93-4428).

2011 metais Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministras, Sveikatos apsaugos ministras ir Socialinės apsaugos ir darbo ministras išleido įsakymą Nr. V-1265/V-685/A1-317 (Žin., 2011, Nr. 93-4428) dėl specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų lygių nustatymo ir

specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarkos, kuris reglamentuoja specialiųjų poreikių vaikų skirstymą į sutrikimų grupes ir lygius pagal jų psichikos ar fizinių funkcijų sutrikimus, išskiriamos trys sutrikimų grupės, kuriai kiekvienai, atsižvelgiant sudedamųjų kriterijus ir įverčius, reikalingas individualizuotas ugdymas. Pagal šį įsakymą (Žin., 2011, Nr. 93-4428), Lietuvoje skiriamos 3 specialiųjų poreikių mokinių sutrikimų grupės (žr. 1pav.).

Siekiant teikti veiksmingą ugdymą mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių ar gabumų programos yra pritaikomos arba individualizuojamos, taip pat ruošiamos įvairios metodikos. Šiems mokiniams padeda specialistai: logopedas, specialusis pedagogas, psichologas (pvz., jei vaikas turi emocijų ir kt. sutrikimų), socialinis pedagogas (pvz., jei vaikas turi socialinės raidos sutrikimų), mokytojo padėjėjas. Bet tokiais atvejais, kai paskiriamos pritaikytos ar individualizuotos programos, keičiant jų mokymosi turinį pasak A. Galkienės (2005), dar labiau gilinamasi į tokių mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius ir gana dažnai jaunuolis yra užmiršamas. A. Ališausko, D. Gerulaičio (2003) nuomone, teikiant didelę reikšmę specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams, jų ypatingumams, negatyviai įtakojama mokinio emocinė būklė, prastėja jų ugdymosi rezultatai. Pasak Bendrųjų ugdymo programų (2008), specialiųjų poreikių moksleiviams yra sudaromos sąlygos mokytis pagal jų gebėjimus, galimybes, pagal pritaikytas ar individualizuotas ugdymo programas.

L. Jovaiša (2007) individualizavimą apibrėžia kaip mokymo formą, kai mokant klasėje, atsižvelgiama į individualius mokinių skirtumus ir pagal tai pasirenkami mokymo būdai bei mokymo turinys.

2011 metų LR Švietimo ir mokslo ministro, Sveikatos apsaugos ministro ir Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo (Žin., 2011, Nr. 93-4428) pirmame priede galima rasti, kuo ypatingi kiekvienai sutrikimų grupei priskiriami mokiniai:

1. Mokiniai, turintys negalių

Negalioms priskiriami raidos, sensorinių, fizinių funkcijų ir kiti įgimti ar įgyti sveikatos sutrikimai, kurie trukdo pažinti, tyrinėti aplinką, siekti akademinį žinių, trikdo socialinę, emocinę ir asmenybės raidą. Šiems asmenims gali būti reikalinga kitų žmonių priežiūra, jiems skiriamos socialinės ir medicininės paslaugos, teikiama švietimo pagalba. Mokymosi aplinkos ir Bendrojo ugdymo programų pritaikymas priklauso nuo asmens negalios pobūdžio ir ugdymosi poreikių.

Šiai grupei priklauso mokiniai, turintys intelekto sutrikimus. I. Elijošienė (2003) išvardina sąlygas, kurioms esant pripažįstamas protinis atsilikimas: „Protinio atsilikimo sampratoje akcentuojami 3 požymiai: 1) organinis ar funkcinis centrinės nervų sistemos pažeidimas, 2) pažintinės veiklos sutrikimas, 3) negrįžtamas (pastovus) pažintinės veiklos sutrikimo pobūdis. Tik esant visiems 3 išvardytiems požymiams galima konstatuoti protinį atsilikimą.“

Intelekto sutrikimo laipsniai gali būti: nežymus, vidutinis, žymus, labai žymus ir nepatikslingas intelekto sutrikimas.

Mokinių, priskiriamų šiai grupei, žinios, mokėjimai, įgūdžiai ir gebėjimai vertinami ir jiems priskiriami atitinkami koeficientai (įverčiai).

„Intelekto sutrikimas susijęs su asmens funkcionalumu. Sutrikusio intelekto asmuo yra tas, kurio žemas intelekto funkcionalumo lygis ir silpni adaptacijos įgūdžiai (komunikavimo, savęs priežiūros, gyvenimo šeimoje, socialiniai, bendruomeninio gyvenimo, kryptingumo, sveikatos priežiūros ir saugumo, funkcinų mokomųjų dalykų, laisvalaikio ir darbo įgūdžiai). <...> Kai yra nežymus protinis atsilikimas, daugiau dėmesio turi būti skiriama mokymosi įgūdžiams; kuo sunkesnis intelekto sutrikimas, tuo daugiau turi būti akcentuojami pagalbos sau, gyvenimo bendruomenėje ir profesiniai įgūdžiai.“ (Inovatyvių mokymo(si) metodų ir IKT taikymas, 2010).

Sutrikusio intelekto vaikai funkcinų mokomųjų dalykų (pvz., skaityti) mokomi tam, kad galėtų savarankiškai išgyventi visuomenėje (pvz., skaityti laikraščius, perskaityti prekių etiketes parduotuvėse, iškeisti pinigus, užpildyti įvairias prašymo formas ir pan.).

Šiai sutrikimų grupei priklauso ir mokiniai, turintys nežymių, vidutinių, žymių, labai žymių ar gilių klausos sutrikimų. A. Ališauskas (2003) teigia, kad atsižvelgiant į pažeidimo pobūdį, sutrikimas gali būti: kondukcinis (būdingas sutrikęs garsų sklidimas dėl pažeidimo vidurinėje ir išorinėje ausyje), neurosensorinis (sutrikęs garsų suvokimas dėl vidinės ausies recepcinės funkcijos pažeidimo), mišrus (kai turi kondukcinio ir neurosensorinio klausos sutrikimo požymių).

„Sutrikusios klausos vaikams būdinga vėluojanti kalbos raida ar jos sutrikimai. <...>. Daugumai kurčiųjų, kurių klausos sutrikimas įgimtas ar kurie apkurto ikikalbiniu laikotarpiu, reikalinga gestų kalba – rankomis rodomų ženklų sistema. Tokie vaikai negali išmokti sakininės kalbos taip, kad galėtų laisvai bendrauti su girdinčiais. Klausos sutrikimas riboja ugdymo galimybes, todėl bendravimo problema šiems vaikams yra pati svarbiausia.“ (Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas, 2010, p. 29).

Prie šios sutrikimų grupės priskiriami ir regos sutrikimus turintys mokiniai. V. Gudonis (2003) teigia, jog: „Rega vaidina labai svarbų vaidmenį ne tik pažįstant tikrovę. Visi psichiniai procesai yra tarpusavyje susiję ir sąlygoja vienas kitą, todėl regos reikšmė toli peržengia pažinimo sferos ribas.“

„Regos sutrikimų turintys vaikai negali gauti iš juos supančio pasaulio fono tokių pat vaizdinių žymių, kaip mokiniai neturintys regos sutrikimų. Tai gali turėti įtakos jų pažinimo raidos vėlavimui lyginant su kitais mokiniais. Todėl itin reikšmingas tampa laikas, kada vaikas apako, ir ar prieš regos sutrikimą turėjo progą pažinti supančią aplinką ir priimti informaciją per vizualinį jutimą. ”. Regos pojūtis susijęs su kitais jūtimais – klausa, lietim, judėjimu. (Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas, 2010).

Šiai grupei priskiriami ir mokiniai su judesio ir padėties sutrikimais. Mokiniai, turintys judesio ir padėties sutrikimų, neturi vienodos charakteristikos, nes kiekvieno problema individuali. Sutrikimo sunkumas vertinamas pagal savarankiškumo įvertinimo indeksą (jį įvertina sveikatos priežiūros specialistai).

Pasak S. Ališauskienės (2003), kuri remiasi L. M. Spencer (1988), dažniausiai nurodomos fizinių ir judėjimo sutrikimų grupės yra tokios:

1. Neurologiniai sutrikimai: vaikų cerebrinis paralyžius, stuburo išvaržos, epilepsija, kitos neurologinės disfunkcijos ir būklės;
2. Ortopediniai sutrikimai: įgimti dėl kūno dalių deformacijų, kaulų patologijos, skoliozės, įgyti dėl raumenų distrofijos, artrozės, infekcinių ligų ir kt.;
3. Sutrikdyta fizinė ir judesių raida dėl kitų sveikatos sutrikimų.

Mokinių, turinčių negalių grupei priskiriami ir tie mokiniai, kurie turi somatinių ir neurologinių sutrikimų. E. Grinienė, J. V. Vaitkevičius (2003) pateikia išorinius ir vidinius veiksnius, kurie turi įtakos vaikų somatiniams ir neurologiniams sutrikimams:

1. Vidiniai veiksniai: paveldėti organizmo funkcinės ir struktūrinės sandaros defektai, trikdančios gyvybinę veiklą;
2. Išoriniai veiksniai: įtemptas protinis ir fizinis darbas, traumos, stresas, netinkama mityba, socialinės sąlygos, cheminės medžiagos, alkoholis ir kt.

Taip pat šioje specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių grupėje gali pasitaikyti ir kompleksinės negalios. Anot V. Gevorgianienės (2003), kompleksiniais sutrikimais galima vadinti kelių sutrikimų derinius ar kompleksus, išskyrus tuos atvejus, kai sutrikimai prieštarauja vienas kitam savo pobūdžiu ir negali sudaryti derinio, pvz. neprigirdėjimas ir kurtumas.

Pastebėta, kad norint sudaryti tinkamiausias sąlygas specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams ugdytis, reikėtų atlikti:

- individualizuoti ir kreipti dėmesį į kiekvieno mokinio ugdymą, tenkinant jo specialiuosius ir ugdymosi poreikius;
- sukurti galimybių lauką kiekvienam mokiniui gerinti savo pasiekimus;
- drąsinti mokinio veiklumą, nusiteikimą rinkti gyvenimišką patirtį;
- raginti šeimos narius kuo aktyviau dalyvauti savo vaikų ugdymo veikloje (Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas, 2010).

A. Ališauskas (2002) pažymi, jog sukurti visiškai nepriekaištingą kvalifikaciją nėra įmanoma, nes sutrikimai turi būti vertinami tiek iš teorinių, tiek iš praktinių pozicijų. „Kiekviena klasifikacija yra su tam tikromis išlygomis, todėl nevisada atspindi visų sutrikimų plotmę. Akcentuojama, jog klasifikacija suteikia galimybę nepasiklysti raidos sutrikimų įvairovėje, ją modeliuoti, teikti asmeniui racionalią pagalbą.“ (Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas, 2010).

Šios grupės moksleivių mokslumo lygis gali būti sąlyginai aukštas, sąlyginai žemas arba žemas. Taip pat galimi intelekto sutrikimai. Moksleivių žinios, mokėjimai, įgūdžiai ir gebėjimai atitinka Bendrojo išsilavinimo standartus, tačiau kartais gali pasireikšti žinių, mokėjimų ir įgūdžių netolygumas ir nesistemingumas atskirose mokymosi srityse.

Šių mokinių ugdymui pagal pateiktas rekomendacijas (atsižvelgiant į specialiųjų ugdymosi poreikių kriterijus ir įverčius (Žin., 2011, Nr. 93-4428, 2 priedas)) siūloma naudotis Bendrosiomis programomis ar pritaikytomis, individualizuotomis vieno, kelių ar visų dalykų Bendrosiomis programomis.

2. Mokiniai, turintys sutrikimų

Sutrikimams priskiriami mokymosi (dviejų ar daugiau dalykų – skaitymo, rašymo, matematikos ar kitų dalykų), taip pat elgesio ir emocijų, kalbos ir kalbėjimo sutrikimai, kurie pasireiškia vaikui įgyjant pagrindinių kompetencijų.

„Specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai gana dažnai susiduria su įvairiomis problemomis įgyjant ir naudojant skaitymo, rašymo ir / ar matematikos įgūdžius. Dauguma specialistų vaikus su mokymosi negaliojimu įvardija kaip turinčius CNS (centrinės nervų sistemos) disfunkciją, t. y. sutrikusi jų smegenų veikla, o ne pažeistos smegenys. Beje, didelė dalis šių mokinių susiduria ir su emociniais ir socialiniais sunkumais.“ (Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas, 2010)

A. Juodraitis (2003) pateikia būdingus emocijų ir / ar elgesio raidos sutrikimų turinčių mokinių elgsenos variantus, kurie veikia mokymosi proceso sėkmę. Tai:

1. Negebėjimas išmokyti, kurio negalima paaiškinti intelektualiais, sensoriniais ar sveikatos veiksniais;
2. Negebėjimas užmegsti ir palaikyti ryšius su bendraamžiais ir mokytojais;
3. Netinkamas elgesys ar emocijos esant normalioms aplinkybėms;
4. Bendras nusiminimas ir prislėgta nuotaika;
5. Polinkis į baimę, susijęs su asmeninėmis ar mokyklos problemomis.

„Elgesio ar/ir emocijų sutrikimams būdinga:

1. nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius;
2. nuolat pasireiškia ne mažiau nei dviejose skirtingose srityse;
3. nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo aplinkoje.“ (Žin., 2011, Nr. 93-4428, 1 priedas)

Šiai sutrikimų grupei priklauso ir kalbėjimo ir kalbos sutrikimai. Anot A. Garšvienės ir R. Ivoškuvienės (2003), šios grupės sutrikimams būdinga:

1. Kalbėjimas ir bendravimas kalba neatitinka vaiko amžiaus;
2. Tai įtakojo kalbėjimo aparato ir centrinės nervų sistemos pažeidimai ar funkciniai sutrikimai;
3. Sutrikimai yra stabilūs ir savaimė neišnyksta;
4. Kalbos ir komunikacijos sutrikimai nulemia mokymosi sunkumus;
5. Neigiamai veikia vaiko asmenybę.

Šioje grupėje priskiriami ir mokiniai, turintys mokymosi sunkumų, kur be skaitymo, rašymo, matematikos, specifinių mokymosi sutrikimų yra ir bendrieji mokymosi sutrikimai, kurie pasireiškia mokymosi pasiekimų atsilikimu iš dviejų ir daugiau dalykų. Šis atsilikimas yra tikėtinas, kai asmens intelektualiniai gebėjimai yra žemi, tačiau nesiekia labai žemo intelekto ribos.

Taip pat ir šioje sutrikimų grupėje yra būdingi kompleksiniai sutrikimai. Tai gretutiniai sutrikimai arba įvairūs deriniai iš šios sutrikimo grupės.

Šios grupės moksleivių, kaip ir pirmosios grupės, mokslumo lygis, žinios, mokėjimai ir įgūdžiai bei gebėjimai yra vertinami ir pagal pateiktus įverčius jų ugdymas organizuojamas pagal pritaikytas arba individualizuotas ugdymo programas.

3. *Mokiniai, turintys mokymosi sunkumų*

„Mokymosi sunkumai kyla, kai dėl nepalankios (kultūrinės/kalbinės, pedagoginės, socialinės-ekonominės) aplinkos ar susidariusių aplinkybių apribojamos asmens galimybės realizuoti savo gebėjimus įsisavinant mokymosi programas. Sunkumai laikini ir asmens specialieji ugdymosi poreikiai sprendžiami suteikiant atitinkamą psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir/ar specialiąją pagalbą.“ (Žin., 2011, Nr. 93-4428, 1 pr.)

Specialieji ugdymosi poreikiai nustatomi įvertinus mokinio reikmes. Specialiųjų ugdymosi poreikių lygis gaunamas sudauginus specialiųjų ugdymosi poreikių kriterijaus koeficientą su pasirinkto įverčio balu ir susumavus gautus rezultatus. Specialiųjų ugdymosi poreikių lygiai pagal skaitmeninę išraišką skirstomi į nedidelius, vidutinius, didelius ir labai didelius

Taigi, specialiųjų ugdymosi poreikių turi tokie asmenys, kurie priskiriami bent vienai iš klasifikacijoje paminėtų sutrikimų grupių. Atsižvelgiant į sutrikimą, reikėtų remtis pateikta klasifikacija, kadangi ji yra oficialiai patvirtinta, suderinta mokslininkų ir praktikų, ji padeda orientuotis į mokinio stipriąsias vietas ir taip pritaikyti ugdymo programas, kad jos būtų prieinamos visiems mokiniams.

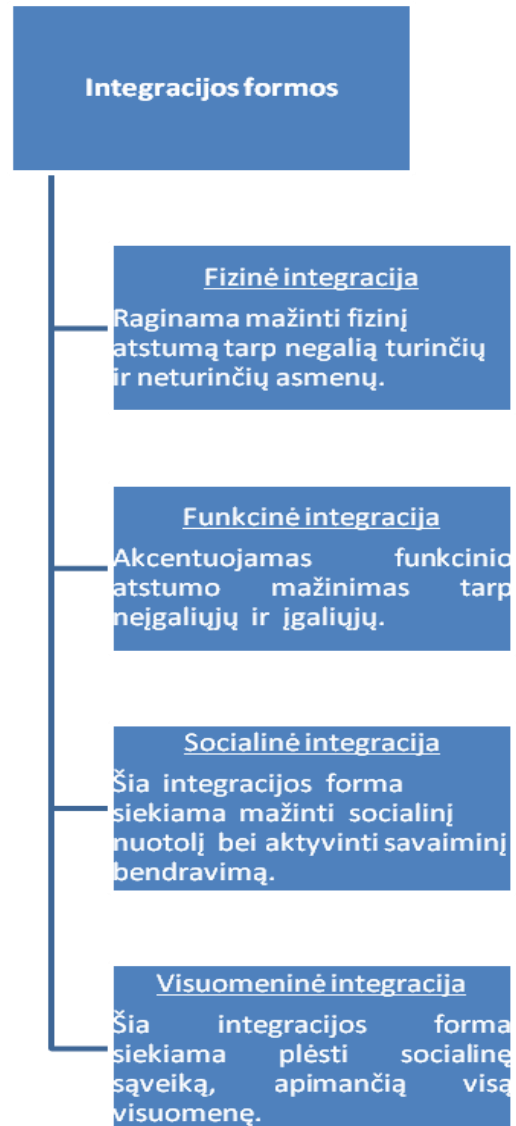
1.2. Inkluzija kaip integruoto ugdymo siekiamybė

Integracijos sąvoka šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje yra suprantama lyg natūralus ir negrįžtamas reiškinys. Integracija suvokiama kaip kiekvieno mokinio laisvas pasirinkimas lankyti ugdymo įstaigą, esančią arčiausiai jo namų (Matulevičienė, 2006). A. Galkienė (2003) tvirtina, jog tik kreipiant dėmesį į specialiuosius asmens ugdymosi poreikius ir stengiantis juos patenkinti, formuojasi tinkamos sąlygos, kurioms esant įmanomas pilnavertis gyvenimas.

Integruoto ugdymo bruožas - mokinio įvertinimas, kuris įtakoja mokymosi motyvaciją. Svarbu vertinti ir reaguoti ne į patį mokinį, bet į jo poelgius, veiksmus. Ugdytojai turėtų leisti atsirasti „sėkmės“ situacijoms, kad vaikas pajustų savo vertę. Tačiau nepamiršti, jog mokinio nerekomenduojama ir pervertinti – tada skatinamas neadekvatus savęs vertinimas (Matulevičienė, 2006).

Terminai „integracija“ ir „inkluzija“ buvo vartojami kaip sinonimai. Tačiau kaip teigiama „Inkluzinis ugdymas užsienio mokslininkų akiratyje“ (2003), inkluzijos koncepcija laikoma tinkamesnė, palyginti su integracijos koncepcija, nes inkluzija sukuria pagrindą demokratinėi idealogijai. Inkluziniai tikslai sudaro prielaidą plėtoti integraciją kaip

svarbiausią bendrojo ugdymo mokykloje tikslą. Inkluzinio ugdymo taikymas išplečia sąlygas, kurios leidžia priimti kitus individus, turinčius įvairių pažintinių, fizinių, bendravimo, emocinių ypatumų, pagelbėti nugalėti jiems kylančias problemas ir būti kartu su kitais bendruomenėje (Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas, 2010).

2 pav. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų integracijos formos (pagal Jonsson, 1995)

Inkluzinis ugdymas neabejotinai siejamas su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymu atitinkamose ugdymo institucijoje, ypač išryškinamas mokyklos vaidmuo, kurioje teikiamos profesionalios specialistų paslaugos, reikiamų priemonių, patalpų atitikimas vaikų poreikiams. Tinkama aplinka specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams leidžia lengviau ugdytis pagal jų gebėjimus. Šio inkluzinio ugdymo ypatybė - įstaigos administracijos emocinė

parama, teigiamos pozicijos šių mokinių atžvilgiu. Toks ugdymas Lietuvoje ir Europos šalyse laikomas siekiamybe (Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas, 2010).

Specialiojo ugdymo aplinkoje inkliuzija – negalią turinčių mokinių ugdymas bendrojo ugdymo mokyklose iškeliant vienodas sąlygas visiems (nepaisant negalės, jos dydžio) įsitraukti į veiklą, kai neįgalus individas priimamas su visomis duotybėmis ir vertinamas kaip kiekvienas mokyklos atstovas (Walther-Thomas ir kt., 2000; Ruškus, 2002; Farrell, 2003).

Integracijos sąvoką Europos šalyse išstūmęs inkliuzijos terminas, taiko į lygių sąlygų visiems dalyvauti bet kokioje veikloje kūrimą, neatsižvelgiant į sutrikimo dydį ir pobūdį. Inkliuzija vertinama kaip pranašesnis integruoto ugdymo lygmuo, o ne esminis pokytis specialiojo ugdymo plotmėje. Inkliuzijos pasisekimą įtakoja pagalba mokiniui pamokų metu klasėje, aktyvus specialistų įsitraukimas ir dalyvavimas, bei tarpusavio specialistų, tėvų ir mokinių bendradarbiavimas ir partnerystė, įstaigos administracijos parama (Miltenienė, 2005).

Kaip pažymi M. Bulotaitė ir I. Kepalaitė (1996) mokyklai tenka svarbus vaidmuo ugdymo, asmenybės ugdymo ir socializacijos procesuose. Mokykla – tai vieta, kur moksleiviai praleidžia didžiąją savo gyvenimo dalį, todėl bendra jo savijauta, psichinė sveikata priklauso nuo to, kokia atmosfera yra mokyklos bendruomenėje. „Mokykla visiems” – tai vizija tobulo valstybinės mokyklos, kurioje kiekvienam moksleiviui priklausomai nuo individualių poreikių būtų teikiama pakankamai dėmesio ir paslaugų.

Inkliuzinio ugdymo šalininkės turėtų numanyti kiekvieno mokinio poreikius ir gebėjimus, nepamirštant vaiko socialinės padėties ypatybių. Bet kuris vaikas, turintis specialiųjų ugdymosi poreikių, raginamas aktyviai įsitraukti ugdymo procese ir bendruomenės santykių kūrimo erdvėje. Specialios mokymo priemonės pagelbėja ugdytojams greičiau ar lengviau pasiekti siekiamybės. (Mokytojų rengimo ugdyti specialiųjų poreikių turinčius vaikus bendrojo ugdymo klasėje gairės, 2003).

Inkliuzinio ugdymo koncepcija reikalauja kiekvienam moksleiviui sukurti optimalią ugdymosi aplinką. Šalyse, kuriose inkliuzinis ugdymas yra švietimo politikos prioritetas, specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams bendrojo ugdymo mokyklose teikiama papildoma pedagoginė pagalba, pritaikomos ugdymo programos, jie aprūpinami kompensacine technika ir specialiosiomis mokymo priemonėmis, kad galėtų patirti ir pajauti mokymosi džiaugsmą ir sėkmę. Daugelyje Vakarų šalių jau seniai pripažinta, kad vienintelis būdas ugdyti demokratinę visuomenę – kurti mokyklą visiems, t.y. tobulinti inkliuzinį ugdymą. (Mokytojų rengimo ugdyti specialiųjų poreikių turinčius vaikus bendrojo ugdymo klasėje gairės, 2003, p. 9).

Inkliuzija – visa apimantis įtraukimas; apimantis, įtraukiantis visas dalis (Random House Webster's Dictionary, 1998). Pasak L.Miltenienės (2005), J.Ruškaus (2002), inkliuzijos sąvokoje išryškinamas buvimo kartu ir skirtybės priėmimo filosofija, kurios esminis uždavinys – pagelbėti ugdymo proceso dalyviams tapti bendruomenės nariais ir sukurti vieningos bendruomenės viziją. Akcentuotina, jog inkliuzija bendruomenėje vadovaujasi tikėjimu, kad tokioje bendruomenėje visi asmenys veikia kartu nepaisant skirtingų įsitikinimų, negalės, rasės, religijos. To paties amžiaus vaikai turi augti ir mokytis jiems įprastoje veikloje (tai yra bendrojo ugdymo įstaigos bendrojoje klasėse ar grupėje).

Kaip teigia R. Tvinnereim (2003), svarbiausi inkliuzijos principai:

- Esame lygūs, nors skirtingi;
- Nepaisant mūsų išvaizdos, gebėjimų, sveikatos, elgesio ar veiklos skirtumų, esame viena visuomenė;
- Normaliai visuomenei būdinga įvairovė ir skirtybės, o ne vienodumas;
- Kitokius poreikius negu dauguma turintys vaikai ir suaugusieji pernelyg ilgai ir neteisėtai buvo izoliuojami.

Taigi, inkliuzija suvokiama kaip pačios ugdymo įstaigos pasirengimas ugdyti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių priėmimo visuma. Inkliuzyvus ugdymas tai ir tarsi specialaus ugdymo atmaina, tenkinama bendrojo ugdymo mokykloje. Inkliuzijos sėkmingumas priklauso nuo kiekvienos integruotos švietimo įstaigos, visuomenės nario, o ne tik nuo mokinio, turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių. Kiekvienas švietimo sistemos narys turėtų stengtis padėti įgyvendinti ir siekti inkliuzinio ugdymo plėtotės. Inkliuzijos siekimas bendrojo ugdymo mokyklose atskleidžia ir parodo teisinio ugdymo reikšmingumą, jo prasmę ugdant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius.

1.3. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teises reglamentuojantys dokumentai

Šiandien Lietuvoje yra priimta eilė teisės aktų, kurie reglamentuoja specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teises gyventi lygiavertį ir pilnavertį gyvenimą, akcentuoja žmogaus teises. Pozityvių ištakų specialiojo ugdymo raidai Lietuvoje posovietiniu laikotarpiu reikėtų ieškoti dar iki Nepriklausomybės atkūrimo ir po jos susigrąžinimo parengtuose dokumentuose ir teisės aktuose. Neabejotinai didelės įtakos specialiųjų ugdymosi

poreikių asmenų ugdymo raidos sėkmei turėjo bendradarbiavimas su Vakarų Europa ir Tarptautinių teisės aktų ratifikavimas.

1 lentelė. Tarptautiniai teisės aktai, reglamentuojantys specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų ugdymą

Eil. Nr.	Teisės aktas	Metai	Šaltinis
1.	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija	1995-07-03	Žin., 1995, Nr. 60-1501
2.	Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija	2010	Žin., 2010, Nr. 71-3561

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Žin., 1995, Nr. 60-1501) tai dokumentas, kurio pagalba buvo užtikrintos visų vaikų pilietinės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės. Jos pagrindą sudaro keturi vyraujantys principai, iš kurių galima būtų išskirti diskriminacijos principą, kaip vieną iš integruoto ugdymo pamatų, kuris neleidžia išskirti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių. Šioje konvencijoje numatyta beveik 50 vaiko teisių. 28 straipsnyje yra išskirta vaiko teisė mokytis, kuri yra sėkmingos jo raidos sąlyga. Lietuvos valstybė įsipareigojo imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių, kad būtų sudarytos sąlygos specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams įgyti norimą išsilavinimą. Nors jau 1992 metais Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (Žin. 1992, Nr. 33-1014) pasisakoma už demokratinėmis nuostatomis grįstą, humanišką visuomenę, kurios kiekvienas pilietis, nesvarbu jo tautybė, rasė, gebėjimai, yra vertybė. 41 Konstitucijos straipsnyje rašoma, kad „Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas.

Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas.

Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus.“

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (Žin. 2010, Nr. 71-3561) įpareigoja šalis užtikrinti inkliuzinę visų lygių švietimo sistemą, kuri būtų prieinama neįgaliesiems, o švietimo paslaugos būtų kokybiškos ir pritaikytos individualiems kiekvieno asmens ugdymosi poreikiams, sudarant sąlygas įgyti nemokamą išsilavinimą bendroje švietimo sistemoje. Minėtos konvencijos 24 straipsnis deklaruoja valstybės įsipareigojimą užtikrinti, kad mokiniai nebūtų diskriminuojami dėl savo negalės ir šalinami iš bendros švietimo sistemos. Be to, šia konvencija užtikrinama visiems tinkamo, kokybiško ir nemokamo pradinio bei vidurinio išsilavinimo įgyjimo galimybė lygiai su kitais asmenimis, o sąlygos turėtų būti pritaikytos pagal specialiųjų ugdymosi poreikių mokinio poreikius. Tad iškilus būtinybei yra

garantuojama parama bendroje švietimo sistemoje, kad būtų sudarytos sąlygos jų veiksmingam švietimui (gali būti teikiamos individualizuotos paramos priemonės, suderintos su visiškos įtraukties tikslu).

2 lentelė. Lietuvos Respublikos įstatymai, reglamentuojantys specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų ugdymą

Eil. Nr.	Lietuvos Respublikos įstatymas	Metai	Šaltinis
1.	Lietuvos Respublikos Konstitucija	1992-10-25	Žin. 1992, Nr. 33-1014
2.	Lietuvos Respublikos Invalidų socialinės integracijos įstatymas	1991-11-28 2004-05-11	Žin. 1991, Nr. 36-969 Žin., 2004, Nr. 83-2983
3.	Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas	1991-06-25 2003-06-17 2011-07-01	Žin., 1991, Nr. 23-593; Žin., 2003, Nr. 63-2853 Žin., 2011, Nr. 38-1804
4.	Lietuvos Respublikos Vaiko Teisių apsaugos pagrindų įstatymas	1996-03-14	Žin., 1996, Nr. 33-807
5.	Lietuvos Respublikos Invalidų socialinės integracijos įstatymo papildymo ir pakeitimo įstatymas	1996-10-22	Žin., 1996, Nr. 105-2395
6.	Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas	1998-12-15	Žin., 1998- 12-31, Nr. 115-3228
7.	Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas	2004-05-11	Žin., 2004, Nr. 83-2983
8.	Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo	2010-05-27	Žin., 2010, Nr. 67-3350

Lietuvos Respublikos valstybė norėjo užtikrinti specialiųjų poreikių asmenų apsaugą bei lygias jų ugdymosi galimybes, todėl kūrė įstatymus (žr. 2 lentelę), kurie atitiktų Lietuvos švietimo koncepcijos(1992) nuostatas ir ratifikuotus tarptautinius teisės aktus.

1989 m. parengta ir paskelbta Lietuvos TSR vidurinės bendrojo ugdymo mokyklos koncepcija (Tautinė mokykla, 1989.), kurioje buvo išdėstytos laisvojo ugdymo paradigmos įtvirtinimo idėjos. Šios koncepcijos esmę sudaro nuostatos, kad mokiniai, turintys vystymosi sutrikimų mokosi specialiose bendrojo ugdymo mokyklose, tačiau tiems mokiniams, kurių sutrikimai nežymūs, leidžiama mokytis bendrojo ugdymo mokyklos specialiojoje klasėje. Pagal šią koncepciją bendrąjį ugdymą buvo numatyta pertvarkyti demokratiniais pagrindais ir tai buvo bene pirmasis dokumentas, leidžiantis daliai specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdytis kartu su įprastai besimokančiais mokiniais.

Lietuvoje vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių faktiška integracija į bendrojo ugdymo mokyklas prasidėjo priėmus Lietuvos Respublikos švietimo įstatymą (Žin. 1991, Nr. 23-593) ir paruošus Lietuvos švietimo koncepciją (1992). Tačiau pagrindinės reformos specialiojo ugdymo terpėje buvo jau iškeltos rengiant Ikimokyklinio amžiaus vaikų su vystymosi sutrikimais ugdymo koncepciją ir Lietuvos specialiųjų mokyklų koncepciją. Ši reforma tapatinama su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymo įstaigų veiklos tobulinimu. Bet vertėtų paminėti, jog darbo grupės, kuri ruošė šias koncepcijas, po kurio laiko suprato, jog specialioji pedagogika pasižymi tam tikrais trūkumais kaip ir visa švietimo sistema: turinio internalizavimu, dehumanizmu. Todėl švietimo įstatymas akcentuoja teisinio pagrindo reikšmingumą (Ambrukaitis, 2005).

Ir štai 1999 m. įsigaliojo Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (Žin. 1998, Nr. 115-3228). Įstatymu nustatyta specialiojo ugdymo sistemos sandara, valdymo bei specialiųjų poreikių asmenų ankstyvojo ir ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo, papildomo ugdymo, profesinio ir aukštesniojo mokymo, aukštojo mokslo ir suaugusiųjų švietimo organizavimo pagrindai. Įstatymas numato, kad bendrąjį išsilavinimą specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai gali įgyti visų tipų bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose ar specialiosiose klasėse, specialiosiose mokyklose ar kitose specialiojo ugdymo įstaigose, profesinių mokyklų atitinkamoje pagrindinio profesinio mokymo pakopoje. Specialiojo ugdymo įstatymas nustato ne tik specialiojo ugdymo sistemos sandarą, ugdymo valdymą ir organizavimą, bet ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų, jų tėvų (ar vaiko globėjų), pedagogų teises ir pareigas. Specialiųjų ugdymosi poreikių turintys asmenys turi teisę: ugdytis ir būti ugdomi; pasirinkti gebėjimus atitinkančią ugdymosi formą ir įstaigą tėvams (globėjams) sutikus; ugdytis pagal savo gebėjimus; lavinti sutrikimą kompensuojančias

funkcijas, kitus jutimus; mokytis gestų kalbos; įstatymų numatyta tvarka gauti piniginę, materialinę ir kitą paramą, kuri sudarytų sąlygas plėtoti asmens galimybes; būtų suteikiamos gestų vertėjo, skaitovo, palydovo, mokytojo padėjėjo paslaugos, ugdymo įstaigose ir namuose naudotis kompiuterine technika. Tai vienas iš gausybės dokumentų, labiausiai apibrėžiančių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teises ugdytis bendrojo ugdymo mokyklos bendrojoje klasėje ir įgyti norimą išsilavinimą.

Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymą iš dalies papildė ir jam pritaria Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (Žin. 1996, Nr. 33-807). Šio įstatymo tikslas – laiduoti neįgalaus vaiko teisę įgyti išsilavinimą, atitinkantį jo fizines, protines galias ir pageidavimus. 28 straipsnyje rašoma:

„Negalios vaikas turi lygias teises su sveikais vaikais aktyviai gyventi, vystytis, įgyti išsimokslinimą, atitinkantį jo fizines, protines galias ir pageidavimus, dirbti jam tinkamą darbą, dalyvauti kūrybinėje bei visuomeninėje veikloje.“

Atkreipiamas dėmesys ir į Lietuvos Respublikos Invalidų socialinės integracijos įstatyme (Žin., 1996, Nr. 105-2395) nurodomą asmens turinčio tam tikrą negalią teisę dalyvauti ugdymo procese pagal savo gebėjimus (Kasparavičienė, Sabaliauskienė, Rimkienė 2002). Tačiau 2004 metais naujasis Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (Žin., 2004, Nr. 83-2983) pakeitė naujų strateginių praktikos ir mokslo reikalavimų nebetenkinantį 1991 metų Invalidų socialinės integracijos įstatymą.

Galiausiai pats bendriausias dokumentas visiems asmenims, kurie nori įgyti išsilavinimą – švietimo įstatymas (Žin. 2011, Nr. 38-1804), kuris garantuoja švietimo prieinamumą ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams:

„1. Mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, jeigu jo tėvai (globėjai, rūpintojai) pageidauja, sudaromos sąlygos ugdytis arčiau jo gyvenamosios vietos esančioje ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje arba bet kurioje valstybinėje, savivaldybės (regiono) mokykloje, skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Mokyklą vaikui rekomenduoja pedagoginė psichologinė tarnyba.“ Jeigu specialiųjų ugdymosi poreikių turintis mokinys nusprendžia įgyti profesiją, tai stojimo į profesinio mokymo įstaigas ir aukštąsias mokyklas, šio įstatymo dėka, tvarką leidžiama nustatyti pačioms mokymo įstaigoms. Taip pat minėtame įstatyme yra apibrėžiama, kas rūpinasi mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo prieinamumu. Tuo rūpinasi savivaldybė, kuriai priklauso ir mokinys pagal deklaruotą gyvenamąją vietą. Savivaldybės turėtų užtikrinti pritaikytą mokyklos aplinką, psichologinę, specialiąją ir

socialinę pedagoginę pagalbą, aprūpinti ugdymui skirtomis techninės pagalbos priemonėmis mokykloje.

3 lentelė. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai bei atskirų ministrų įsakymai, reglamentuojantys specialiųjų ugdymosi poreikių asmenų ugdymą

Eil. Nr.	Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimai bei atskirų ministrų įsakymai	Metai	Šaltinis
1.	Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro, Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Asmens specialiųjų poreikių įvertinimo tvarka	2000-10-04	Žin., 2000, Nr.: 85-2608
2	Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Specialiojo ugdymo skyrimo tvarka	2000-08-17	Žin., 2000, Nr. 71-2214
3.	Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministro įsakymas Specialiosios pedagoginės pagalbos teikimo specialiųjų poreikių ikimokyklinio amžiaus vaikams namuose tvarka	2000-07-05	Žin., 2000, Nr. 66-2004
4.	Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Švietimo įstaigos specialiojo ugdymo komisijos sudarymo ir darbo organizavimo tvarka	2000-08-17	Žin., 2000, Nr. 71-2215
5.	Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo	2003-07-04	Žin. 2003, Nr. 71-3216
6.	Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl visuomenės teisinio švietimo programos patvirtinimo	2004-12-29	Žin., 2004, Nr. 188-7015
7.	Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro, Sveikatos apsaugos ministro, Socialinės apsaugos ir darbo ministro	2011-07-13	Žin., 2011, Nr.: 93-4428

	įsakymas Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo		
8.	Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo	2011-04-11	Žin., 2011, Nr.: 45-2121

Visi įstatymai ir poįstatyminiai aktai kuriami tam, kad būtų užtikrinta specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teisė pasirinkti pageidaujama ugdymo įstaigą, mokytis pagal gebėjimus ir gauti atitinkamą pagalbą.

Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymo plėtotės svarba minima Lietuvos Respublikos Valstybinės švietimo strategijų 2003–2012 metų nuostatose (Žin. 2003, Nr. 71-3216), patvirtintose 2004 metais (Miltenienė, 2005).

Taigi, tiek tarptautiniai teisės aktai, tiek ir Lietuvos Respublikos įvairūs teisės aktai rodo, kad jau po Nepriklausomybės atkūrimo buvo atliekami svarbūs sprendimai, siekiant sudaryti palankias sąlygas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams mokytis kartu su įprastai besivystančiais mokiniais ir padėti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų sėkmingai integracijai į visuomenę. Teisiniai dokumentai reglamentavo ir sunormino specialiojo ugdymo pokyčius, kurie svarbūs ne tik neįgaliems žmonėms, bet ir visai visuomenei. Šių teisės aktų pagalba įtvirtintas specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymas bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse (integruotas ugdymas), detalizuoti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių švietimo bei ugdymo organizavimo pagrindai, tvarka ir sąlygos, užtikrinti lygybės, humaniškumo, demokratiškumo principai.

1.4. Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teisinis ugdymas

Šiuolaikinėje kintančioje visuomenėje vis didesnis dėmesys yra skiriamas vaiko teisėms ir pareigoms, todėl yra akcentuojama teisinio ugdymo svarba. R. Prakapas ir I. Motiejūnaitė (2009) tvirtina, jog reikėtų kreipti dėmesį į tai, kad teisinis ugdymas turi būti nagrinėjamas kaip vientisas darinys, tačiau mokslinėje literatūroje nėra aiškios šio fenomeno sampratos. „Teisinis ugdymas susijęs su dviem mokslo šakomis – teise ir edukologija“ (Prakapas, Čepaitė, 2011, p. 185). Teisę ir ugdymą įvairiais laikotarpiais tyrinėjo tokie

mokslininkai, kaip M. Newtonas (2007), W. Burnhamas (2003), N. I. Matuzovas (1997), N. N. Tarusina (1990), A. Vaišvila (2004) ir kt.

„Socialinė teisės paskirtis - būti nuolatiniu patikimu reguliavimo ir gynybos mechanizmu, garantuojančiu visuomeninių santykių dalyviams ir jų kolektyvams teisėto elgesio erdvę greta ekonominių, bendrųjų socialinių ir psichologinių reguliatorių ir stimulų visoje materialųjų ir dvasinių interesų sistemoje. Būtinai du teisės sampratos segmentai: 1) norminis teisės pobūdis (teisės buvimas ir paskirtis - būtinai normuoti ir tvarkyti visuomeninius santykius); 2) svarbiausias šio tvarkymo dalykas - įtvirtinti autonomiškos asmenybės laisvę, teisiškai leistino elgesio erdvę“ (Vansevičius, 2000).

Todėl pirmiausia apibrėžiama, kas yra ugdymas. V. Jakavičius (1998) nurodo, jog ugdymas – „svarbiausias žmogaus tapsmo veiksnys“. V. Rajeckas (2004) pateikia, kad ugdymas dažniausiai yra suprantamas kaip svarbiausios visuomenės patirties perdavimas jaunajai kartai, siekiant ją kuo geriau paruošti gyvenimui, išugdyti kuo tobulesnę asmenybę. A. Dumšienė ir Z. Bajoriūnas (2006) tvirtina, jog kintanti visuomenė iššaukia ir tam tikrus pakeitimus, kurių dėka keičiasi ir ugdymo apibrėžtis.

Teisinis ugdymas mokykloje turėtų būti suprantamas kaip disciplina, kuri susideda iš dviejų mokslo šakų – teisės ir edukologijos. R. Prakapas ir R. Žilinskienė (2008) teisinį ugdymą apibūdina taip: „teisinis ugdymas, anot R. Tidikio (2003), - tai sistemingas, teigiamas poveikis teisei sąmonei kaip pradiniam teisinės kultūros elementui. Tačiau, kaip pastebi A. Vaišvila (2004), pagrindinis teisinio ugdymo tikslas – ne tik teikti teisinę informaciją apie teisėtą elgesį, bet ir ugdyti asmens valią, pasiryžimą elgtis teisėtai bei žadinti teisėtai elgtis palankią asmens motyvaciją“ (Prakapas, Žilinskienė, 2008, p. 53).

P. Leuprechto (2001) darbuose galima surasti tokį švietimo apie žmogaus teises apibrėžimą: ugdymas žmogaus teisių srityje – tai mokymo ir informavimo pastangos, kurių pagalba, skiepijant žinias, formuojant įgūdžius, siekiama sukurti visuotinę žmogaus teisių kultūrą. A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė (2008) teisinio ugdymo mokykloje reikalingumą grindžia tuo, kad šiuo metu mokymo įstaigose kuriama tokia sistema, kurios pagrindu tampa mokinių saugumas, socialinis mokinių vystymasis. Šios sistemos kūrimą įtakojo tai, kad mokiniai pažeidinėja moralės principus ir teisės normas. Tad čia teisinio ugdymo paskirtis – supažindinti su teisės normomis formuojant teigiamą nuostatą, padėti suprasti ir įsisavinti teisės paskirtį. Teisė egzistuoja tam, kad priverstų žmones daryti tai, ko kitaip jie nedarytų, kad nepamirštų, jog egzistuoja ne tik teisės, bet ir pareigos, kurias N. I. Matuzovas (1997) įvardija, kaip antrąją teisės pusę. Ronald A. Brand (2009) teigimu, suteikdami piliečiams teisinių žinių

tobulinam savo visuomenę, kuriam ją tokią, kurioje kiekvienas pilietis turi išmanyti savo teises ir pareigas.

A. Pekauskas ir G. Grigaliūnaitė (2008) tvirtina, kad pagrindinis teisinio ugdymo tikslas yra „ne įstatymų sąrašas ar teisės normų išmokimas, bet mokėjimas teisės žiniomis pasinaudoti konkrečioje situacijoje. Teisės žinios be dorovės ir jos supratimo negali būti tinkamai ir teisingai panaudotos“. A. Pekausko, G. Grigaliūnaitės nuomone, su teisės normomis ir įstatymais turi būti susipažįstama mokykloje, nes žmogus gali išreikšti save kaip pilietis tik tada, kai priima, supranta egzistuojančias teisės normas ir jomis geba vadovautis konkrečiose situacijose. O pačią teisinio ugdymo sistemą bendrojo ugdymo mokykloje sudaro: teisinis pedagogų parengimas, teisinis moksleivių ugdymas ir teisinis tėvų švietimas. Be to, labai svarbu, kad teisinis ugdymas būtų mokomas sistemingai, nes tik taip jis taps dėsningu procesu. Teisinio ugdymo paskirtis yra skatinti jaunimą gerbti ir vykdyti įstatymus kaip visuomenės normalaus funkcionavimo pagrindą. Teisiam ugdymui priskiriamas teigiamų nuostatų ir įsitikinimų ugdymo uždavinys. Mokiniai turi suvokti ir internalizuoti teisės sąvokas, įstatymų paskirtį ir jų vaidmenį. Teisybės poreikis yra natūralus pagrindas aktualizuoti teises idėjas. Nėra moksleivio, kuris nesiėtų teisybės, tačiau šį fenomeną, remdamasis individualia patirtimi, kiekvienas iš jų interpretuoja savaip, todėl teisinio ugdymo paskirtis – padėti paaugliams suvokti ir priimti platesnę ir nuodugnesnę teisybės sampratą, išsiaiškinti, kad įstatymai apibūdina ir saugo visiems priimtina teisybę. P. Leuprechto (2001) teigimu, vienas iš pagrindinių būdų, kuris skatina žmogaus teisių supratimą visuomenėje, yra švietimas žmogaus teisių srityje ir tai turi tapti sistemingu ir nuolatiniu procesu, kuriame žmonės, atstovaujantys įvairius visuomenės sluoksnius, mokosi gerbti kitų asmenų orumą.

Tą patį pripažįsta ir R. Prakapas bei R. Žilinskienė (2008) savo straipsnyje teisinį ugdymą nagrinėję kaip poveikio priemonę asmens valiai ugdyti, pasiryžimui elgtis teisėtai, bei tyrę galimybę įgyvendinti teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokykloje. Šių autorių (R. Prakapo, R. Žilinskienės) nuomone, teisinis ugdymas darniam asmenybės augimui reikalingas nuo pat vaikystės, nes net ir mažas vaikas turi turėti galimybę naudotis savo civilinėmis ar kitomis teisėmis šeimoje ir valstybėje. Teisinis ugdymas ypač svarbus mokyklinio amžiaus vaikams, jie turėtų būti supažindinami su žmogaus teisėmis ir pareigomis, jų įtvirtinimu, gebėjimu jomis vadovautis realiame gyvenime. Teisinis ugdymas yra demokratinio auklėjimo pamatas, nes visuomenės tvarka yra įtvirtinama teisiškai ir mokiniai jau pradinėse klasėse susipažįsta su teisinėmis žiniomis, kad visi žmonės lygūs, visi turi teises ir laisves, taip pat yra ugdomas ir atsakomybės jausmas, vaiko teisių ir pareigų žinojimas bei supratimas. Vyresnėse klasėse teisinio ugdymo aspektas išplečiamas tiek pamokinėje, tiek ir popamokinėje veikloje.

Norintieji vienuoliktų – dvyliktų klasių mokiniai savo teisinės žinias gali praplėsti pasirinkę teisės pagrindų discipliną. Tačiau jų straipsnis atskleidė ir aktualią problemą, kuri stabdo galimybę bendrojo ugdymo mokyklose pasirinkti teisinio ugdymo discipliną, o problema susijusi su specialistų, gebančių dėstyti šią discipliną, stoka, tačiau jau nuo 2006 metų Mykolo Romerio universitete pradėti rengti teisės edukologijos specialistai. Tyrimo duomenys parodė, kad teisinis ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose įgyvendinimas dėstant įvairias mokomasias disciplinas ir kad teisinis ugdymas šiuolaikinėje bendrojo ugdymo mokykloje yra reikalingas.

B. Kairienės, G. Dzindzaličienės (2009) nuomone, teisinis ugdymas pradedamas jau ikimokyklinio ugdymo įstaigoje ir nėra būtina atskira disciplina, nes teisinis ugdymas integruotas į visą mokymo procesą. Visuomenės teisinio švietimo 2009-2012 metų programoje (Žin., 2008, Nr. 130-4981) numatyta formuoti teisinę sąmonę ikimokyklinio, priešmokyklinio ir bendrojo ugdymo įstaigose. Teisinės sąmonės formavimas suteiks vaikui galimybę ne tik įgyvendinti savo teises, bet ir pasiruošti sąmoningai įgyvendinti savo interesus ateityje, o teisinis švietimas tebus tik priemonė formuojant teisinę sąmonę.

Bendrosiose ugdymo programose (2008) numatoma, kad teisinis ugdymas integruojamas į daugelį mokomųjų dalykų. Išskirtinai galima pabrėžti etikos, istorijos ir pilietinio ugdymo mokomuosius dalykus, kurių programose išskiriami skyriai, kuriuose nagrinėjamos žmogaus teisės ir pareigos, bendruomenės ir visuomenės struktūra, jų tvarkymosi būdai, pagrindinės valdžios institucijos ir jų funkcijos, demokratijos vertybės ir principai (laisvė, teisingumas, lygybė, solidarumas, atsakomybė ir pan.), skatinama mokytis ieškoti taikių konfliktų sprendimo būdų. Mokymo programose numatytos teisinių žinių integracijos siekis – išugdyti tokį pilietį, kuris aktyviai ir atsakingai dalyvaus Lietuvos demokratinės valstybės ir pilietinės visuomenės gyvenime, aktyviai naudosis savo teisėmis ir nepažeis savo pareigų atlikimo.

Priešmokyklinio ugdymo etape teisinio ugdymo pateikiamos minimalios apimties žinios, kurios susijusios su kasdieniais veiksmais. Šiame etape susipažįstama su kai kuriomis vaiko teisėmis ir tai sudaro prielaidas tolesnės teisinės sąmonės ugdymui. Pradinėje mokykloje siekiama teisių ir su jomis susijusių pareigų supratimo ir mokymosi jomis vadovautis kasdieniniame gyvenime. Tokiu būdu mokinys turėtų suprasti, kad jis yra savo teises turinti asmenybė, kuri gyvena visuomenėje tarp kitų savo teises turinčių asmenybių ir kad reikia ne tik rūpintis savo teisėmis, bet ir elgtis atsakingai atsižvelgiant į kitų teises. Teisinis švietimas pagrindinio ir vidurinio ugdymo programose susietas su įvairiomis mokomosiomis disciplinomis, nes visa, ko yra mokomasi, yra susiję su žmogumi, jo gyvenimu, jo teisėmis ir

pareigomis. B. Kairienės ir G. Dzindzaliėtienės (2009) teigimu, priešmokyklinio ugdymo esminis tikslas yra aiškiai nurodomas Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos (1995) nuostatose, kuriose įtvirtinamas siekimas vaikui sudaryti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam augimui. D. Heater (2007) neigia kalbas, kad politinės teorijos ir teisė yra per daug abstrakčios ir sudėtingos vidurinei mokyklai, nes jos parodo žmogaus teisių esmę, jų paskirtį ir būtinybę jų laikytis. Teisės egzistavimas ir būtinumas žmonių santykiuose bendrojo ugdymo mokykloje, Heater teigimu, atsiskleidžia per teisės ir politologijos disciplinas bei jų mokslinę išvalgą.

A. Pekauskas, G. Grigaliūnaitė (2008) nuomone, bendrojo ugdymo mokyklų pradinėse klasėse nėra dėstoma atskira disciplina, kuri supažindintų su Lietuvos teisine sistema, teisine atsakomybe, o pradinių klasių vadovėliuose per mažai atskirų skyrių, kuriuose pateikiamos teisės žinios, tad autorių teigimu, vaikams per mažai ugdomas atsakomybės jausmas ir teisinė sąmonė.

A. Pekauskas (2010) išvelgia daugiau teisinio ugdymo problemų, kurios aktualios bendrojo ugdymo mokykloje: nuo penktos iki devintos klasės nėra dėstoma speciali disciplina, kuri perteiktų teisinės sistemos pagrindus, o vadovėlių analizė parodė, kad juose stokojama specialių skyrių susijusių su teisinių žinių pateikimu, tad mokiniams per mažai ugdomas teisinės atsakomybės jausmas, teisinė sąmonė, nerengiami mokytojai, kurie mokytų teisės pagrindų, o teisininkai neįtraukiami į mokinių teisinį ugdymą. Šiuo metu mokinius teisiškai ugdo ne tik mokytojai, bet ir policijos pareigūnai, tačiau dažniausiai policijos pareigūnų darbas nėra sistemingas, o neretai mokiniai susipažįsta su teisėtvarkos sistema jau padarę pažeidimą. A. Pekauskas nuomone, teisės žinios turėtų būti pateikiamos visiems vaikams, nepriklausomai nuo jų socialinės padėties ar kitų aplinkybių.

„Vyresnėse klasėse teisinis ugdymas integruojamas ne tik į pamokinę, bet ir popamokinę veiklą – klasės valandėles, įvairias akcijas, forumus, projektus, tradicinius ir netradicinius renginius“ (Prakapas, Čepaitė, 2011, p. 186).

Dauguma autorių suvokia ir pripažįsta teisinių žinių reikalingumą jau mokykliniame amžiuje, nors išvelgia ir nepalankias pastaruoju metu egzistuojančias sąlygas gyvuoti teisiniam ugdymui mokykloje kaip atskirai disciplinai. Ne išimtis ir R. Prakapas, I. Motiejūnaitė (2009), kurie taip pat pripažįsta, kad mokyklinis amžius yra palankus laikotarpis, kada galima išsiaiškinti ir suprasti teisės esmę ir reikalingumą tuo pačiu parengiant žmogų gyvenimui visuomenėje. Pedagogams svarbu puoselėti mokinių vertybes, padėti susiformuoti teigiama požiūrį į teisę. Su teisės žiniomis turi susipažinti kiekvienas žmogus, o ypač tokių žinių reikia asmenims, atsidūrusiems socialinės rizikos akiratyje. Mokyklose teisinis ugdymas nėra

privalomas dalykas, jį mokiniai gali pasirinkti tik viduriniame ugdyme, tačiau dažniausiai jo pasirinkti nėra galimybės dėl teisinių pedagogų, mokomosios literatūros trūkumo. R. Prakapas, V. Čepaitė (2011) teisės programos turinį apibūdina kaip žinias, kurios yra svarbios kiekvienam visuomenėje gyvenančiam žmogui, kur dėmesys turėtų būti skirtas išsiugdyti įgūdžiams, kurie padėtų remtis teisinėmis žiniomis realioje veikloje. R. Prakapo, V. Čepaitės (2011) nuomone, galima tvirtinti, kad teisinio ugdymo turinys bendrojo ugdymo mokykloje apima įvairiapusiškas su mokinių užduotimis mokykloje susietas formaliojo ir neformaliojo ugdymo sritis – ugdymo turinį atspindinčius švietimo reikalavimus, bendruomeninį gyvenimą, papildomojo ugdymo veiklą, bendravimą ir bendradarbiavimą su vietos bendruomene, o integralų teisinių žinių pobūdį dažnai lemia individualūs mokytojo veiklos veiksniai, atsiremiantys į jo turimas teorines ir praktines teises kompetencijas.

Anot R. Prakapo, V. Čepaitės (2011), vyresniųjų klasių moksleiviai teisės pagrindų žinias gali papildyti pasirinkdami teisės disciplinos kursą, kuriam patariama skirti dvi savaitines pamokas. Teisės programos turinio tikslas – informacijos visuma, susijusi su klausimais, kuriuos reguliuoja teisė, ir yra svarbi visiems visuomenėje gyvenančioms asmenybėms. Į šią informaciją įeina informacija apie teisės prigimtį, principus, asmenines ir turtines teises, vartotojų teises, darbo santykius, teisės pažeidimų sudėtį, patraukimo teisinėn atsakomybėn procedūras. Ž. V. Jonynienė, A. Bartkutė, T. Butvilas (2011) papildoma, kad teisinio švietimo pamokos mokiniams turėtų padėti įsisavinti demokratinės, humanistinės ir pilietinės visuomenės formavimosi kultūrinės, istorinės bei teises prielaidas, todėl supažindinimas su šiais aspektais yra reikšmingas.

Įvairių šalių autoriai, tarp jų ir Sigal Ben-Porath (2012) pripažįsta specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių integravimo į bendrojo ugdymo mokyklas privalumus ir nuolat pabrėžia specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių lygias galimybes gauti žinias ir išmokti jomis naudotis, kad jaustųsi visaverčiais visuomenės nariais, kurie gyvena teisinėje, demokratinėje valstybėje.

Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių kasmet šalies bendrojo ugdymo mokyklose vis daugėja. Anot Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos pateikiamų statistinių duomenų (Cvetkovienė, Daujotis, Kostygova ir kt., 2011), galima matyti, kad Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse 2010 – 2011 mokslo metais mokėsi 44570 specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių skaičius bendrojo ugdymo įstaigose (Cvetkoviėnė, Daujotis, Kostygova ir kt., 2011)

Klasės	Mokinių skaičius	Specialiųjų ugdymosi poreikių grupės			
		I – nedideli specialieji ugdymosi poreikiai	II – vidutiniai specialieji ugdymosi poreikiai	III – dideli specialieji ugdymosi poreikiai	IV – labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai
Iš viso	44570	31090	11377	1940	163
Priešmokyklinė grupė	2125	2058	48	6	3
1 klasė	5720	5423	227	60	10
2 klasė	5635	4986	532	104	13
3 klasė	5785	4723	893	154	15
4 klasė	5928	4515	1195	202	16
5 klasė	3833	2261	1340	214	18
6 klasė	3375	1784	1362	217	12
7 klasė	3077	1428	1413	224	12
8 klasė	3152	1467	1462	209	14
9 klasė	1989	756	1026	192	15
10 klasė	1711	664	864	172	11
11 klasė	336	102	189	41	4
12 klasė	255	98	129	23	5
1 gimnazijos klasė	609	310	261	35	3
2 gimnazijos klasė	572	272	263	34	3
3 gimnazijos klasė	277	140	108	24	4
4 gimnazijos klasė	191	103	65	19	5

Iš šios pateiktos lentelės taip pat galima pastebėti, kad daugiausiai specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių mokosi pradinėse klasėse, o vėliau šie skaičiai mažėja, tad ir teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams ypač svarbus jau nuo pradinių klasių.

Pasak R. Prakapo, D. Juciuvienės (2012), teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje užima ypač svarbią vietą. Nors savarankiško privalomojo mokomojo dalyko ugdymo plane šios disciplinos ir nėra, teisinis ugdymas integruojamas į kitus mokomuosius dalykus: jų tikslus ir uždavinius, turinį, metodines nuorodas, vertybines nuostatas ir t.t.. Šie autoriai (R. Prakapas, D. Juciuvienė) išanalizavo pradinio ir pagrindinio ugdymo Bendrąsias programas. Analizė parodė, kad pradinių klasių Bendrosiose programose teisinio ugdymo aspektų galima rasti doriniame ugdyme, lietuvių kalbos ugdyme, kūno kultūros bei pasaulio pažinimo pamokose. Pagrindinio ugdymo Bendrosiose programose teisinis ugdymas integruojamas jau į daugiau mokomųjų dalykų.

Pasak Kelley R. Taylor (2011), įstatymais siekiama, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai galėtų gauti maksimalią švietimo naudą, tam naudojamos pagalbinės mokymo priemonės, individualizuojamos ugdymo programos.

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose, atsižvelgiant į specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių sutrikimų grupes ir jų įverčius, ugdymo turinys dažniausiai individualizuojamas rengiant pritaikytas ar individualizuotas ugdymo programas. Pasak A. Galkienės (2005), pritaikyta programa dažniausiai rengiama visų rūšių mokymosi negalę, regos, klausos ir elgesio sutrikimus turintiems mokiniams. Ji rengiama vadovaujantis bendrosios ugdymo programos principais, tačiau labiau nei kitos įpareigoja atidžiai įvertinti vaiko patiriamų sunkumų pobūdį. Mokytojui, kuris rengia pritaikytą programą orientyras turėtų būti klasės, kurioje mokinsys mokosi, bendroji programa. „Jomis reglamentuojamo dalyko turinio lygmuo gali atitikti bazinių žinių lygmenį arba siekti aukštesnį nei bazinis lygmuo, tačiau dėstymo būdai gali gerokai skirtis nuo visos klasės.“ (p.145) A. Galkienė (2001) teigia, kad rengiant pritaikytą programą stengiamasi apeiti negalę arba ją sumažinti. Mokiniam, kurie negeba įsisavinti mokomojo dalyko turinio, jis pritaikomas taip, kad atitiktų tik minimalius bendrųjų programų reikalavimus. Taip koreguojant ugdymo programą, svarbu ugdymo turinį keisti neženkliai, ypatingą dėmesį kreipiant alternatyvių mokymosi metodų išbandymui bei efektyviausių atrankai. O rengiant individualizuotą programą, jos turinį reikia pritaikyti mokinio intelektualinėms galioms. Individualizuotos programos turinys neatitinka bendrojo ugdymo programos, todėl pamokų temos gali būti paprastinamos ar kai kurios visai nenagrinėjamos. Kaip pavyzdys individualizuotos programos kūrimui, pagrindu gali būti

žemesnės klasės dalyko bendroji programa arba supaprastinta tos pačios klasės, kurioje mokosi specialiųjų ugdymosi poreikių turintis moksleivis, dalyko bendroji programa.

Anot Sigal Ben-Porath (2012) specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių integravimas į bendrojo ugdymo mokyklas pareikalavo ir mokytojų pastangų dirbti įvairesniais mokymo metodais, naudoti daugiau priemonių, kurios padėtų perteikti mokomąją medžiagą. Mokydamiesi mokyklose visi jauni žmonės turi sužinoti apie žmogaus teises, nes tai sudaro dalį jų pasirengimo gyventi pliuralistinėje demokratinėje visuomenėje. Kalbant apie specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių išskirtinumą, I. Kaffemanienės (1996) nuomone, ruošiant sutrikusio intelekto vaikus savarankiškam gyvenimui, svarbus tampa ne tik dorinis, bet ir teisinis auklėjimas. Nežymiai sutrikusio intelekto asmenys laikomi teisiškai veiksniūs, todėl jie turi turėti teisinę sampratą ir gebėti gyventi visuomenės sąlygomis, todėl padedami pedagogų šie mokiniai taip pat kaip ir visi kiti turi turėti teisinių žinių ir gebėti jas pritaikyti realizuojant savo konstitucines teises ir vykdant pareigas. Neretai teisinis ugdymas siejamas tik su nusikaltimo prevencija, tačiau jo tikslas kurkas platesnis: įstatymų gerbimas, pilietiškumo ugdymas ir pan. Elementarios teisinės žinios padeda mokiniams išvengti konfliktinių situacijų, teisės pažeidimų, kurie gali kilti dėl teisės normų nežinojimo. Anot A. Gvildaitės (2010) tyrimo, hipotezė, jog vidutiniojo mokyklinio amžiaus vaikų, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, teisės žinios yra nepakankamai gilios, joms būdingas fragmentiškumas, pasitvirtino. Kaip nurodo R. Melienė, J. Ruškus, L. Elijošienė (2003), specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių mąstymo ypatumai - žemesnis bendrojo ir individualizuoto turinio skirtumas. Tačiau ugdymo programos efektyvumas pasiekiamas integruojant programas. Šių mokinių ugdymo programos pagrindas – bendrosios klasės ugdymo programos turinys, nors jų ugdymo tikslai siejami su savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymu, kurie nereikalauja aukštų intelektinių gebėjimų. Esminiai ugdymo turinio skirtumai dvejopi: vienavertus, visos klasės ugdymo turinys sutampa, tik reikia individualizuoti mokymo metodus, kitavertus, individualizuotos programos turinys skiriasi nuo bendrosios ugdymo programos ir sprendžia asmeninius specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių uždavinius.

J. Antanavičiūtė (2011) nagrinėjo teisinį ugdymą kaip kryptingą ir sistemingą veiklą, kurios metu siekiama moksleiviui perteikti teises žinias ir formuoti teisinius įgūdžius, kuriais vadovaudamasis galėtų pasinaudoti kasdieniniame gyvenime, taip pat mokėtų naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje šalies sistemoje, kartu gerbdamas kito teises ir laisves bei vykdydamas pareigas.

Apibendrinant galima teigti, kad teisinis ugdymas integruojamas į daugelį mokomųjų dalykų jau pradinėse klasėse, tad bendrosios ugdymo programos kelia tikslus, kad mokiniai

sužinotų teisinės sistemos ypatumus. Specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai, priklausomai nuo sutrikimų grupės ir įverčio, bendrojo ugdymo mokykloje mokosi pagal pritaikytas bendrojo ugdymo arba individualizuotas ugdymo programas. Mokiniai, kurie mokosi pagal pritaikytas ugdymo programas, turi gauti ir teisinės žinias, kurios integruotos į bendrojo ugdymo programas, tik individualizuojant mokymo būdą. O mokiniai, kurie mokosi pagal individualizuotas ugdymo programas, priklausomai nuo individualizuotos programos turinio, gali šių žinių ir negauti.

2. SPECIALIŲJŲ UGDYMO SI POREIKIŲ TURINČIŲ MOKINIŲ UGDYMO BENDROJO UGDYMO KLASĖJE YPATUMAI

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo metodologijos pagrindimas

Šio darbo tikslas – atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų teisinio ugdymo bendrojo ugdymo klasėje ypatumus. Šiam tikslui atskleisti buvo pasirinkta kokybinio tyrimo metodologija. Taip buvo pasirinkta dėl kelių priežasčių. Pasak D. Tureikytės (2004), kokybinis tyrimas įgalina reiškinį suprasti, o ne statistiškai pamatuoti. Teisinis ugdymas kaip atskiras mokomasis dalykas bendrojo ugdymo mokyklose, lyginant su kitais mokomaisiais dalykais, santykinai nauja sritis, tad dar nėra mokslininkų ir praktikų išdiskutuota, kiek ir kokių teisinių žinių reikia suteikti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. Be to, analizuojant teisinio ugdymo ypatumus mokyklos bendrojo ugdymo klasėje, pasigendama tyrimų apie vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinį ugdymą. Taigi, taip išryškėja šio tyrimo mokslinė **problema** - koks vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinis ugdymas bendrojo ugdymo klasėje?

Tyrimo organizavimas ir imtis

Pasirinkta tyrimo metodologija lėmė tai, kad respondentais buvo pasirinkti mokytojai. Tačiau buvo nustatyti kriterijai, kuriuos respondentai turėjo atitikti:

- Tai turėjo būti istorijos, pilietinio ugdymo arba etikos mokytojai, kurių ugdymo programose yra plačiausiai integruojama teisinio ugdymo programa;
- Šių dėstomųjų dalykų mokytojai savo dėstomosiose klasėse turi turėti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių.

Pirminių duomenų rinkimo procesas apėmė respondentų atranką pagal nurodytus kriterijus ir susitarimą dėl interviu atlikimo.

Interviu buvo organizuoti 2012 m. lapkričio mėn. iš anksto susitarus respondentams įprastoje darbinėje aplinkoje (mokykloje). Remiantis teorine analize, buvo sudaryti interviu klausimai (žr. 1 priedą), skirti mokytojams apklausti. Klausimai apėmė tris esmines sritis :

1. Teisinio ugdymo samprata
2. Teisinis ugdymas pamokose
3. Specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių teisinis ugdymas

Standartizuotą interviu sudarė 14 atvirų klausimų. 1-3 klausimais siekta išsiaiškinti respondentų teisinio ugdymo sampratą, jo vaidmenį ir vietą bendrojo ugdymo mokykloje. 4 -7 klausimais siekta išsiaiškinti kiek, kokių ir kokiais būdais teisinių žinių mokiniai gauna per pamokas, o 8 – 14 klausimai apie specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių teisinio ugdymo galimybes, svarbą, teisinių žinių turinio ir ugdymo pritaikymą prie gebėjimų.

Pokalbio trukmė neribota, tokiu būdu stengiasi nevaržyti pašnekovo. Surinkta medžiaga iš garsinio įrašo buvo transkribuota į spausdintinį tekstą. Visi respondentų atsakymai analizuoti, filtruoti praleidžiant su tyrimu nesusijusius dalykus. Interviu metu gauti duomenys buvo apdoroti vadovaujantis kokybinės analizės principais.

Nustatytus kriterijus tenkino visi respondentai. Magistro darbe aptariamo tyrimo duomenys standartizuoto interviu būdu gauti iš 7 etikos, istorijos ar pilietinio ugdymo mokytojų, dirbančių dviejose Marijampolės miesto ir vienoje rajono bendrojo ugdymo mokyklose. Apklausti 7 respondentai, nes buvo pastebėta, kad atsakymai dėsningsai kartojasi. Respondentai buvo pasirinkti patogiosios atrankos būdu (parinkti lengviausiai prieinami generalinės aibės vienetai). Norint pasiekti tyrimo tikslus, pasirinkti buvo tik tie mokytojai, kurie šiuo metu savo dėstomosiose klasėse dirba ir su specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniais. Tiriamųjų imtis neatspindi visų šalies mokytojų nuomonės, tačiau buvo galima pastebėti tam tikras tendencijas ir nuomonių panašumus.

Norint išlaikyti interviu konfidencialumą, visiems pokalbiams suteikti kodai, kaip to reikalauja interviu tyrimo etika. Respondentams pateikti patvirtinimai apie suteiktos informacijos panaudojimą tik tyrimo tikslais, analizuojant tyrimo metu sukauptą medžiagą buvo pašalinta informacija, kurios paviešinimas pažeistų anonimiškumo ir konfidencialumo principus. Interviu užkoduoti – T1; T2; .... (žr. 5 lentelę)

5 lentelė. Informantų aprašo lentelė

Kodas	Dėstomasis dalykas
T1	Istorija, pilietinis ugdymas
T2	Istorija
T3	Istorija
T4	Etika
T5	Istorija
T6	Istorija
T7	Istorija

Išnagrinėjus tyrimo rezultatus, jie buvo apdorojami ir pristatomi skaidant juos į kategorijas ir subkategorijas, kurios buvo pagrindžiamos respondentų teiginiais.

2.2. Tyrimo analizė

Tyrimo metu siekta atskleisti mokytojų požiūrį į specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių teisinio ugdymo ypatumus. Analizuojant mokslinę literatūrą buvo galima išvelgti prielaidas, kad specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams ypač reikia turėti teisinių žinių, todėl buvo nuspręsta patikrinti, kokios realios specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių teisinio ugdymo galimybės bendrojo ugdymo klasėje.

Interviu metu respondentams buvo pateikta 14 klausimų apie teisinį ugdymą ir specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių ugdymo bendrojo ugdymo klasėje ypatumus. Pirmiausiai respondentų buvo prašoma paaiškinti, kaip jie supranta, kas yra teisinis ugdymas. Visi respondentai įvardijo, kad tai pirmiausiai yra supažindinimas su teisėmis bei pareigomis (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Teisinio ugdymo samprata

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo samprata	Vaiko teisės ir pareigos	<p>„Mano supratimu, tai mokinių supažindinimas su ne vien jų teisėmis ir pareigomis, tačiau ir tai, kaip veikia Lietuvos valstybės visos institucijos“ T1</p> <p>„<...> teisinis ugdymas susijęs su pirmiausia vaiko teisių ir pareigų supažindinimu, taip pat į teisinio ugdymo sąvoką turėtų įeiti ir valstybės teisinės santvarkos pažinimas“ T2</p> <p>„Tai mokinių turbūt teisės ir pareigos <...> ir aišku kažkiek Konstitucijos pagrindai“ T3</p> <p>„Supažindinimas su teisėmis, pareigomis, pagrindiniais įstatymais ir dokumentais“ T4</p> <p>„<...> piliečių teisė, pareigos,</p>

		<i>Konstitucija“ T5</i>
	Teisinis išsprusimas	<i>„<...> tai turėtų būti teisinio išsprusimo formavimas“ T4</i> <i>„<...> tai turėtų būti suprantama ir kaip šauksmas tapti tikrais piliečiais, kuriems rūpi Lietuvos ateitis“ T7</i>
	Teisinės žinios	<i>„Tai elementarių teisinių žinių suteikimas“ T5</i> <i>„Turi žinoti, kad valstybėje viskas veikia pagal numatytą tvarką, pagal įstatymus“ T1</i> <i>„Tai supažindinimas su <...> pagrindiniai teisiniais dokumentais, įstaigų pagrindinėmis funkcijomis“ T6</i>

Iš respondentų atsakymų matyti, jog jie akcentuoja ne tik teises ir pareigas vaikų kaip mokinių, „*kurias jie turėtų žinot besimokydami mokykloje*“ (T3), bet ir kaip piliečių: „*pradedant nuo mokinio pareigų, teisių ir paskui žinios istorijos medžiagoje, na, pavyzdžiui, piliečių teisė, pareigos*“ (T5). Vienas mokytojas ne tik nusakė, kas, jo manymu, yra teisinis ugdymas, bet ir kodėl jis svarbus pagal jo apibrėžimą: „*Vaikai turėtų tai žinoti, kad po to nebūtų problemų, nes jie yra rinkėjai <...>. Jeigu jiems iškilų problemų, jie turėtų žinoti, kur kreiptis, kaip apginti savo teises. Turėtų žinoti visų institucijų veiklos pagrindus, pradedant nuo mokyklos savivaldos, po to einant prie kaimo bendruomenės <...>. Turi žinoti, kad valstybėje viskas veikia pagal numatytą tvarką, pagal įstatymus*“ (T1). Mokytojo nuomonė panaši į V. Rajecko (2004), kuris pateikia, kad ugdymas dažniausiai yra suprantamas kaip svarbiausios visuomenės patirties perdavimas jaunajai kartai, siekiant ją kuo geriau paruošti gyvenimui: „*<...> kad po to nesuprastų, kad jei susipyko su kaimynu, tai reikia kreiptis tiesiai į prezidentą*“ (T1). Taigi, mokytojas siekia, kad mokiniai sugebėtų įgytas žinias panaudoti praktikoje, konkrečiose situacijose, kad tai nebūtų vien tik teorinių žinių įsisavinimas.

Toliau respondentų domėtasi, kokį vaidmenį, jų nuomone, atlieka teisinis ugdymas (žr. 7 lentelė).

7 lentelė. Teisinio ugdymo vaidmuo visuomenėje

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo vaidmuo	Teisinės kultūros formavimas	<p>„Tik turint žinias. <...> tai informacija, kurią žinoti reikia“ T1</p> <p>„Teisinis ugdymas daro piliečius labiau informuotus“ T2</p> <p>„Tai tiesiog, kad žinotų žmonės, kokiomis teisėmis jie gali pasinaudoti, jeigu jų teisės būtų pažeistos arba kokia atsakomybė laukia už įstatymo pažeidimą“ T3</p>
	Asmenybės formavimas	<p>„<...> skatina juos tapti atsakingais piliečiais“ T2</p> <p>„<...> kad jie būtų suvokiantys piliečiai“ T5</p>
	Teisėto elgesio ugdymas	<p>„Didina teisinę sąmonę, prusina liaudį, skatina pilietiškumą“ T6</p> <p>„<...> skatina tapti piliečiais, tikrais piliečiais“ T7</p>

Kaip galima pastebėti iš respondentų atsakymų, dauguma akcentuoja žinių suteikimą, kad mokiniai suprastų, „kaip veikia valstybės institucijos, <...> kaip tu gali ginti savo teises, kokias tu turi pareigas“ (T1), „jie sužino, kad nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia ir susipažįsta su teisine santvarka, įstatymais, kuriais reikia domėtis, jų laikytis“ (T2). Mokytojai mano, jog tai dalis mokinio bendro išsilavinimo, kurį privalu turėti kiekvienam: „Tai pagrindinis tas išsilavinimas“ (T1). Vienas respondentas teisinio ugdymo vaidmenį susiaurina tik iki teisių ir pareigų suvokimo ir gal todėl teigia, jog šiuo metu teisinis ugdymas visuomenėje neatlieka jokio vaidmens: „<...> nes nei tėvai žino savo pareigas, nei mokiniai“ (T4). Tad A. Pekauskos ir G. Grigaliūnienės (2008) teigimu, teisė egzistuoja tam, kad priverstų žmones nepamiršti, jog egzistuoja ne tik teisės, bet ir pareigos. Iš mokytojų atsakymų matyti, jog pedagogams būtinas teisinis švietimas, platesnis ir gilesnis susipažinimas su teisinio ugdymo samprata ir svarba visuomenei.

Interviu domėtasi, kokia respondentų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Teisinio ugdymo formos bendrojo ugdymo mokykloje

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo formos	Savarankiškas dalykas	„Aš manau, kad jis turėtų būti kaip atskiras kursas“ T3 „<...> gal laikas tobulėti ir kažko atsisakyti, o vietoj to mokytis pilietiškumo, patriotizmo“ T7
	Integracija į ugdymo turinį	„Dabar jis praktiškai yra tik per pilietinio ugdymo pamokas ir jo reikia“ T1 „Gal geriau kaip dalis dalyko, kaip yra dabar“ T4

Atsakant į klausimą apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokykloje respondentų nuomonės išsiskyrė. Vieni respondentai buvo už tai, kad teisinis ugdymas liktų toks, koks yra dabar: pagrindiniame ugdyme integruojamas į dalykus bei neformalųjį ugdymą, 9-10 klasėse – pilietiškumo pagrindai, o viduriniame ugdyme – pasirenkamasis dalykas. Buvo abejojama, ar tikrai būtų reikalingas atskiras dalykas: „O teisinis ugdymas kaip atskira disciplina nežinau, ar būtų reikalingas. <...> ką tada veiks aukštosios mokyklos“ (T1), „<...> be to turime juk pilietinio ugdymo pamokas, kurios šiuo metu puiki atsvara teisės pagrindų disciplinai“ (T6). Taip pat, kad viduriniame ugdyme liktų kaip pasirenkamasis dalykas, buvo motyvuojama tuo, kad „<...> šis dalykas būtų reikalingas tik tiems mokiniams, kurie norės studijuoti teisę. O visi kiti to nesirinks, nes jiems tai nereikalinga. <...> nes visos tos tokios pridėdamosios pamokos nemotyvuotiems vaikams tai yra prasėdėjimo ir pratingėjimo pamokos“ (T1), „<...> kas jį rinksis, jeigu nėra klausimo apie tai valstybiniame egzamine, čia ne dalykas“ (T4). Respondentus gąsdina ir tai, kad ir taip mokykla yra labai už daug ką atsakinga, ji turi visokeriopai ugdyti ir lavinti vaikus, mokyklose yra labai daug įvairių integruojamųjų programų, jai keliami dideli tikslai: „Aš net neįsivaizduoju, kiek ir ko į mokyklą galima prikišti. Šitas klausimas mane jau pradeda jaudinti. Vaikams jau nelieka laiko nei būreliams, nes pamokų jau virsta į aštuonias, devynias ir dar jei teisė prie to“ (T1), „Manau, kad bendrojo ugdymo mokyklose ir taip gausu įvairių mokymosi dalykų“ (T6). Galbūt, pratęsiant respondento nuomonę, galima būtų paminėti pasklidusią nuomonę, kad mokyklos per daug suteikia teorinių žinių, kad mokymas orientuojasi ne į tų žinių praktinį pritaikymą. Todėl gal tuomet galima būtų teisinį ugdymą pateikti kaip pasirenkamąjį modulį pagrindiniame ugdyme, kuriame būtų

daugiausiai dėmesio kreipiama į praktinį žinių pritaikymą – debatus, diskusijas, ekskursijas, projektus, apskritų stalų organizavimą ir pan.

A. Pekauskas (2010) įžvelgia daugiau teisinio ugdymo problemų, kurios aktualios bendrojo ugdymo mokykloje: nuo penktos iki devintos klasės nėra dėstoma speciali disciplina, kuri perteiktų teisinės sistemos pagrindus, o vadovėlių analizė parodė, kad juose stokojama specialių skyrių susijusių su teisinių žinių pateikimu, tad mokiniams per mažai ugdomas teisinės atsakomybės jausmas, teisinė sąmonė, nerengiami mokytojai, kurie mokytojų teisės pagrindų, o teisininkai neįtraukiami į mokinių teisinį ugdymą.

Kita respondentų nuomonė buvo ta, kad teisinis ugdymas būtų kaip atskiras dalykas. Tai grindžiama tuo, kad *„<...> kai integruotas, tai turbūt tai yra niekinis variantas ir iš tikrųjų žymiai geriau atspindėtų tą teisinį visą mokymą ir žinoma, mokiniams būtų žymiai didesnė nauda negu priebėgom per įvairias pamokas“* (T3). Siūloma tai dėstyti jau nuo penktos klasės, įvedant vieną savaitinę pamoką, pradedant nuo nesudėtingų, paprastų temų, nuo mokinių teisių ir pareigų ir vyresnėse klasėse pereinant prie vis sudėtingesnių temų. Respondentas mano, kad tai būtina, nes *„Teisinio ugdymo mokiniams reikia vien dėl pilietinių tikslų, nes mūsų pilietinė visuomenė nesukurta ir mes tarkim žinom daug atvejų, kai daroma galybė pažeidimų ir kaip žmonės nežino, kur eiti ir kur kreiptis, kad apginti teises“* (T3). Ir kiti mokytojai sutinka, kad teisinis ugdymas būtinas bendrojo ugdymo mokykloje, kadangi *„<...> tai bene vienintelė vieta, kur juos visus galima informuoti apie jų teises, apie pareigų vykdymą, apie tai, kur galima apginti pažeistas teises, kur kreiptis iškilus problemoms, galų gale apie tai, kur rasti reikiamos informacijos ir pan. Tad manau, jog šios žinios yra vienos iš reikalingiausių“* (T2), *„Manau, kad mokykla turėtų suteikti šių žinių“* (T5). Tai patvirtina P. Leuprechto (2001) teigimą, kad vienas iš pagrindinių būdų, kuris skatina žmogaus teisių supratimą visuomenėje, yra švietimas žmogaus teisių srityje ir tai turi tapti sistemingu ir nuolatinio proceso, kuriame žmonės, atstovaujantys įvairius visuomenės sluoksnius, mokosi gerbti kitų asmenų orumą.

Tačiau mokytojai kelia klausimą: *„<...> o kas mokys šito dalyko“* (T4). Nors aukštosios mokyklos ruošia teisės edukologus, tačiau, ko gero, dabar retoje mokykloje dirba toks specialistas. Tai, kaip aktualią problemą, dar 2008 m. atskleidė R. Prakapo ir R. Žilinskienės straipsnis: nors nuo 2006 metų Mykolo Romerio universitete pradėti rengti teisės edukologijos specialistai, jų trūksta, kaip ir vietų jiems dirbti. Todėl specialistų, gebančių dėstyti teisinį ugdymą, stoka stabdo galimybę bendrojo ugdymo mokyklose pasirinkti teisinio ugdymo discipliną. Taigi, tokiu atveju iškyla kvalifikacijos klausimas – ar dabar bendrojo ugdymo mokykloje dirbantys istorijos ir pilietinio ugdymo mokytojai yra pasirengę dėstyti teisinį ugdymą kaip atskirą dalyką? Tai klausimas, kurį vertėtų pastudijuoti atskirai.

Interviu metu respondentų buvo klausiama, kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Teisinis ugdymas įvairiuose bendrojo ugdymo mokyklos dalykuose

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokyklos dalykuose	Pilietiškumo pagrindų dalykas	<p>„Tai daugiausiai pilietinio ugdymo <...> pamokose“ T1</p> <p>„Daug teisinių žinių yra pateikiama pilietinio ugdymo pamokose“ T2</p> <p>„Manychiau, kad daugiausiai integruojama į pilietinį ugdymą“ T3</p> <p>„<...> per pilietinio ugdymo pamokas“ T4</p> <p>„<...> pilietinio ugdymo“ T5</p> <p>„Tai kaip minėjau jau, manau, kad pilietinio ugdymo pamokose“ T6</p> <p>„Daugiausia per pilietinio ugdymo pamokas“ T7</p>
	Istorijos dalykas	<p>„<...> kažkiek yra istorijos pamokose“ T1</p> <p>„<...> taip pat teisinės valstybių santvarkos yra nagrinėjamos istorijos pamokose“ T2</p> <p>„Per istorijos“ T5</p> <p>„<...> istorijos pamokose tai labai nedaug yra užsimenama“ T6</p>
	Klasės valandėlės	<p>„Aš manau, kad kažin, ar per kokias klasės valandėles nėra apie tai kalbama“ T1</p> <p>„Dar gal kažkiek yra per klasės valandėles kalbama“ T4</p>
	Įvairūs mokomieji dalykai	<p>„Iš esmės tai yra paliečiama daugelyje mokomųjų dalykų“ T1</p> <p>„Na, manau, kad kažkiek apie tai yra</p>

		<i>kalbama daugelyje pamokų“ T2</i>
	Neformalusis ugdymas	<i>„<...> popamokiniai renginiai organizuojami, taip pat atvyksta ir policijos darbuotojai su prevencinėmis akcijomis“ T2</i> <i>„<...> rengiamos popamokinės veiklos“ T7</i>

Kaip matyti iš gautų interviu duomenų, visi respondentai paminėjo, jog teisinis ugdymas dėstomas per pilietinio ugdymo pamokas, beveik visi – jog per istoriją. Neaišku, kiek respondentų buvo ar yra klasės vadovai, kad tik du pažymėjo, jog teisinis ugdymas vykdomas ir per klasės valandėles, nors vis dėlto tai buvo paminėta. Keista, jog tik vienas respondentas pažymėjo, jog teisinis ugdymas vykdomas per etikos pamokas. Taigi, vėl iš šių respondentų atsakymų ryškėja, jog mokytojams tikrai reikėtų daugiau žinių apie teisinio ugdymo integravimo į dalykus, neformalųjį ugdymą, būdus ir galimybes. Tai patvirtina R.Prakapo ir R.Žilinskienės (2008) atlikto tyrimo duomenys, kad teisinis ugdymas Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose įgyvendinimas dėstant įvairias mokomąsias disciplinas ir kad teisinis ugdymas šiuolaikinėje bendrojo ugdymo mokykloje yra reikalingas.

Kitas interviu klausimas buvo apie tai, kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos / pilietinio ugdymo / etikos pamokose (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Mokytojų nuomonė, kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos, pilietinio ugdymo ir etikos pamokose

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo išraiška	Integracija turinyje	<i>„Atsiskleidžia pamokų turinyje, per konkrečias nagrinėjamas temas“ T1</i> <i>„Atsiskleidžia per mokomąją medžiagą. Yra tam skirtos atskiros temos“ T2</i> <i>„Apskritai supažindinimas su sąvokomis vyksta per visą istoriją“ T5</i> <i>„Nagrinėjant mokomąją medžiagą, bet tik tiek, kiek yra integruotas“ T7</i>
	Integracija pamokoje	<i>„Nagrinėjant temas, atliekant užduotis“ T6</i> <i>„Etikos pamokose yra aptariamos</i>

		<p><i>žmonių teisės ir pareigos, bet tik tiek, kiek tai liečia žmogų iš etikos pusės“ T4</i></p> <p><i>„<...> tai sudaro labai mažą pamokos dalį“ T7</i></p>
--	--	--

Respondentai nurodo, kad tam tikros su teisiniu ugdymu susijusios temos netgi konkrečiai nurodomos dalyko teminiame išplanavime, mokomojoje medžiagoje. Visgi mokytojai teigia, jog per pamoką sunku plėtoti teisinį ugdymą, gilintis į atskiras temas, kadangi svarbiausias dėmesys skiriamas dalykui: *„Istorijos pamokose teisinis ugdymas tikrai neatsiskleidžia, <...> kiek laiko tam gali skirti per pamoką, kai ten dėstymo yra apie 15 minučių, tai kiek gali kalbėti apie teisę“ (T3)*. Tačiau istorijos mokytojai pažymi, jog per istorijos pamokas labai dažnai tenka susidurti su teisiniu ugdymu, analizuoti tam tikrus aspektus, diskutuoti: *„Aš jiems konkrečiai kalbu apie tai, kada atsiranda piliečio sąvoka senovės Graikijoje, su sąvokomis „pilietis“, „vergąs“ (T5)*. Vėlgi, kiek mokytojas skirs dėmesio teisiniam ugdymui savo dalyko pamokose, priklauso, ko gero, nuo pačio mokytojo: *„Aš nuolat pabrėžiu, nors vadovėliuose ir neišskiria“ (T5)*, tačiau tai turėtų būti svarbu mokytojui, kadangi Ronald A. Brand (2009) teigimu, suteikdami piliečiams teisinių žinių tobulinam savo visuomenę, kuriam ją tokią, kurioje kiekvienas pilietis turi išmanyti savo teises ir pareigas.

Interviu metu mokytojų klausta, ko mokiniai mokomi, kokias teisės pagrindų žinias perteikia mokytojai (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Mokytojų nuomonė, kokių teisės pagrindų žinių yra mokomi mokiniai

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinių žinių turinys	Valstybės valdymas	<p><i>„Tik tiek, kiek yra apie valstybės valdymą nuo senovės istorijos iki šių dienų. Mes kalbame apie valstybės valdymą, teismus, ne teismus, teisę politinių partijų, cenzūros, pasirinkimų“ T1</i></p> <p><i>„<...> valstybių valdymo būdais ir jų pagrindiniai bruožais“ T2</i></p>
	Teisės istorija	<p><i>„<...> teismus, tai jau konkrečiai teisė“ T1</i></p> <p><i>„<...> Rytų civilizacijos teisę nagrinėja. <...> nagrinėja antikos civilizacijų</i></p>

		<i>pasiekimus teisės srityje“ T2</i> <i>„<...> Romėnų teisė“ T3</i>
	Teisės ir pareigos	<i>„Jie supažindinami su teisių ir pareigų vienove“ T2</i> <i>„truputį yra kalbama apie kai kurias teises“ T4</i> <i>„Supažindinu su kai kuriomis teisėmis“ T5</i>
	Laisvė ir demokratija	<i>„<...> kas yra laisvė ir demokratija“ T2</i> <i>„<...> kalbos laisvė, asmens laisvė...“ T4</i> <i>„Taip pat aiškinasi, kokie senovės demokratinio valdymo principai išlikę šiuolaikinėje demokratinėje valstybėje“ T2</i>

Pilietiško pagrindus dėstantys mokytojai pabrėžia, kad šiame dalyke daugiausiai galima skirti laiko ir dėmesio teisės pagrindams: „*Pilietinio ugdymo pamokose mes jau kalbam daugiau*“ (T1), o kituose dalykuose tam galima skirti tikrai labai nedaug laiko: „*<...> faktiškai tai tėra trys minutės pamokoje*“ (T3). Dar galima skirti daugiau laiko istorijos pamokose dvyliktoje klasėje, kai supažindinama su Konstitucija: „*<...> dvyliktoje klasėje jau yra integruota Konstitucija, į pačią programą*“ (T5). Mokytojai pabrėžia, kad visur galima rasti ir pritaikyti, integruoti teisinio ugdymo žinias: „*Kiekvienos klasės ugdymo programoje yra bent maža dalis integruoto ir teisinio ugdymo, tad mokydamasis mokinys tikrai gauna tų žinių*“ (T2). Tam reikia tik atsižvelgti į mokinių amžių ir atitinkama forma perteikti teisinės žinias: „*žaidimo forma išnagrinėjame kelias situacijas*“ (T4), „*<...> ten* (dvyliktoje klasėje – autorės pastaba) *tai tiesiogiai, o žemesnėse klasėse tai netiesiogiai*“ (T5). Mokytojų mintis galima būtų papildyti Ž. V. Jonynienės, A. Bartkutės, T. Butvilo (2011) mintimis, kad teisinio švietimo pamokos mokiniams turėtų padėti įsisavinti demokratinės, humanistinės ir pilietinės visuomenės formavimosi kultūrinės, istorinės bei teisinės prielaidas, todėl supažindinimas su šiais aspektais yra reikšmingas.

Mokytojų interviu metu klausta, kur, jų nuomone, mokiniai galėtų panaudoti jiems teisinio ugdymo metu suteiktas žinias (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Mokytojų nuomonė, kur mokiniai galės panaudoti gautas teisinės žinias

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdomo uždaviniai	Formuoti teisėtą elgesį	<p>„<...> pasireišk netiesiogiai, bei per kalbėjimo, elgesio taktą su kitais“ T4</p> <p>„<...> kur ir kokiomis situacijomis galima kreiptis“ T1</p>
	Padėti prisitaikyti visuomenėje	<p>„<...>kai gyvens savarankiškai ir bus atsakingi už savo veiksmus, pradės spręsti iškilusias problemas, galų gale susiras darbą“ T2</p> <p>„Kai bus pilnamečiai, jie panaudos tas žinias“ T1</p> <p>„<...>apie galimybę gintis teisiškai jiems pravers gyvenime“ T2</p> <p>„<...> jos liks bendram išprusimui“ T2</p> <p><...> vėliau liks tik bendram išprusimui“ T6</p>
	Formuoti teisinę kultūrą	<p>„<...> formuojama yra tiesiog ta teisinė sąmonė, kad jie suvoktų, kokios tos teisės yra, kam tos pareigos“ T5</p> <p>„Jei jie nori ginti sakykime savo teises, jie sužino tas institucijas, kur jie gali kreiptis“ T1</p> <p><...> kad turėtų bendrą supratimą, kas yra įvykę pasaulyje ir Lietuvoje“ T7</p>

Mokytojai mano, jog teisinės žinios prisideda prie bendro mokinių išsilavinimo, išprusimo, jas mokiniai galės panaudoti savo ateityje, iškilus tam tikroms situacijoms, nes neaišku, kada jų gali prireikti: „Visose gyvenimo srityse reikia turėti bent minimalių teisinių žinių“ (T2). Tačiau mokytojai baiminasi, kad jie suteikia daugiau teorinių žinių, o praktikos tėra mažai: „O kada mokyti vaikus apie jų teises, pareigas, ką ten (Konstitucijoje – autorės pastaba) numato, tai nėra“ (T3). Taip pat mokytojai mini istorijos brandos egzaminą: „Pirmiausiai, tai laikydami egzaminus“ (T6), „<...> kad gerai pasiruoštų egzaminams ir galėtų įstoti ten, kur tikrai nori“ (T7). Vienas respondentas pabrėžia tai, jog viskas dar priklauso ir nuo pačio

mokinio: „<...> jei jis norės turėt tų žinių, jis tuo domėsis ir jas gaus: norės – studijuos teisę, norės – pasidomės internete ar kitur kur“ (T6). Vis dėlto tai, kaip mokytojai perteikia žinias – ar daugiau orientuodamiesi į teoriją, ar į praktiką, tai priklauso nuo pačio mokytojo – jie turi teisę patys pasirinkti metodus, kuriais perteiks žinias ir įgūdžius mokiniams. Gal tiesiog mokytojams patiems trūksta metodinių žinių kaip integruoti teisinės žinias į dėstomas pamokas, kaip mokyti mokinius gautas žinias panaudoti praktikoje ir savo gyvenime. Tai retoriniai klausimai, kuriuos galėtų patyrinėti asmenys, besidomintys mokytojų kvalifikacijos kėlimu.

Mokytojai teigia, jog jiems sunku pasakoti apie teisę praktikoje, kadangi aplink save mokiniai mato dvigubus standartus, jie nepasitiki mūsų valstybės teismais ir teisine sistema: „Aš vaikus turėčiau mokyti taip, kaip turi būti, o man dešimtokai tiesiai šviesiai ir pasako, kad taip nėra. Ir tas pavyzdys, kurį jie mato iš žiniasklaidos, juos puikiai ugdo, puikiai. <...> Tad pamokoje telieka nagrinėti, kas parašyta ir pamokos apibendrinime paskelbti, kad gyvenime taip nebus ir viskas, nuleisti rankas“ (T1). Taip pat mokytojai perspėja, kad nereikia mokant „perlenkti lazdos“, nes kai informacijos per daug arba ji brukama per prievartą, mokiniams natūraliai norisi daryti viską priešingai: „Bet aš pastebėjau, kad vaikams jau pradeda nusibosti visa tai, nes jau yra per daug apie tai kalbama. <...> Ir dabar tas pilietiškumas, kariuomenė, tik kalbam, kalbam, nuo to kalbėjimo norisi daryti priešingai“ (T1). Be to, ne tik mokyklos turėtų ugdyti pilietiškumą, teisinę savimone, bet viskas turi prasidėti nuo šeimos, visuomenės – suaugusieji visų pirma turėtų rodyti vaikams pavyzdį, kaip reikia elgtis ir kaip turi funkcionuoti teisinė valstybė – tik tada mokiniams teikiamos teisinės žinios turės prasmę ir skatins juos tapti sąmoningais bei atsakingais savo šalies piliečiais: „Jie (mokiniai – autorės pastaba) turėtų tai matyti namuose“ (T1).

Istorijos, pilietiškumo pagrindų, etikos mokytojai savo pamokose dirba ir su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais, todėl interviu metu buvo klausama, ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse mokytojams tenka dirbti su tokių poreikių turinčiais mokiniais. Visi mokytojai nurodė turintys tokių mokinių savo klasėse. Keturi respondentai nurodė, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių yra beveik visose klasėse, vienas respondentas nurodė, jog „<...> per visas klases šiuo metu turiu 38 specialiųjų poreikių mokinius“ (T3), vienas nurodė, jog „Yra tik vienas vaikas šiuo metu. Dažnai specialiųjų poreikių mokinių tėvai jiems parenka tikybos, bet ne etikos pamokas ir per mano darbo praktiką yra buvę vos keli specialiųjų poreikių mokiniai“ (T4), o dar vienas, jog yra keli mokiniai (T6).

I. Kaffemanienės (1996) nuomone, specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai turi turėti teisinę sampratą ir gebėti gyventi visuomenės sąlygomis, todėl padedami pedagogų šie mokiniai taip pat kaip ir visi kiti turi turėti teisinių žinių ir gebėti jas pritaikyti realizuojant savo

konstitucines teises ir vykdant pareigas. Neretai teisinis ugdymas siejamas tik su nusikaltimo prevencija, tačiau jo tikslas kur kas platesnis: įstatymų gerbimas, pilietiškumo ugdymas ir pan. Elementarios teisinės žinios padeda mokiniams išvengti konfliktinių situacijų, teisės pažeidimų, kurie gali kilti dėl teisės normų nežinojimo. Todėl respondentų buvo teirautasi, ar, jų nuomone, specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams reikalingas teisinis ugdymas (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. Mokytojų nuomonė, ar yra reikalingas teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo reikalingumas	Iš dalies reikalinga	<p>„Jam reikia ne teisinių žinių, jam reikia socialinės pagalbos. Ir jis turi teisę į socialinę pagalbą, jam užtenka tiek prisiminti“ T1</p> <p>„Bent jau kaip atskiras dalykas tai nereikalingas“ T4</p>
	Reikalinga	<p>„Manau, kad taip“ T2</p> <p>„Manau, kad visiems jis reikalingas, bet kuriam ir neišskirčiau specialiųjų poreikių mokinių“ T3</p> <p>„Manau, kad jiems reikalingas tik tiek, kiek ir kitiems vaikams, aš jų asmeniškai neišskirčiau“ T5</p> <p>„Aš manau, kad jis reikalingas visiems“ T7</p>

Mokytojų nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė – vieni teigia, jog teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams reikalingas kaip ir visiems kitiems mokiniams: „<...> nes jie irgi lanko bendrojo ugdymo įstaigą tam, kad įgytų žinių, kurios pravers kasdieniniame gyvenime. <...> jiems dažniau tenka lankytis „valdiškose“ įstaigose, <...> tad jie turi žinoti, kokias teises bent turi, kur kreiptis pagalbos“ (T2), kiti teigia, kad šiems mokiniams užtenka suteikti minimaliai teisinių žinių, nes: „Jeigu jis turi problemų, jis turi žinoti socialinį darbuotoją ar specialistą, į kurį gali kreiptis ir kuris jam padės“ (T1). Vienas respondentas mano, jog teisinis ugdymas kaip atskiras dalykas nereikalingas, užtenka teisinių žinių integracijos į atskirus dalykus, nes „<...> kaip jis nesimoko lietuvių, kaip nesimoko

matematikos, istorijos, taip nesimokys ir šito. Jiem to nereikia, jie savo teises puikiai žino ir moka apginti, o pareigų jie neišgirsta“ (T4). Jis teigia, jog pirmiausiai teisinių žinių reikia suteikti šeimoms, kad viskas prasideda nuo šeimos: „Kitas dalykas kaip tėvus išmokyti <...> teisinio išprusimo“ (T4). O dar vienas respondentas teigia, jog „Aš išvis nemanau, kad mokiniams mokykloje dar reikia ir teisinio ugdymo pamokų, tai specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams tikrai drąsiai galiu teigti, kad to nereikia“ (T6). Mokytojai mini, jog dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais reikėtų, ko gero, individualiai, rasti tam tikrą būdą: „<...> bet kaip prie jų su tuo teisiniu ugdymu priėti ir jų suvokimą apie gyvenimo būdą ir pačią valstybę pakeisti, tai jau visai kitas klausimas“ (T7), t.y. pasak Kelley R.Taylor (2011), tam, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai galėtų gauti maksimalią naudą, naudojamos pagalbinės mokymo priemonės, individualizuojamos ugdymo programos, pritaikomas ugdymo turinys.

Interviu metu domėtasi, kaip specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams mokytojai pritaiko ugdymo turinį (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. Mokytojų teisinio ugdymo turinio pritaikymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo turinio pritaikymas	Individualizavimas	<p>„Mokiniams su pritaikytom programom palieku tas pačias programas, <...> o tiems, kurie ateina su individualizuotom programom, reikia labai stipriai keisti turinį“ T1</p> <p>„Viskas priklauso nuo sutrikimo pobūdžio ir sunkumo“ T2</p> <p><...> tas individualizavimas labai skiriasi“ T7</p>
	Diferencijavimas	<p>„Elementariai pritaikau užduotis pagal jų gebėjimus“ T5</p> <p>„Įvairiai, dažniausiai mažinu mokomosios medžiagos kiekį, paleikant tik esminius faktus, aišku, sumažėja ir užduočių kiekis“ T6</p>

Pagal respondentų atsakymus matyti, jog teisinio ugdymo turinio pritaikymas iš esmės priklauso nuo nustatyto vaikui sutrikimo ir pateiktų Pedagoginės psichologinės tarnybos rekomendacijų: „Šie mokiniai gauna komisijos išrašą, kuriame yra rekomendacijos, kaip keisti mokymo turinį“ (T2). Kartais mokytojams tenka „labai stipriai keisti turinį, paliekant tik pagrindinius faktus“ (T1), kartais „<...> jiems mažinamas užduočių kiekis, lengvinamos užduotys ir pan.“ (T2), „heigu vienam užtenka visą medžiagą ir užduotis pateikti žodžiu, tai kitam tenka per kiekvieną pamoką kartoti tą patį per tą patį“ (T7). Mokytojai nurodo, kad „Kartais išvis išimu jiems užduotis“ (T5), o kartais yra mokinių, kur „praktiškai nieko nereikia <...> keisti“ (T4) arba „<...> tenka duoti nurašinėti tekstą ar nupiešti iliustraciją pamokos temai“ (T7). Viskas dar priklauso ir nuo pačio mokinio – ar jis nori mokytis, turi motyvacijos, ar ne: „<...> o dažniausiai ir noro visai nėra“ (T6). Anot Sigal Ben-Porath (2012) specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių integravimas į bendrojo ugdymo mokyklas pareikalavo ir mokytojų pastangų dirbti įvairesniais mokymo metodais, naudoti daugiau priemonių, kurios padėtų perteikti mokomąją medžiagą. Mokydamiesi mokyklose visi jauni žmonės turi sužinoti apie žmogaus teises, nes tai sudaro dalį jų pasirengimo gyventi pliuralistinėje demokratinėje visuomenėje.

Mokytojų klausta, kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. Mokytojų nuomonė, kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo turinio kaita	Mokymo turinio kaita	„Pagal programas tai kartais jie turėtų daryti tik keliom užduotėlėm mažiau“ T1 „<...> mažinamas užduočių skaičius“ T2 „<...> lengvinamos užduotys“ T2
	Nekeičiamas turinys	„<...> šiuo metu tai niekaip nekeičiu“ T4 „Kadangi to teisinio ugdymo pamokose ir taip nedaug, tai praktiškai jis nepakinta“ T7

Iš mokytojų atsakymų matyti, jog teisinio ugdymo turinio pokyčiai priklauso nuo konkretaus vaiko ir jo gebėjimų, „<...> labai skiriasi nuo konkrečios situacijos“ (T5). Vieniems, kaip matyti iš mokytojų atsakymų, užtenka tik duoti mažiau užduočių, kitiems reikia lengvinti užduotis, jas keisti, pritaikyti taip, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turintis mokinytis suvoktų,

ko iš jo yra reikalaujama, ir tą užduotį gebėtų atlikti. Taip pat siaurinamas mokymo turinys. Pamokose mokytojai atsižvelgia į šiuos vaikus, jiems informaciją pateikia taip, kad jie sugebėtų ją įsisavinti: „*Je mokomosios informacijos, kurią reikia įsiminti jiems yra per daug, tai išrenku svarbesnius faktus, juos užsirašo, bando įsiminti. Kontroliniuose darbuose prašau jų prisiminti tik esminius faktus*“ (T2). Didžiausia problema, kaip galima pastebėti iš respondentų atsakymų, kad nemaža specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių dalis turi trumpalaikę atmintį, „<...> *jie dažniausiai negeba atlikti analizės, palyginimų*“ (T2) ir kitą pamoką jie dažnai ateina jau užmiršę tai, ką mokėsi: „<...> *dažnai pamiršta, ką yra išmokę ankstesnėse pamokose*“ (T2). Vienas respondentas mini tai, kad jeigu klasėje yra įvairių mokymosi lygių ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių, sunku visiems mokiniams vienodai skirti laiko ir dėmesio, pasidaro problema palaikyti klasėje tvarką: „<...> *jei tu per daug įsigilinsi su jom ten dešimt minučių, tai neaišku, ką ten kiti darys, nes klasėse juk yra ir gebančių atlikti užduotis, kurie yra hiperaktyvūs ir jeigu jų nekontroliuosi, tai sukels labai daug problemų*“ (T5). Šis mokytojas nėra patenkintas pačia specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių integracija į bendrojo ugdymo mokyklą, „*nes jie bendroj klasėj mažiau išmoksta, negu su jais dirbtų spec. pedagogas*“ (T5). Nepaisant to, mokytojai mini, jog pritaikant ugdymo turinį, užduotis „<...> *ir jeigu su jais dirbi, vis tiek kokį rezultatą pasieki*“ (T3). Kaip nurodo R. Melienė, J. Ruškus, L. Elijošienė (2003), specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių mąstymo ypatumai – žemesnis bendrojo ir individualizuoto turinio skirtumas. Tačiau ugdymo programos efektyvumas pasiekiamas integruojant programas. Šių mokinių ugdymo programos pagrindas – bendrosios klasės ugdymo programos turinys, nors jų ugdymo tikslai siejami su savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymu, kurie nereikalauja aukštų intelektinių gebėjimų. Esminiai ugdymo turinio skirtumai dvejopi: vienavertus, visos klasės ugdymo turinys sutampa, tik reikia individualizuoti mokymo metodus, kitavertus, individualizuotos programos turinys skiriasi nuo bendrosios ugdymo programos ir sprendžia asmeninius specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių uždavinius.

Interviu metu respondentų domėtasi, kaip jie organizuoja specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymą savo pamokose (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Mokytojų nuomonė, kaip jie organizuoja specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymą savo pamokose

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo organizavimas pamokose	Bendras darbas	„ <i>Jie klauso sykiu arba jie gali kalbėti kartu su kitais vaikais, jei jie dalyvauja diskusijoje</i> “ T1 „ <i>Jeigu tai yra pritaikyta programa, su</i>

		<i>mokiniu dirbu kaip su visa klase“ T3 „Lygiai taip pat kaip ir su visais mokiniais dirbant, niekuo neišskiriu“ T4</i>
	Diferencijavimas	<i>„Kol dirbame žodžiu, tai dirbame visi kartu, o kai atliekamos užduotys, jas diferencijuojau pagal galimybes“ T2 „<...> jiems palengvini užduotis, namų darbus“ T3 „<...> skiriasi jų užduočių kiekis, kartais parengiu lengvesnes, primityvesnes“ T7</i>
	Mokytojo pagalba	<i>„<...> su mano priežiūra“ T2 „<...> dažniau paklausiu, ar viskas aišku“ T4</i>
	Individualizavimas	<i>„<...> su jais dirbu individualiai“ T3 „<...> prieinu prie mokinių, pasakau, ką jie turi žinoti, užsirašo, jei yra lengvesnių užduočių, tai kartu su jais pabandom atlikti“ T6</i>

Dauguma mokytojų pabrėžė, kad jeigu aiškina temą, be abejo, to klauso visi klasės mokiniai ir dėstant nėra kažkaip išskiriami specialiujų ugdymosi poreikių turintys mokiniai. Pamokos organizavimas pasikeičia tuomet, kai mokiniai kviečiami atsakinėti ar atlieka užduotis, taip pat tuomet, jeigu tam tikra tema yra matomai per sudėtinga specialiujų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui. Tuomet mokytojas dirba individualiai su šiuo mokiniu: *„Tada visai klasei organizuoju tokią veiklą, kad jie ilgiau padirbtų savarankiškai, o su jais dirbu tuo metu individualiai“* (T3), diferencijuoja užduotis: *„Jei visa klasė dirba savarankiškai, tai jie dirba lengviau, mažiau, su mano priežiūra“* (T2), *„<...> Visa klasė gauna dar prie testų papildomų užduočių, o jie jau ne“* (T3). Taip pat mokytojai minėjo, jog specialiujų ugdymosi poreikių mokiniams pamokoje prireikia papildomo dėmesio. Mokytojai teigė, jog jie tikrina grįžtamąją informaciją – ką specialiujų ugdymosi poreikių turintys mokiniai pamokoje suvokė, ko išmoko: *„O šiaip kiekvieną pamoką aš stebiu, ką jie prisimena, kartojam, darau apklausas ir matau, kad kažkiek turi žinių“* (T3).

Interviu metu vienas respondentas minėjo, jog būtų geriau, kad mokantis tam tikrų temų, kurias specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniai gali nesuvokti, šie mokiniai dirbtų atskirai: *„į tą laiką geriau lai eina mokytis lietuvių kalbos, lavina skaitymo įgūdžius, aritmetikos įgūdžius – tai, kas jiems bus reikalinga gyvenime“* (T1). Su tuo sutinka ir kitas respondentas, teigiantis, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams svarbiausia įgyti tam tikrų praktinių įgūdžių, kurie jiems pravers gyvenime, jie turėtų *„<...> įgauti kažkokį raštingumą ir kitaip integruotis, tai yra į visuomenę per praktinius dalykus. <...> jiems reikia tik esminių dalykų“* (T5). Tam galėtų padėti, kaip mano kitas respondentas, socialiniai darbuotojai: *„Jeigu jam iškyla problemos, klausimai, jis turi žinoti, kur kreiptis – į savo socialinį darbuotoją, kuris jį globos. <...> O tai turėtų būti labai didelis tinklas, toks, kaip yra užsienyje. Viską daro socialiniai darbuotojai, nes jų parama reikalinga“* (T1). Tokios pat nuomonės – kad dažnas specialiųjų ugdymosi poreikių turintis mokinys yra socialiai apleistas – mano ir dar vienas respondentas: *„<...> dabartiniai, tai sakyčiau, gal ne tiek specialiųjų poreikių, kiek socialiai apleisti“* (T3).

Mokytojų klausta, kiek, jų nuomone, svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Mokytojų nuomonė, kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinio ugdymo svarba	Aktualu	<i>„Jiem tiek pat svarbus, kiek ir kiekvienam“</i> T3 <i>„Nemanau, kad jiem svarbesnis nei kitiem“</i> T4 <i>„Tiek pat, kiek ir visiem kitiem“</i> T6 <i>„Kaip minėjau, tai svarbus ne tik jiem, bet ir visiems piliečiam“</i> T7
	Neaktualu	<i>„Jiem tai visai nesvarbu“</i> T1 <i>„Svarbus tiek, kad jie gebėtų pasinaudoti sukurtais įstatymais, žinotų, kur susirasti informaciją, kaip apsiginti save“</i> T2

Kaip matyti iš interviu atsakymų, vienas respondentas mano, kad teisinio ugdymo žinios nėra svarbios specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams, jie turėtų turėti jiems priskirtą asmenį – socialinį darbuotoją – kuris juo ir jo teisėmis bei pareigomis rūpintųsi: *„Tad ir specialiųjų poreikių mokiniams reikalingas tas žmogus, kuris juos globotų, padėtų, patartų ir kai*

kuriais atvejais apgintų“ (T1). Keturi respondentai mano, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių negalima išskirti iš kitų, jiems, kaip visiems kitiems, reikalinga turėti tam tikrų teisinių žinių. Dar kiti du respondentai mano, kad teisinės žinios specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams svarbios tik tiek, kiek jų reikės praktikoje, gyvenime, o taip pat, kiek kiekvienas mokinys tų teisinių žinių įsimins, priklauso nuo jo turimo sutrikimo: „Čia gal šitas dalykas labai priklauso ir nuo sutrikimų, vieniems to visai nereikia, nes neduos jokio supratimo ir naudos, o kitam gal įkvėps pasitikėjimo“ (T5). Mokytojas pasakoja vieną įvykį, pakeitusį jo požiūrį į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius: „Aš čia turėjau vieną tokį dešimtoką, tai jis pamatė, kad aš prie kompiuterio ten kažką darau, tai jis atėjo, man padėjo, paaiškino kaip įsirašyti ir specialiųjų poreikių va prašau“ (T5). Galbūt iš tiesų vertėtų pagalvoti, kaip rasti kiekviename specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiame vaike tai, kas galėtų jam ateityje, jo gyvenime tapti kaip pagrindu specialybei, tai lavinti, ugdyti, tuomet tai padėtų šiam vaikui geriau integruotis į visuomenę, tapti pilnateisiu jos piliečiu, nes, anot J. Antanavičiūtės (2011), teisiniu ugdymu siekiama perteikti teisinės žinias ir formuoti teisinius įgūdžius, kuriais vadovaudamiesi mokiniai (tame tarpe ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai) galėtų pasinaudoti kasdieniniame gyvenime, taip pat mokėtų naudotis savo teisėmis ir laisvėmis teisinėje šalies sistemoje, kartu gerbdami kito teises ir laisves bei vykdydami pareigas.

Paskutinis interviu klausimas buvo apie tai, kur specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių ir kodėl (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. Mokytojų nuomonė, kur specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Teisinių žinių šaltinis	Mokykla	<p>„<...> turėtų būti mokykla“ T5</p> <p>„<...> aš jam galiu suteikti“ T1</p> <p>„<...> tai turėtų būti kaip atskiras kursas“ T3</p> <p>„Manau, vis dėlto mokykloje“ T7</p>
	Specialistai, dirbantys su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais	<p>„<...> spec. pedagogo pagalba turėtų būti pasiūloma“ T4</p> <p>„<...> mano supratimu su jais turėtų daugiau dirbti socialiniai pedagogai“ T5</p>

Dauguma respondentų sutinka, kad teisinių žinių specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams turi būti suteikiama mokykloje – arba per specialiai tam skirtas pamokas: „<...> tai

turėtų būti kaip atskiras kursas“ (T3), arba suteikiama kitų specialistų. Tai būtina, kadangi teisinės žinios specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams reikalingos kaip visiems kitiems mokiniams: „Absoliučiai visiems tų teisinių žinių reikia, nes nežinosi savo teisių ir pareigų, tai jau šitoje visuomenėje negali už savo teises kovoti, o pareigas irgi būtina vykdyti“ (T4).

Kiti respondentai mano, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams turėtų būti organizuojamos specialios paskaitos arba pamokos socialine veikla užsiimančiose įstaigose, kadangi *„Specialiųjų poreikių mokiniams reikalinga daugiau su jų negaliomis susijusi informacija, supažindinimas su jų poreikius ginančiais įstatymais, institucijų darbu, galimybe gauti socialinę, psichologinę ir kitą reikalingą pagalbą“, „<...> jiems galbūt reikėtų vesti pamokančias paskaitėles socialine veikla užsiimančiose įstaigose“ (T2).*

Taip pat respondentai pažymi, jog labai svarbu šeima, jos nuostatos: *„Pirmiausia kiekvienoje šeimoje turi galioti nuostata, kad mokytis ir gauti žinių yra mokinio pats didžiausias tikslas, tada galės ir teisinės žinias suteikti ir mokytojai, ir tėvai ar studijos universitete, knygos, internetas ir kiti informacijos šaltiniai“ (T6).*

Keletas mokytojų mano, kad specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams reikalinga informacija jie gali ir patys pasidomėti, pasiieškoti internete: *„<...> patys turėtų domėtis“ (T4).* Vis dėlto, kaip matyti iš keleto respondentų nuomonių, išėjus iš mokyklos specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniui, jis neturėtų būti paliekamas vienas, juo ir toliau turėtų rūpintis, jam padėti socialinis darbuotojas: *„<...> kažin, ar jis gali būti visai savarankiškas pilietis, nes vis tiek socialinio darbuotojo pagalbos praktiškai reikia nuolatos“ (T5).*

IŠVADOS

1. Inkluzyvus ugdymas yra specialaus ugdymo atmaina, realizuojama bendrojo ugdymo mokykloje. Ugdant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius mokinius, inkluzija suteikia galimybes visiems ugdytis iškeliant vienodas sąlygas (nepaisant negalės, jos dydžio) įsitraukti į veiklą, kai specialiųjų ugdymosi poreikių mokinys priimamas su visomis duotybėmis ir vertinamas kaip kiekvienas mokyklos atstovas.

2. Specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai, priklausomai nuo sutrikimų grupės ir įvėčio, bendrojo ugdymo mokykloje mokosi pagal pritaikytas bendrojo ugdymo arba individualizuotas ugdymo programas. Mokiniai, kurie mokosi pagal pritaikytas ugdymo programas, gauna teisingas žinias, kurios integruotos į bendrojo ugdymo programas. Teisinių žinių perteikimas minėtiems mokiniams bendrojo ugdymo mokykloje individualizuojamas. Mokiniais, kurie ugdomi pagal individualizuotas ugdymo programas, neretai teisingas ugdymas teisinių žinių perteikimo prasme eliminuojamas. Priežastis ta, kad teisingas ugdymas integruojamas į daugelį mokomųjų dalykų, tačiau, jų turinys minimalus, o pritaikant ugdymo turinį specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams minėtas turinys dar labiau susiaurinamas, nors dauguma autorių išskiria specialiųjų ugdymosi poreikių mokinius kaip tuos piliečius, kuriems ypatingai reikia žinoti ne tik savo teises, bet ir pareigas, nes šie mokiniai taip pat yra Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie turės gyventi ir suprasti teisingos valstybės santvarką.

3. Lietuvoje teisingai reglamentuotas ir įtvirtintas specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymas bendrojo ugdymo mokyklų bendrosiose klasėse (integruotas ugdymas), detalizuoti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių švietimo bei ugdymo organizavimo pagrindai, tvarka ir sąlygos, užtikrinantys lygybę, humaniškumą, demokratiškumą principus. Tyrimų duomenys rodo, kad dažnai specialiųjų poreikių mokiniai išskiriami, jie ugdomi kitaip. Įstatymais siekiama, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turintys mokiniai galėtų gauti maksimalią švietimo naudą. Specialiųjų ugdymosi poreikių turintys asmenys dažnai laikomi teisingai veiksniais, tad jie turi turėti teisingą sampratą ir gebėti gyventi visuomenės sąlygomis, todėl padedami pedagogų, kurie turi individualizuoti ugdymą, šie mokiniai taip pat kaip ir visi kiti turi turėti teisinių žinių ir gebėti jas pritaikyti realizuojant savo konstitucines teises ir vykdant pareigas.

4. Tyrimo metu paaiškėjo, kad dauguma apklaustų mokytojų savo pamokose suteikdami teisinių žinių neišskiria specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių, mano, jog jiems, kaip ir visiems mokiniams, svarbu jų suteikti. Mokytojai atsižvelgia į turimus mokinio sutrikimus, pateiktas specialistų rekomendacijas, individualizuoja ir diferencijuoja ugdymo

turinį, tačiau ne visada tai daro siekdami geresnių ugdymo rezultatų. Atkreiptinas dėmesys, jog mokytojams sunku dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais, jiems skiriama nedaug pamokos laiko, o kartais ir visai neskiria jo pamokoje. Individualizuoti šių mokinių mokymą būtina dėl individualių sutrikimų, kurie įtakoja mokymosi galimybes, todėl sėkmingam ugdymo procesui vykdyti pedagogui reikalinga pagalba. Tai, pasak mokytojų, išspręsti galėtų padėti mokytojo padėjėjas, dirbantis tose pamokose ir padedantis tiems mokytojams, kurie dirba su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais. Taip pat mokytojo darbą individualizuojant ugdymo turinį turėtų lengvinti įvairesni ir tikslesni mokymo metodai, kitos didaktinės priemonės, kurios padėtų įtraukti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinius į grupinius darbus, kuriuose veikiama bendrai ir yra galimybė mokytis vieniems iš kitų.

LITERATŪRA

1. Ališauskas A. Pedagoogo pasirengimas ugdyti moksleivį, turintį specialiųjų ugdymosi poreikių: situacijos ir kompetencijų analizė. // Aukštosios mokyklos didaktikos tendencijos (interaktyvus, žiūrėta: 2011-11-10. Prieiga per internetą: <<http://www.cceol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=58&id=051B2E90-884C-4888-8708-AE8F44EF01CE>>)
2. Ališauskas A. Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
3. Ališauskas A. Specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimas bendrojo lavinimo mokyklose: pokyčių analizė // Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas – Šiauliai, 2001.
4. Ališauskas A. Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimas – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
5. Ališauskas A. Vaikai, turintys klausos sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 311-337.
6. Ališauskas A., Ambrukaitis J. Vaikų, turinčių specialiųjų mokymosi poreikių, ugdymas: teorija ir praktika – Šiaulių pedagoginis institutas, 1995.
7. Ališauskas A., Gerulaitis D. Bendrojo ugdymo klasėje besimokančio specialiųjų ugdymosi poreikių vaiko socialinės-psichologinės charakteristikos atskleidimas. Tyrimo ataskaita. (interaktyvus, žiūrėta: 2011 – 12 – 10. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ATASKAITA-Alisauskas-2003.doc>).
8. Ališauskienė S. Vaikai, turintys judesio ir padėties sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 373-393.
9. Ambrukaitis J. Mokymo ir mokymosi skaityti sunkumai. Nežymaus protinio atsilikimo vaikų ugdymas II d – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
10. Antanavičiūtė J. Teisinio švietimo bendrojo lavinimo mokykloje poreikio ir galimybių vertinimas: magistro darbas (interaktyvus, žiūrėta 2012 – 04 – 17. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110207_112112-37674>).
11. Bendrosios programos (2008). (interaktyvus, žiūrėta: 2012- 02 – 20. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/strategija/docs/iss/20120404/SVEIKATOS%20progr.PRISTA%272012%2004%2004-BP%20konstr.prez%2712%2004%2004.pdf>>).
12. Burnham W. Introduction to the law and legal system of the United States – Minnesota: West group, 2003.

13. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas – Vilnius, 1996.
14. Cvetkovienė I., Daujotis E., Kostygova V. ir kt. Lietuvos švietimas skaičiais – Vilnius, 2011.
15. Deveikis L., Poviliūnas A. Žmogaus teisės ir pilietinė visuomenė – Vilnius: Europos Tarybos Informacijos ir dokumentacijos centras, 1998.
16. Dėl švietimo ir mokslo ministro 2010 m. birželio 8 d. įsakymo Nr. V-864 „Dėl 2007–2013 m. žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1-2.3-ŠMM-05-K priemonės „Švietimo paslaugų sistemos prieinamumo didinimas specialiųjų poreikių asmenims (mokiniam ir kt.) ir švietimo pagalbos specialistams“ projektų finansavimo sąlygų aprašo Nr. 1 patvirtinimo“ pakeitimo // Valstybės žinios, 2010-08-21, Nr. 100-5196.
17. Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo // Valstybės žinios, 2011-07-21, Nr.: 93 -4428.
18. Dumšienė J., Bajoriūnas Z. Ugdymo pagrindai – Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija, 2006.
19. Elijošienė I. Vaikai, turintys intelekto sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 260-274.
20. Farrell M. Understanding special educational needs – London and New York: Routledge Falmer, 2003.
21. Galkienė A. Neįgalumo situacijoje esančių asmenų integracija, kaip visuomeninės struktūros dėmuo // Keli integruoto ugdymo aspektai – Vilnius, 2001, p.11-36.
22. Galkienė A. Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis. – Šiauliai, 2003.
23. Galkienė A. Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
24. Garšvienė A., Ivoškuvienė R. Vaikai, turintys kalbėjimo, kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 295-311.
25. Gevorgianienė V. Vaikai, turintys kompleksinių sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 447-462.
26. Grininė E., Vaitkevičius J. Vaikai, turintys somatinių bei neurologinių sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai. Vadovėlis edukologijos specialybės studentams – Šiaulių universitetas, 2003.

27. Gudonis V. Vaikai, turintys regos sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 337-373.
28. Gvildaitė A. Vidutiniojo mokyklinio amžiaus vaikų, turinčių nežymų intelekto sutrikimą, teisinis ugdymas: magistro darbas (interaktyvus, žiūrėta 2012 – 04 – 17. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100903_123724-41419>).
29. Hallahan D., Kauffman J. Ypatingieji mokiniai: Specialiojo ugdymo įvadas – Alma littera, 2003.
30. Hartmann N. Filosofijos įvadas. – Vilnius: Pradai, 2001.
31. Heater D. Mokymo programos mozaika ir švietimas apie žmogaus teises (interaktyvus, žiūrėta: 2011-11-17. Prieiga per internetą: <http://www.etib.lt/site_files/Svietimas%20apie%20zm.teises/3%20dalis%2010%20skyrus.DOC>)
32. Inovatyvių mokymo (-si) metodų ir IKT taikymas. Metodinė priemonė pradinė klasių mokytojams ir specialiesiems pedagogams – Vilnius: Ugdymo plėtotos centras, 2010.
33. Jakavičius V. Žmogaus ugdymas – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1998.
34. Jonsson T. Naujosios specialiųjų poreikių vaikų ugdymo strategijos//Švietimo naujovės – Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos leidybos centras, 1995. Nr.4
35. Jonynienė Ž. V., Bartkutė A., Butvilas T. Teisinis švietimas kaip prevencinė priemonė prieš patyčias mokykloje: mokinių ir mokytojų sampratos // Socialinis darbas: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011 10(2).
36. Jovaiša L. Ugdymo mokslas ir praktika – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001.
37. Jovaiša L. Hodegetika – Vilnius, 2003.
38. Jovaiša L. Enciklopedinis edukologijos žodynas – Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
39. Juodraitis A. Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų // Specialiojo ugdymo pagrindai – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2003, p. 274-295.
40. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995-07-21, Nr. 60-1501
41. Kairienė B., Dzindzaliėnė G. Teisinis švietimas – vaiko teisių įgyvendinimo prielaida // Socialinis ugdymas – Vilnius, 2009 9(20) 1.
42. Kaffemanienė I. Pedagoginės sąveikos struktūra ugdant mokymosi negalių turinčius moksleivius bendrojo lavinimo klasėje // Specialusis ugdymas: mokslo darbai Nr. 1 (12) 2005, p. 85-101.

43. Kaffemanienė I. Sutrikusio intelekto vaikų elgesio ypatumai ir teisinis auklėjimas – Šiauliai, 1996.
44. Kasparavičienė G., Sabaliauskienė R., Rimkienė R. Jūs Ne Vieni – Vilnius: Garnelis, 2002.
45. Kelley R. Taylor Inclusion and the law. Two laws—IDEA and Section 504—support inclusion in schools, 2011.
46. Labinienė R., Aidukienė T., Christensen F. Mokytojų rengimo ugdyti specialiųjų poreikių turinčius vaikus bendrojo ugdymo klasėje gairės – Vilnius, 2003.
47. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl visuomenės teisinio švietimo 2009 – 2012 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 130-4981.
48. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas // Valstybės Žinios, 2011-03-31, Nr. 38-1804.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
50. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos įstatymas // Valstybės Žinios, 1996, Nr. 33-807.
51. Lietuvos Respublikos Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės Žinios, 1991, Nr. I-2044.
52. Lietuvos Švietimo Konceptija (interaktyvus, žiūrėta: 2012-01-14. Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija1.htm> >).
53. Leuprechtas P. Žmogaus teisės 1789 - 1989 m. // Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai (interaktyvus, žiūrėta 2011 – 10 – 30. Prieiga per internetą: <<http://www.etib.lt/?s=leidiniai&item=14&lang=lt>>).
54. Matulevičienė D. Studentų požiūris į specialiųjų poreikių vaikų integruotą ugdymą: magistro darbas (interaktyvus, žiūrėta 2012 – 04 – 17. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20060628_11112865310/DS.005.0.02.ETD>).
55. Melienė R., Ruškus J., Elijošienė L. Didaktinių paradigų realizavimas mokant specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus: stebėjimo bendrojo lavinimo mokyklos klasėje duomenys // Specialusis ugdymas Nr. 2 (9) 2003, p.85 – 97.
56. Miltenienė L. Bendradarbiavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius – Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
57. Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos fakultatyvus protokolas // Valstybės žinios, 2010-06-19, Nr. 71-3561

58. Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. IX-2228.
59. Newton M. The encyclopedia of American law enforcement. – New York: Checkmark books, 2007.
60. Pekauskas A., Grigaliūnaitė G. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė // Pedagogika: mokslo darbai – Vilnius, 2008 (89).
61. Pekauskas A. Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių teisinio ugdymo turinio bendrojo lavinimo mokykloje analizė // Pedagogika: mokslo darbai – Vilnius, 2010 (99).
62. Pradinio ugdymo Bendrosios programos (interaktyvus, žiūrėta: 2011-11-25. Prieiga per internetą: <<http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/pradinisugdymasbendras.aspx>>).
63. Pagrindinio ugdymo Bendrosios programos (interaktyvus, žiūrėta: 2011-11-25. Prieiga per internetą: <http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/pagrindinis_ugdymas_bendras.aspx>).
64. Prakapas R., Motiejūnaitė I. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: mokinių požiūris // Socialinis ugdymas – Vilnius, 2009 9(20) 2 dalis.
65. Prakapas R., Žilinskienė R. Teisinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje: pedagogų požiūris // Socialinis darbas: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008 7(2).
66. Prakapas R., Čepaitė V. Kritinio mąstymo ugdymo galimybės teisinio ugdymo pamokose // Socialinis darbas: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011 10(2).
67. Prakapas R., Juciuvienė D. Teisinio ugdymo integracija pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose // Socialinis darbas, 2012, 11(1).
68. Rajeckas V. Pedagogikos pagrindai – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2004.
69. Random House Webster's dictionary – New York: Ballantine books, 1998.
70. Ronald A. Brand The Export of Legal Education: Its Promise and Impact in Transition Countries, 2009.
71. Ruškus J. Negalės fenomenas – Šiauliai: Šiaulių universiteto biblioteka, 2002.

72. Samsonienė L. Specialiųjų poreikių vaikai ir jų socialinė integracija – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
73. Sigal Ben-Porath Defending rights in (special) education // Educational theory – Board of Trustees University of Illinois, Number 1 2012.
74. Specialiojo ugdymo įstatymas // Valstybės žinios, 1998-12-31, Nr. 115-3228
75. Šlapkauskas V. Teisės sociologijos pagrindai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004.
76. Tautinė mokykla. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija. – Vilnius: Žinija, 1989.
77. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija – Vilnius: LTU, 2003.
78. Totoraitis R., Ažubalytė R. Teisė kiekvienam – Vilnius: Kronta, 2003.
79. Tureikytė D. Sociologinių tyrimų metodologija ir metodai // Sociologija - Kaunas, 2004.
80. Tvinnereim R. Kryptingas socialinių partnerių bendradarbiavimas – svarbiausia mokyklos visiems kūrimo sąlyga. Mokyklą visiems kuriame šiandien – Vilnius: Presvika, 2003.
81. Vaiko teisių konvencija 1995.
82. Vaišvila A. Teisės teorija – Vilnius: Justitia, 2000.
83. Vaišvila A. Teisės teorija – Vilnius: Justitia, 2004.
84. Vaišvila A. Teisės teorija – Vilnius: Justitia, 2009.
85. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos // Valstybės Žinios, 2003, Nr. 71-3216.
86. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija – Vilnius: Justitia, 2000.
87. Walther-Thomas Ch., Korinek L., McLaughlin V. L., Williams B. T. Collaboration for Inclusive Education: Developing Successful Programs – Allyn and Bacon, 2000.
88. Матузова Н. И., Малько А. В. Теория государства и права. - Москва, 1997.
89. Тарусина Н. Н. Субъективное права – юридическая обязанность? // философские проблемы субъективного право – тезисы докладов – Ярославль, 1990.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Žemaitaitienė A. Specialiųjų poreikių turinčių mokinių teisinio ugdymo mokykloje ypatumai / Teisės edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas: Doc. dr. Romas Prakapas. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2013. – 68 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti ir įvertinti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių ugdymo bendrojo ugdymo mokyklose pagrindiniai aspektai, jų teises ir pareigas reglamentuojantys dokumentai, atskleista teisinio ugdymo svarba specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams, išsiaiškintos teisinio ugdymo galimybės specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams bendrojo ugdymo mokykloje. Pirmoje darbo dalyje teoriniu aspektu nagrinėjama specialiųjų ugdymosi poreikių samprata, minėtų mokinių ugdymas inkliuzijos sąlygomis bendrojo ugdymo mokykloje, jų teises ir pareigas reglamentuojantys dokumentai, bei teisinis ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje. Antroje darbo dalyje praktiškai nagrinėjama esama specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teisinio ugdymo situacija bendrojo ugdymo mokykloje, analizuojami tyrimo rezultatai, pateikiamos išvados.

Pagrindiniai žodžiai: specialiųjų ugdymosi poreikių turintis mokinys, teisinis ugdymas, bendrojo ugdymo mokykla, teisės ir pareigos.

Žemaitaitienė A. The peculiarities of legal education of children with special educational needs in the schools of General Education. / Educology of Law Master's Thesis. Supervisor: Assoc. Dr. Romas Prakapas. - Vilnius: Mykolas Romeris University, the Department of Social Policy, 2013 – 68 p.

ANNOTATION

This Master's Thesis is to analyse and evaluate the main aspects of education of students with special educational needs (SEN) in the schools of General Education, the regulations of their rights and duties, to reveal the importance of legal education for SEN students, to explain the possibilities of legal education for SEN students in the schools of General Education. The first part examines the theoretical aspects of the concept of special education needs, the

education of SEN students under the conditions of inclusion, the regulations of their rights and duties as well as legal educating in the schools of General Education. The second part practically examines the current situation of legal education of SEN students in the schools of General Education, analyses the results and presents the conclusions.

Key words: students of special educational needs (SEN), legal education, the schools of General Education (GE), general education school, rights and duties.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Žemaitaitienė A. Specialiųjų poreikių turinčių mokinių teisinio ugdymo mokykloje ypatumai / Teisės edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas: Doc. dr. Romas Prakapas. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2013. – 68 p.

SANTRAUKA

Kaip teigia L. Jovaiša (2001), bendrojo ugdymo mokykla – darnios asmenybės ugdymo įstaiga, čia ne tik atsiskleidžia individo fizinės ir psichinės jėgos, bet jis praturtinamas ir dvasinės kultūros vertybėmis bei paruošiamas visuomeniniam gyvenimui. Tad teisinio ugdymo specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams paskirtis - paruošti žmogų gyventi visuomenėje.

Teisinis ugdymas kaip atskiras mokomasis dalykas bendrojo ugdymo mokyklose, lyginant su kitais mokomaisiais dalykais, santykinai nauja sritis, tad dar nėra mokslininkų ir praktikų išdiskutuota, kiek ir kokių teisinių žinių reikia suteikti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams.

Analizuojant teisinio ugdymo ypatumus mokyklos bendrojo ugdymo klasėje pasigendama tyrimų apie vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinį ugdymą. Taigi, taip išryškėja šio tyrimo mokslinė problema - koks vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinis ugdymas bendrojo ugdymo klasėje?

Probleminiais klausimais buvo siekiama sužinoti, koks teisinio ugdymo vaidmuo bendrojo ugdymo mokykloje ir kaip jis atsiskleidžia istorijos/ pilietinio ugdymo/ etikos pamokose bei kokios teisės pagrindų žinios yra perteikiamos per minėtas disciplinas. Be to, ar specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams reikalingas teisinis ugdymas ir kiek jis svarbus, kaip jie ugdomi per pamokas, ar pasikeičia ugdymo turinys kai perduodamos teisinės žinios.

Tyrimo objektas – vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, teisinis ugdymas bendrojo ugdymo klasėje.

Tyrimo tikslas – atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų teisinio ugdymo bendrojo ugdymo klasėje ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti specialiųjų ugdymosi poreikių, inkliuzijos sąlygomis, pagrindinius aspektus;

2. Atskleisti teisinio ugdymo svarbą specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams bendrojo ugdymo klasėje;

3. Išanalizuoti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teises ir pareigas reglamentuojančius dokumentus;

4. Išsiaiškinti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių teisinio ugdymo galimybes bendrojo ugdymo klasėje.

Tyrimo metodai:

1. Pedagoginės, psichologinės, teisinės ir kt. literatūros, švietimo sistemos ir kitų norminių dokumentų, susijusių su magistro darbo tema, *analitinis apibendrinimas*. Jis taikytas atskleidžiant svarbesnius tiriamos problemos klausimus, rašant magistro darbo tyrimo teorinius metmenis.

2. Individualūs, konfidencialūs *standartizuoti interviu* su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų mokytojais.

3. Interviu būdu gauti duomenys parengti analizei – transkribuoti iš garso juostos ir analizuojami, taikant *klasikinio turinio analizės metodą*.

Magistro darbe aptariamo tyrimo duomenys standartizuoto interviu būdu gauti iš 7 etikos, istorijos ar pilietinio ugdymo mokytojų, dirbančių dviejuose Marijampolės miesto ir vienoje rajono bendrojo ugdymo mokyklose. Apklausti 7 respondentai, nes buvo pastebėta, kad atsakymai dėsningai kartojasi. Respondentai buvo pasirinkti patogiosios atrankos būdu (parinkti lengviausiai prieinami generalinės aibės vienetai).

Svarbiausios tyrimo išvados:

Tyrimo metu paaiškėjo, kad dauguma apklaustų mokytojų savo pamokose suteikdami teisinių žinių neišskiria specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių, mano, jog jiems, kaip ir visiems mokiniams, svarbu jų suteikti. Mokytojai atsižvelgia į turimus mokinio sutrikimus, pateiktas specialistų rekomendacijas, individualizuoja ir diferencijuoja ugdymo turinį, tačiau ne visada tai daro siekdami geresnių ugdymo rezultatų. Atkreiptinas dėmesys, jog mokytojams sunku dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais, jiems skiriama nedaug pamokos laiko, o kartais ir visai neskiriama jo pamokoje. Individualizuoti šių mokinių mokymą būtina dėl individualių sutrikimų, kurie įtakoja mokymosi galimybes, todėl sėkmingam ugdymo procesui vykdyti pedagogui reikalinga pagalba. Tai išspręsti galėtų padėti mokytojo padėjėjas, dirbantis tose pamokose ir padedantis tiems mokytojams, kurie dirba su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais arba mokytojas turėtų taikyti įvairesnius ir tikslesnius mokymo metodus, kitas didaktines priemones.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Žemaitaitienė A. The peculiarities of legal education of children with special educational needs in the schools of General Education. / Educology of Law Master's Thesis. Supervisor: Assoc. Dr. Romas Prakapas. - Vilnius: Mykolas Romeris University, the Department of Social Policy, 2013 - 68 p.

SUMMARY

According to L. Jovaiša (2001), the General Education School is the institute for development of the harmonious personality, where not only an individual's physical and mental strengths are revealed, but also an individual is enriched with the spiritual and cultural values, and prepared for the public life. Thus, the aim of legal education of SEN students is to prepare a person to live in society.

Legal Education as a separate school subject in the schools of General Education, comparing with other curriculum subjects, is a relatively new field, so yet researchers and practitioners argued for the amount and type of legal knowledge needed to provide to SEN students.

The analysis of the peculiarities of legal education in the General Education Schools lacks the research on legal education of SEN students. Thus, this reveals the problem of the research – What is legal education of the SEN students in the classes of the General Education Schools.

The problematic questions were used to find out what the role of legal education is in the General Education Schools, how it is revealed through the subjects of History / Civics / Ethics and what knowledge of legal framework is conveyed through these disciplines. Moreover, if legal education is needed by the SEN students and how important it is to them; how they are educated in the classroom and how the presentation of legal knowledge changes the educational content.

Research object – the legal education of SEN students in the class of the General Education School.

The aim of the research – to reveal the peculiarities of legal education of SEN students in the class of General Education School.

Objectives of the research:

1. To reveal the main aspects of the special educational needs under the conditions of inclusion;
2. To reveal the importance of legal education for SEN students in the class of General Education School;
3. To analyse the regulations of rights and duties of SEN students;
4. To find out the possibilities of legal education for SEN students in the school of General Education.

Methods of the research:

1. *The analytical generalization* of the pedagogical, psychological and juridical literature, educational and other juridical documents related to the subject of this Master's Thesis. It was applied in detecting the mostly important issues in the Master's theoretical framework for the research.
2. Individual, confidential *standardized interviews* with the teachers of SEN students.
3. Interviews to obtain data to prepare for analysis - transcribed from audio tapes and analysed using *classical method of the content analysis*.

Master's Thesis concerns the research data in standardized interviews from seven teachers of Ethics, History and Civics in two Marijampolė and one district General Education Schools. Seven respondents were interviewed; it was observed that the responses are consistently repeated. Respondents were selected through comfortable sampling (selection of the most easily accessible generally set units).

The main conclusions are:

The study revealed that the most of the teachers in classes providing the knowledge of the law do not exclude the SEN students as they believe that they, like all students, need such knowledge. Teachers take into account the students' disorders, the recommendations of the professionals, individualize and differentiate the curriculum, but not necessarily doing this to better educational outcomes. It should be noted that it is difficult for teachers to work with SEN students; they are given a little or no lesson time sometimes. It is necessary to personalize the teaching of such students according to their individual disorders that affect learning capabilities, so the teachers need help for the success of the educational process. This could be solved through the help of teacher's assistant who works in the classroom, and helps those teachers who work with SEN students; or more accurate teaching methods and other pedagogical tools should be used by teachers.

PRIEDAI

Interviu klausimynas

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?
2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?
3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?
4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?
5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos/ pilietinio ugdymo/ etikos pamokose?
6. Ko mokiniai yra mokomi? Kokias teisės pagrindų žinias perteikiate?
7. Kur jie panaudos tas žinias?
8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?
9. Kaip manote, ar specialiųjų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?
10. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?
11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?
12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?
13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?
14. Kur specialiųjų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

T1 pokalbis užtruko 37 min.

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?

Mano supratimu, tai mokinių supažindinimas su ne vien jų teisėmis ir pareigomis, tačiau ir tai, kaip veikia Lietuvos valstybės visos institucijos. Vaikai turėtų tai žinoti, kad po to nebūtų problemų, nes jie yra rinkėjai ir kad nebūtų problemų vėliau, kai jie pradės savarankiškai gyventi. Jeigu jiems iškils problemų, jie turėtų žinoti, kur kreiptis, kaip apginti savo teises. Turėtų žinoti visų institucijų veiklos pagrindus, pradedant nuo mokyklos savivaldos, po to einant prie kaimo bendruomenės, kad po to nesuprastų, kad jei susipyko su kaimynu, tai reikia kreiptis tiesiai į prezidentą. Turi žinoti, kad valstybėje viskas veikia pagal numatytą tvarką, pagal įstatymus.

2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?

Atlieka svarbų vaidmenį, nes arba tu paruoši vaikus ir jie supranta, kaip veikia valstybės institucijos arba vaikas nesupranta kaip tvarkomasi valstybėje. Kaip jam kitaip suprasti? Tik turint žinias. Tai pagrindinis tas išsilavinimas ir supažindinimas su teisėmis ir pareigomis, su institucijų veikla ir apskritai kaip viskas veikia, kaip tu gali ginti savo teises, kokias tu turi pareigas – tai informacija, kurią žinoti reikia.

3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?

Dabar jis praktiškai yra tik per pilietinio ugdymo pamokas ir jo reikia. O teisinis ugdymas kaip atskira disciplina nežinau ar būtų reikalingas. Na, jei žmogus sugebės dėstyti vaikams suprantama kalba, tai taip. O kaip pasirenkamasis dalykas 11-12 klasėse šis dalykas būtų reikalingas tik tiems mokiniams, kurie norės studijuoti teisę. O visi kiti to nesirinks, nes jiems tai nereikalinga. Tai vienas dalykas. Kitas dalykas, jeigu jie rinksis, dideliuose miestuose gal tai darys labai motyvuotai ir sąmoningai, o tuo tarpu mažesniuose miesteliuose rinksis tie vaikai, kuriems tai bus dar viena pamoka, per kurią jie nieko neveiks. Tokia yra perspektyva, nes visos tos tokios pridedamosios pamokos nemotyvuotiems vaikams tai yra prasėdėjimo ir pratingėjimo pamokos. O vėl gi, jei tai būtų privaloma pamoka, tai aš vėl nematau prasmės, nes ką tada veiks aukštosios mokyklos. 9- 10 klasėje jie jau susiduria su teisinėmis žiniomis, jie paklauso žinių, o informacija, su kuria jie nesusiduria ir kuri tik galbūt kažkada bus naudinga jiems neįdomi ir jie jos neįsisavina. O ir įstatymai keičiasi, tai jei aš išmoksiu kažką 11 – 12 klasėje, o per tą laiką kol man prireiks įstatymai pasikeis, tai koks tikslas tokio mokymosi. O domėtis konkrečiais dalykais reikia toje situacijoje, kurioje aš konkrečiai su tuo susiduriu. O šiaip išmanyti man teisę visą, atskirus punktus, tai aš asmeniškai klausčiau kam man to reikia ir kas man iš to. Aš net neįsivaizduoju, kiek ir ko į mokyklą galima prikišti. Šitas

klausimas mane jau pradeda jaudinti. Vaikams jau nelieka laiko nei būreliams, nes pamokų jau virsta į aštuonias, devynias ir dar jei teisė prie to.

4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?

Tai daugiausiai pilietinio ugdymo, kažkiek yra istorijos pamokose, bet irgi ne per daugiausiai. Aš manau, kad kažin, ar per kokias klases valandėles nėra apie tai kalbama. Iš esmės tai yra paliečiama daugelyje mokomųjų dalykų.

5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos ir pilietinio ugdymo pamokose?

Atsiskleidžia pamokų turinyje, per konkrečias nagrinėjamas temas.

6. Ko mokiniai yra mokomi? Kokias teisės pagrindų žinias perteikiate?

Tik tiek, kiek yra apie valstybės valdymą nuo senovės istorijos iki šių dienų. Mes kalbame apie valstybės valdymą, teismus, ne teismus, teisę politinių partijų, cenzūros, pasirinkimų, vat šitus dalykus. Pilietinio ugdymo pamokose mes jau kalbam daugiau, bet irgi tik tada kai paliečiam teismus, tai konkreti jau teisė, o visa kita tai yra valstybės valdymas.

7. Kur jie panaudos tas žinias?

Kai bus pilnamečiai jie panaudos tas žinias. Jei jie nori ginti sakykime savio teises, jie sužino tas institucijas, kur jie gali kreiptis, tai jei iškiltų tokia situacija, tai jie gali tai daryti. Kur jie gali kreiptis, kaip gintis, į kokias institucijas, vaikai šitą žino, nes tai kalbama per pamokas. Tik vaikams turi būti paaiškinti, kur ir kokiomis situacijomis galima kreiptis, mes per pilietinį ugdymą nagrinėjame įvairias situacijas. Pvz, kai matome, kad tėtis auklėja vaiką, ar tu jau turi kreiptis, ar tada kai jau tėtis sistemingai šantažuoja ir varo iš namų kas trečiadienį ir tai jau yra įprotis, tai vat šitus dalykus mokomės skirti. Bet aš pastebėjau, kad vaikams jau pradeda nusibosti visa tai, nes jau yra per daug apie tai kalbama. Per klases valandėlę kalbama, dar kažkokie renginiai ir dar per kitas pamokas. Kaip ir tos patyčios, vaikai jau net baubia išgirdę tokią temą. Na, kiek tu gali kalbėti, reikia taip gyventi, kas iš to, kad mes kalbam kalbam. Aš vis galvoju, kad svarbiausia neperlenkt lazdos. Ir dabar tas pilietiškumas, kariuomenė, tik kalbam, kalbam, nuo to kalbėjimo norisi daryti priešingai. Kai visi tau pasakoja tai... Jie turėtų tai matyti namuose. Aš jums pasakysiu dar vieną dalyką: per pilietinio ugdymo pamoką kalbėti darosi vis sunkiau, nes tai, ką aš matau per televiziją ir skaitau spaudoje, tai visiškai prasilenkia ir aš nebegaliu duoti pavyzdžių iš gyvenimo, kad vaikai pažiūrėkit šitą ar šitą, kad tai yra spaudoje, aš atversiu tą ir tą puslapį. Viskas yra priešingai. Ir valdžios institucijose galioja dvigubi standartai ir visoki kitoki dalykai. Aš vaikus turėčiau mokyti taip kaip turi būti, o man dešimtokai tiesiai šviesiai ir pasako, kad taip nėra. Ir tas pavyzdys, kurį jie mato iš žiniasklaidos juos puikiai ugdo, puikiai. Nes žiniasklaida turi

milžinišką įtaką. Tad pamokoje telieka nagrinėti, kas parašyta ir pamokos apibendrinime paskelbti, kad gyvenime taip nebus ir viskas, nuleisti rankas.

8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?

Taip, nuolatos turiu specialiųjų poreikių mokinių.

9. Kaip manote, ar specialiųjų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?

Jūs supraskit, kas yra specialių poreikių mokinys. Tai mokinys, turintis sutrikimą, pavyzdžiui, trumpalaikė atmintis, disgrafija, disleksija ir net nesugeba perskaityti arba jis tavęs klausydamas negirdi kokių nors garsų arba nesugeba perskaityti arba jis nesuvokia. Jam reikia ne teisinių žinių, jam reikia socialinės pagalbos. Ir jis turi teisę į socialinę pagalbą, jam užtenka tiek prisiminti. Jeigu jis turi problemų jis turi žinoti socialinį darbuotoją ar specialistą, į kurį gali kreiptis ir kuris jam padės.

10. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?

Mokiniams, su pritaikytom programom palieku tas pačias programas, nors iš esmės, tai jie vis tiek nieko nesuprata, o tiems, kurie ateina su individualizuotom programom reikia labai stipriai keisti turinį, paliekant tik pagrindinius faktus, kurių jie nesuvokia, neįsimena ir pan.

11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Kad jie kartais net nesiorientuoja, kokioj pamokoj yra. Pagal programas tai kartais jie turėtų daryti tik keliom užduotėlėm mažiau, tačiau jie išvis nesupranta, ko čia atėję ir ko aš iš jų noriu. Jie sėdi, klauso, jei paklausi, tai kažką atsakys, bet vilties, kad jei kažką sužinojo, tai prisimins iki kitos pamokos, aš jau neturiu.

12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?

Jie klauso sykiu arba jie gali kalbėti kartu su kitais vaikais jei jie dalyvauja diskusijoje. Įstatymų jie nesupranta, net šiaip žmogus iš pašalies nesupranta, ar ne? Tai manau, kad specialiųjų poreikių mokiniai į tą laiką geriau lai eina mokytis lietuvių kalbos, lavina skaitymo įgūdžius, aritmetikos įgūdžius – tai, kas jiems bus reikalinga gyvenime, o asmeniniame gyvenime, kada jie bus suaugę, jiems reikia socialinio darbuotojo paramos, kuris jam turi viską viską padėti. Jeigu jam iškyla problemos, klausimai, jis turi žinoti kur kreiptis – į savo socialinį darbuotoją, kuris jį globos. Lietuvoj yra labai prasta situacija su socialiniais darbuotojais. Specialiųjų poreikių žmonės yra palikti, pamiršti ir socialiniai darbuotojai nežinau ką veikia. Ir šių žmonių teisės yra pamintos šiuo atžvilgiu, o tokia Lietuvoje sistema, taip yra naudinga, nes socialiniams darbuotojams reikėtų dirbti, dar už tai jiems reikėtų mokėti pinigus. O tai turėtų

būti labai didelis tinklas, toks, kaip yra užsienyje. Viską daro socialiniai darbuotojai, nes jų parama reikalinga. Užaugę specialiųjų poreikių asmenys gimdo vaikus, gyvena, jie tampa piliečiais, tačiau pagalbos, kuri jiems reikalinga, jie nesulaukia.

13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Jiems tai visai nesvarbu, lygiai taip pat kaip ir tiems mėlynanosiams, jie juk irgi piliečiai ir jie eina balsuoti ne dėl to, kad domisi šiuo klausimu, o dėl to, kad žino, kad gaus 20 lt, o piniguose jie susigaudo. Ir jie net tikriausiai nežino, kas toje valdžioje yra, kokius žmones išrenka. Jų teisinės žinios susiveda į socialinę pašalpą. Jie supranta tik tiek, kad arba inai yra didelė, arba mažesnė. Tad ir specialiųjų poreikių mokiniams reikalingas tas žmogus, kuris juos globotų, padėtų, patartų ir kai kuriais atvejais apgintų.

14. Kur specialiųjų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

Jam niekas nesuteiks žinių pagal jo sutrikimą, aš jam galiu suteikti, bet jis manęs nesupras, jis yra žmogus su sutrikimais, specialiųjų poreikių žmogus.

T2 pokalbis truko 20 min.

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?

Na, manau, kad teisinis ugdymas susijęs su pirmiausia vaiko teisių ir pareigų supažindinimu, taip pat į teisinio ugdymo sąvoką turėtų įeiti ir valstybės teisinės santvarkos pažinimas.

2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?

Teisinis ugdymas daro piliečius labiau informuotus, jie sužino, kad nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia ir susipažįsta su teisine santvarka, įstatymais, kuriais reikia domėtis, jų laikytis, taip pat skatina juos tapti atsakingais piliečiais.

3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?

Bendrojo ugdymo mokyklą lanko visi mokiniai ir tai bene vienintelė vieta, kur juos visus galima informuoti apie jų teises, apie pareigų vykdymą, apie tai, kur galima apginti pažeistas teises, kur kreiptis iškilus problemoms, galų gale apie tai, kur rasti reikiamos informacijos ir pan. Tad manau, jog šios žinios yra vienos iš reikalingiausių, kurios suteikiamos bendrojo ugdymo mokyklose, nes jos bus reikalingos gyvenant savarankišką gyvenimą.

4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?

Na manau, kad kažkiek apie tai yra kalbama daugelyje pamokų, popamokiniai renginiai organizuojami, taip pat atvyksta ir policijos darbuotojai su prevencinėmis akcijomis. Daug teisinių žinių yra pateikiama pilietinio ugdymo pamokose, taip pat teisinės valstybių santvarkos yra nagrinėjamos istorijos pamokose.

5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos pamokose?

Atsiskleidžia per mokomąją medžiagą. Yra tam skirtos atskiros temos.

6. Ko mokiniai yra mokomi?

Jie supažindinami su teisių ir pareigų vienove, valstybių valdymo būdais ir jų pagrindiniais bruožais, kas yra laisvė ir demokratija, Rytų Civilizacijos teisę nagrinėja. Taip pat aiškinasi, kokie senovės demokratinio valdymo principai išlikę šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse, nagrinėja antikos civilizacijų pasiekimus teisės srityje. Kiekvienos klasės ugdymo programoje yra bent maža dalis integruoto ir teisinio ugdymo, tad mokydamasis mokinys tikrai gauna tų žinių.

7. Kur jie panaudos tas žinias?

Kai kurių žinių niekur nepanaudos, jos liks bendram išprusimui, o kai kurios, pavyzdžiui, apie šalies valdymą, teisinę sistemą, jos funkcionavimą, apie savo teises, apie galimybę gintis teisiškai, jiems pravers gyvenime, kai gyvens savarankiškai ir bus atsakingi už

savo veiksmus, pradės spręsti iškilusias problemas, galų gale, susiras darbą. Visose gyvenimo srityse reikia turėti bent minimalių teisinių žinių.

8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?

Taip, specialiujų poreikių mokinių yra beveik visose klasėse.

9. Kaip manote, ar specialiujų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?

Manau, kad taip, nes jie irgi lanko bendrojo ugdymo įstaigą tam, kad įgytų žinių, kurios pravers kasdieniniame gyvenime. Juk ir jie sulaukę pilnametystės atsakys už savo veiksmus, o be to šių mokinių teisės kartais pažeidžiamos dažniau, jiems dažniau tenka lankytis „valdiškose“ įstaigose tvarkant įvairius neįgalumo dokumentus, tad jie turi žinoti, kokias teises bent turi, kur kreiptis pagalbos, jei jos yra pažeidžiamos, ar kur kreiptis, kad gautų tai, kas jiems numatyta įstatymo.

11. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?

Šie mokiniai gauna komisijos išrašą, kuriame yra rekomendacijos, kaip keisti mokymo turinį. Tai vadovaujantis šiais aprašais jiems mažinamas užduočių kiekis, lengvinamos užduotys ir pan. Viskas priklauso nuo sutrikimo pobūdžio ir sunkumo.

11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiujų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Dažniausiai kaip ir minėjau mažinamas užduočių skaičius ir lengvinamos užduotys. Teisines žinias, pateikiamas žodžiu, jie išklauso kartu su visa klase, tik menčiau įsimena, trumpiau atsimena, mažiau užduočių atlieka. Jei mokomosios informacijos, kurią reikia įsiminti jiems yra per daug, tai išrenku svarbesnius faktus, juos užsirašo, bando įsiminti. Kontroliniuose darbuose prašau jų prisiminti tik esminius faktus, jie dažniausiai negeba atlikti analizės, palyginimų, dažnai pamiršta, ką yra išmokę ankstesnėse pamokose.

12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?

Kol dirbame žodžiu, tai dirbame visi kartu, o kai atliekamos užduotys, jas diferencijuojame pagal galimybes. Jei visa klasė dirba savarankiškai, tai jie dirba lengviau, mažiau, su mano priežiūra.

13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiujų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Svarbus tiek, kad jie gebėtų pasinaudoti sukurtais įstatymais, žinotų, kur susirasti informaciją, kaip apsiginti save.

14. Kur specialiujų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

Specialiujų poreikių mokiniams reikalinga daugiau su jų negaliomis susijusi informacija, supažindinimas su jų poreikius ginančiais įstatymais, institucijų darbu, galimybe gauti socialinę, psichologinę ir kitą reikalingą pagalbą. Aišku, ši informacija reikalinga visiems mokiniams, bet kiti gal būt imlesni informacijos srautui, greičiau linkę susirasti informaciją internete, o specialiųjų poreikių vaikai ne visi moka naudotis kompiuteriais, ne visi net turi galimybę tai padaryti, tad jiems galbūt reikėtų vesti pamokančias paskaitėles socialine veikla užsiimančiose įstaigose.

T3 pokalbis truko 35 min.

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?

Tai mokinių turbūt teisės ir pareigos, kurias jie turėtų žinot besimokydami mokykloje ir aišku kažkiek konstitucijos pagrindai, aš taip manau, kad mokykloj jiems reikalingi.

2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?

Tai tiesiog, kad žinotų žmonės, kokiomis teisėmis jie gali pasinaudoti, jeigu jų teisės būtų pažeistos, arba kokia atsakomybė laukia už įstatymo pažeidimą.

3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?

Aš manau, kad jis turėtų būti kaip atskiras kursas ir nemanau, kad jis turėtų būti integruotas, nes kai integruotas, tai turbūt tai yra niekinis variantas ir ištikrųjų, žymiai geriau atspindėtų tą teisinį visą mokymą ir žinoma, mokiniams būtų žymiai didesnė nauda negu priebėgom per įvairias pamokas. Manau, kad teisinį ugdymą galima būtų pradėti nuo pareigų ir teisių dėstymo jau penktoje klasėje ir toliau tas turinys vis sudėtingėtų. Ir manau, kad tai turėtų būti privalomas dalykas, o viena savaitinė pamoka nemanau, kad labai vargintų mokinius, o jei ir taip, tai gerai apmąščius galima kažko atsisakyti ar pamažinti. Teisinio ugdymo mokiniams reikia vien dėl pilietinių tikslų, nes mūsų pilietinė visuomenė nesukurta ir mes tarkim žinom daug atvejų, kai daromi galybė pažeidimų ir kaip žmonės nežino kur eiti ir kur kreiptis, apginti teises. Aš manau, kad tai turėtų būti būtent kaip viena savaitinė pamoka mokinių pilietiniam ugdymui.

4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?

Manyčiau, kad daugiausiai integruojama į pilietinį ugdymą, o į kitus nemanyčiau, kad labai daug. Daugiausiai išeina 11 klasėje per politologijos kursą, kuris atskiras būdavo, bet iki 11 klasės jie faktiškai nieko negauna.

5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos pamokose?

Istorijos pamokose teisinis ugdymas tikrai neatsiskleidžia, nes per tą pamoką pagal apkrautas programas tu turi praeiti ten tarkim ir visus civilizacijos pasiekimus, pavyzdžiui, paimkim romėnus, tai reikia kalbėti apie jų kelius, statybą, betonas, jų atradimas, akvedukai ir

tame tarpe teisė, tai kiek laiko tam gali skirti per pamoką, kai ten dėstymo yra apie 15 minučių, tai kiek gali kalbėt apie teisę.

6. Ko mokiniai yra mokomi? Kokias teisės pagrindų žinias perteikiate?

Aš pati dėstau istoriją ir ištikrųjų aš žinau, kad istorijos pamokose yra tik Hamurabio įstatymai, Romėnų teisė, taikomas Staliono principas, akis už akį, dantis už dantį, kad ne visiems piliečiams buvo vienodi tie įstatymai ir faktiškai tai tėra trys minutės pamokoje.

7. Kur jie panaudos tas žinias?

Nemanau, kad jie gautas žinias apie civilizacijas kur nors panaudos šiandieninėje visuomenėje. Tarkim dešimtoje klasėje jie ten mokosi apie konstituciją, bet tik tai aspektais, kam ji reikalinga, kas tai per įstatymas yra ta konstitucija, tarkim šiek tiek prezidento funkcijos, ministro pirmininko, dra šiek tiek, bet tik tiek. O kad mokytų vaikus, apie jų teises, pareigas, ką ten numato, tai nėra.

8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?

Tenka dirbti, per visas klases šiuo metu turiu 38 specialiųjų poreikių mokinius.

9. Kaip manote, ar specialiųjų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?

Manau, kad visiems jis reikalingas, bet kuriam ir neišskirčiau specialiųjų poreikių mokinių.

10. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?

Faktiškai specialiųjų poreikių mokiniams, na ir įprastai besimokantiems mokiniams tų teisinio ugdymo žinių faktiškai nėra, o ši tiems, tai vienu sakiniu. Pasakau, kas yra prezidentas, vardą, pavardę, ką jis veikia, arba ten kas ministras pirmininkas, arba, ką veikia seimo nariai, skaičių, kad žinotų ir panašiai ir pagrinde jų teises ir pareigas.

11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Mokymo turinį labai susiaurinu, bet taip, kad iš vis išmesčiau informaciją – nebūna, nes yra programa, kur ten turi užsiminti vienu ar dviem sakiniais. Labai jau tokių su dideliais sutrikimais mokinių šiuo metu neturim, turėjau ten kažkada tokį, kad su individualizuota programa buvo, o dabartiniai, tai sakyčiau gal ne tiek specialiųjų poreikių, kiek socialiai apleisti ir jeigu su jais dirbi vistiek kokį rezultatą pasieki.

12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?

Jeigu tai yra pritaikyta programa, su mokiniu dirbu kaip su visa klase ir pagal pateiktas rekomendacijas jų net turėtų nesimatyti pamokoje. O kurie su individualizuotom programom, tai su jais dirbu individualiai. Tada visai klasei organizuoju tokią veiklą, kad jie ilgiau padirbtų

savarankiškai, o su jais dirbu tuo metu individualiai ir 10 minučių pamokos jiems tikrai skiri. Bet aš tik tris mokinius su individualizuotom turiu, o kurie pritaikyti, tai sakau, jiems palengvini užduotis, namų darbus, bet kad jie kažko neitų, nesimokytų, tai taip nėra. Kontrolinius darbus jie kaip ir visa klasė atlieka naudodamiesi pultais, aš visai klasei parengiu užduotis ir atsakinėja parinkdami tinkamą atsakymo variantą. Tai jie vienus atsakymus žino, kitus spėlioja. Paprastai jie sugeba atlikti testų užduotis. Visa klasė gauna dar prie testų papildomų užduočių, o jie jau ne. O šiaip kiekvieną pamoką aš stebiu, ką jie prisimena, kartojam, darau apklausas ir matau, kad kažkiek turi žinių.

13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Jiems tiek pat svarbus kiek ir kiekvienam, aš jų neišskirčiau iš kitų, nes jie daugiau tik turi elgesio problemų, agresyvesni ir nemanau. O beto, jie paprastai savo teises puikiai žino.

14. Kur specialiųjų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

Absoliučiai visiems tų teisinių žinių reikia, nes nežinoti savo teisių ir pareigų, tai jau šitoje visuomenėje negali už savo teises kovoti, o pareigas irgi būtina vykdyti aš taip manau. Tai jiems reikia ir aš dar kartą kartoju, kad tai turėtų būti kaip atskiras kursas, nes kai integruota tai kai nieko nėra.

T4 pokalbis truko 17 min.

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?

Tai kaip suprantu, tai turėtų būti teisinio išprusimo formavimas. Supažindinimas su teisėmis, pareigomis, pagrindiniais įstatymais ir dokumentais.

2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?

Manau, kad šiuo metu jokio, nes nei tėvai žino savo pareigas, nei mokiniai. Gal labiau išsilavinę piliečiai ir žino, o tie, kas dirba paprastus darbus, gyvena savo kasdieninėje rutinoje ir tiek

3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?

Ar jis turėtų būti kaip dėstomasis dalykas? Gal geriau kaip dalis dalyko, kaip yra dabar. Jis gali būti, aš to neneigiu, kaip kursas kaip čia už laisvę, to teisinio ugdymo, ar skyrius, bet vadovėlius reik parašyti, o kas mokys šito dalyko. Bet pagalvokim logiškai, kai dar buvo devynmetė pagrindinė mokykla, tai per vienerius metus tu gali pasirinkti atskirą dalyką, bet kaip dabar, kai tau pusantrų metų iki egzaminų, tai kas jį rinksis, jeigu nėra klausimo apie tai valstybiniame egzamine, čia ne dalykas. Pasakysiu taip, jeigu valstybė užsako ir įdeda kad ir vieną klausimą iš teisinio ugdymo į istorijos egzaminą, va tada jau dalykas, kurį mokiniai rinksis, o mokytojai mokins. O tik taip tai jiems nereikia, jie nesimokys vis tiek.

4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?

Tai daugiausiai vienuoliktose, dvyliktose klasėse per pilietinio ugdymo pamokas. Dar gal kažkiek yra per klasės valandėles kalbama.

5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia etikos pamokose?

Etikos pamokose yra aptariamos žmonių teisės ir pareigos, bet tik tiek, kiek tai liečia žmogų iš etikos pusės.

6. Ko mokiniai yra mokomi? Kokias teisės pagrindų žinias perteikiate?

Truputį yra kalbama apie kai kurias teises, teisė į nuosavybę, kalbos laisvę, asmens laisvė... Aptariame, kad tai numatoma įstatymo, žaidimo forma išnagrinėjant kelias situacijas ir tiek.

7. Kur jie panaudos tas žinias?

Tikiuosi, kad žinios įgytos per etikos pamokas pasireikš netiesiogiai, bet per kalbėjimo, elgesio taktą su kitais.

8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?

Yra tik vienas vaikas šiuo metu. Dažnai specialiųjų poreikių mokinių tėvai jiems parenka tikybos, bet ne etikos pamokas ir per mano darbo praktiką yra buvę jos keli specialiųjų poreikių mokiniai. Tai dažnai netenka su jais dirbti.

9. Kaip manote, ar specialiųjų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?

Bent jau kaip atskiras dalykas tai nereikalingas aš manau, nes kaip jis nesimoko lietuvių, kaip nesimoko matematikos, istorijos, taip nesimokys ir šito. Jiems to nereikia, jie savo teises puikiai žino ir moka apginti, o pareigų jie neišgirsta, iš jų pareigų niekas nereikalauja, pareigų jie neturi, o pareigas turi tik mokytojas. Net tėvai pareigų neturi. Kitas dalykas kaip tėvus išmokyti pareigų vykdymo ir teisinio išprusimo. Kaip į šeimą ateiti su tuo teisiniu išprusimu, o ne tik plusą užsidėti kaip šeimos ugdymas, kad įvedėm dalyką, padėstėm ir šeimos sutvirtės. Ar sutvirtėjo? Nesutvirtėjo.

10. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?

Tai šiuo metu tą vaiką kur turiu, tai praktiškai nieko nereikia jam keisti, nes jo sutrikimas yra tik toks, kad jis rašo darydamas daug rašybos klaidų, tai į jas paprasčiausiai nekreipiu dėmesio ir informacija ne taip išlieka, vyrauja trumpalaikė atmintis, tai paklausus, ar prisimena, apie ką kalbėjom praėjusią pamoką jis retai kada atsakydavo, o pamokoj jis pakankamai aktyviai dalyvauja, supranta apie ką kalbame, tai nelabai ir tenka kažką keisti.

11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Tai kaip ir sakiau šiuo metu tai niekaip nekeičiu.

12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?

Lygiai taip pat kaip ir su visais mokiniais dirbant, niekuo neišskiriu, tik praeidama pro jį jei dirba kažką savarankiškai, dažniau paklausiu, ar viskas aišku. Bet sakau, šitas vaikas bent etikos pamokoje man nelabai išsiskiria iš visos klasės mokinių.

13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Nemanau, kad jiems svarbesnis nei kitiems, paprastai specialiųjų poreikių asmenys savo teises labai gerai žino ir jie yra agresyvesni apskritai, tos jėgos pas juso daug, jų nei parduotuvėj taip lengvai neapsuks, jie greitai ir rankinuką nuplėšt ar kažką pastumt, jie teises žino, nes prisideda ir žiniasklaida, pažiūrėkit, kam dirba žiniasklaida, nusikaltėliam ir visokiems banditams, ką galime pamatyti? Tik smurtą, nusikaltimus. Ir iš vis yra tokia situacija, kad mes išteisinam nusikaltėlius, o teisuolį kokį dar ir visuomenė nuteis, tokia dabar situacija Lietuvoje.

Viską valdo pinigai. Juk žiniasklaidoje 80 procentų – negatyvas, o spec. poreikių vaikui šitie dalykai eina į pašamonę, o pašamonė įsileidžia.

14. Kur specialiųjų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

Tai jei jiems jų labai reikia, kažkokių specifinių tai arba patys turėtų domėtis, arba spec. pedagogo pagalba turėtų būti pasiūloma, bet jie jiems patiems to nereikės, tai kas iš to bus jei tu jų atvesi į teisinio ugdymo pamokas, ar į kokius kursus, jam neišliks tai atminty, nes jų atmintis juk dažnai būna trumpalaikė.

T5 pokalbis truko 26 min.

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?

Tai elementarių teisinių žinių suteikimas pradedant nuo mokinio pareigų, teisių ir paskui žinios istorijos medžiagoje, na, pavyzdžiui, piliečių teisė, pareigos, Konstitucija, tai vat tie dalykai yra integruoti į dalyką.

2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?

Reikia visuomenei to iki to lygio, kad jie būtų suvokiantys piliečiai, pavyzdžiui, kam reikia balsuoti.

3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?

Manau, kad mokykla turėtų suteikti šių žinių, dar aišku ir iš šeimos tai turėtų atsinešti.

4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?

Per istorijos, pilietinio ugdymo, etikos gal dalykus.

5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos pamokose?

Aš jiems konkrečiai kalbu apie tai, kada atsiranda piliečio sąvoka senovės Graikijoje, su sąvokomis „pilietis“, „vergas“. Apskritai supažindinimas su sąvokomis vyksta per visą istoriją, paimkim kad ir mažumų teisės. Aš nuolat pabrėžiu, nors vadovėliuose ir neišskiria, pavyzdžiui, rašo, kad Senovės Graikijoje yra pasiekta demokratija, tačiau šiandienine prasme tai neatitinka, nes ten buvo vergai ir moterys neturėjo jokių teisių ir šia prasme mes nelaikytume to jokia demokratija.

6. Ko mokiniai yra mokomi? Kokias teisės pagrindų žinias perteikiate?

Supažindinu su kai kuriomis teisėmis, o pagrinde, tai dvyliktoje klasėje jau yra integruota Konstitucija, į pačią programą. Tai ten taip tiesiogiai, o žemesnėse klasėse tai netiesiogiai.

7. Kur jie panaudos tas žinias?

Aš manau, kad čia konkrečiai tai nėra tokio apčiuopiamo dalyko, tai aš manau, kad formuojama yra tiesiog ta teisinė sąmonė, kad jie suvoktų, kokios tos teisės yra, kam tos pareigos.

8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?

Taip turiu visose klasėse.

9. Kaip manote, ar specialiujų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?

Manau, kad jiems reikalingas tik tiek, kiek ir kitiem vaikam, aš jų asmeniškai neišskirčiau kaip tokių, kuriems labai reikalingos tos žinios. Ir apskritai, jeigu galiu atvirai pasakyti savo nuomonę, tai jie kaip sakoma yra nemokytini, tai, pavyzdžiui, jeigu aš be

klausos, tai mane mokyti groti, pavyzdžiui, saksofonu penkis metus bus nei šis nei tas, nu gal aš skirsiu tą instrumentą iš kitų, bet tik tiek. Beabejo ir jiems reikia turėti bent kažkokį bendrą supratimą kaip visiems. Bet dažnai jų suvokimas apie pasaulį yra šiek tiek kitoks ir kartais jie tiesiog gali išvis nesuvokti, kad jų teisės yra pažeidžiamos, tai ką jau kalbėt apie tokias situacijas, kad jie ieškos pagalbos valstybinėse institucijose. Bet koku atveju su specialiuju poreikių mokiniais daugiau turėtų dirbti spec. pedagogai.

10. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?

Elementariai pritaikau užduotis pagal jų gebėjimus. Kartais išvis išimu jiems užduotis.

11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Nelabai jie įsisavina iš vis tą mokomąją medžiagą ir aišku labai skiriasi nuo konkrečios situacijos. Pavyzdžiui, vienoje klasėje yra dvi mergaitės, jos nieko nepasako, bet jos sėdi ten ramiai piešia, kopijuoja nuo vadovėlių ir nelabai ką suvokia. Tiesą sakant, aš per daug ir nesigilinu, nes jei tu per daug įsigilinsi su jom ten dešimt minučių, tai neaišku, ką ten kiti darys, nes klasėse juk yra ir gebančių atlikti užduotis, kurie yra hiperaktyvūs ir jeigu jų nekontroliuosi, tai sukels labai daug problemų. Spec. poreikių mokinių integravimo idėja aš apskritai nelabai džiaugiuosi, nes jie bendroj klasėj mažiau išmoksta, negu su jais dirbtų spec. pedagogas. Kai skaičiau čia straipsnį vienos mokyklos direktoriaus, tai jis pasakė, kad jie yra iš vis nemokytini, o jūs su jais dirbate ir siekiat rezultatų. Nu, aišku, ciniškai skamba. Dabar girdėjau, kad mokslininkai įrodinėja, kad intelektas yra įgimtas taip kaip ir muzikinė klausma. Tai reiškia, kad jei tas žmogus neturi, liaudiškai sakant, loginio mąstymo, tai joks mokytojas negali jo padaryt. Nu turėjau aš kartą mergaites dvynes seses vienuoliktoje dvyliktoje klasėj, tai jos ten irgi praktiškai tik nurašinėdavo nuo vadovėlio ir gaudavo tą teigiamą įvertinimą, bet naudos, tai aš manau jos neturėjo jokios.

12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?

Pamokose jie dažniausiai būna ramūs ir dirbdamas aš vadovaujosi tokia taisykle medikų, kad nepadaryt niekam blogai, tai reiškia medikas žino, kad nu ta prasme yra kažkokie rizikos faktoriai, tai jis geriau nedarys operacijos. Tai mano požiūris toks, kad nu nekankint to vaiko. Nes kiti ten kankina, reikalauja kažko, nu kas iš to jei rezultatas vis tiek tas pats. Aš esu įsitikinęs, kad jeigu tas žmogus yra nemokytinas, nu mūsų laikais irgi tokių buvo ,bet neperdaug, tai nereikia jų perspausti. Aš žinau tokių žmonių, tai jie kažkaip prisitaiko toje sistemoje. Aš manau, kad iš vis šita sistema bloga, jie turėtų mokytis tik to, kas jiems svarbu. Jiems reikia, vakaruose taip yra, įgauti kažkokį raštingumą ir kitaip integruotis, tai yra į visuomenę per praktinius dalykus. Nes jeigu, pavyzdžiui, jūs mokėtės matematiką, bet šiai

dienai jums jos nereikia, ar jūs viską prisimenate? Ne. Jei apklaustume žmones, kurie mokyklas baigę 15 – 20 metų, nu tai kiek jie prisimins, tikrai tik pagrindinius dalykus, kuriuos naudoja kasdieniame gyvenime. Tai taip ir tiems specialiųjų poreikių mokinukams, ar jie reikia per matematikas sinusus, kosinusus skaičiuoti, jiems reikia tik esminių dalykų. Taip ir istorijos pamokose, nori nenori, tu turi naudoti ir specifines sąvokas, kurios specukams išvis apsunkina pamokos medžiagos supratimą, o suvokti visiems yra nelengva, tai ką kalbėt apie juos. Tiesą pasakius, aš net neįsivaizduoju, ko istorijos pamokose juos mokyti, kad jie suprastų, būtų perteikta esmė ir reikalinge gyvenime, nes jie nesupranta, tas žinias nelabai kur panaudos net jei aš jiems ir įkalsiu kažkokią informaciją. Bandau pažiūrėt jų, pavyzdžiui istorinę sąmonę, ką jie suvokia apskritai. Nu sakykim dvyliktokas baigiantis ką jis suvokia, nes dabar egzaminas padarytas taip, kad viskas orientuota į techninius dalykus, nu aš ten apibrauksiu, bet galiu nesuvokti giliai. Tai taip pasižiūrėjus matai, kad jie nelabai ten ką suvokia, o spec. poreikių tai nėra nei ką kalbėti, kad jie turi istorinę sąmonę.

13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Čia gal šitas dalykas labai priklauso ir nuo sutrikimų, vieniems to visai nereikia, nes neduos jokio supratimo ir naudos, o kitam gal įkvėps pasitikėjimo. Aš turėjau čia vieną tokį dešimtoką, tai jis pamatė, kad aš prie kompiuterio ten kažką darau, tai jis atėjo, man padėjo, paaiškino kaip įsirašyti ir specialiųjų poreikių va prašau, tai aš manau, kad ko jam reikės jis tai mokės ir žinos, bet čia vėl nelygu tam, koks yra sutrikimas.

14. Kur specialiųjų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

Net nežinau iš tikrųjų, formaliai tai be abejo, kad turėtų būti mokykla, bet aš sakau, mano supratimu su jais turėtų daugiau dirbti socialiniai pedagogai, kurie turi kažkokių niuansus, ir manau, kad kažin ar jis gali būti visai savarankiškas pilietis, nes vis tiek socialinio darbuotojo pagalbos praktiškai reikia nuolatos. Nors kartais būna gyvenime ir taip, kad tie, kurie mažesnio išsilavinimo, tai eina ir dažnai tas savo teises gina, rašo ten visokius skundus. Ir kartais tie, kurie turi tą išsilavinimą tų teisiau mažiau gina. Pavyzdžiui, kad ir pedagoginė bendruomenė mokytojų teisės dažnai yra pažeidžiamos, bet menkai gina mokytojai.

T6 pokalbis truko 27 min.

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?

Tai supažindinimas su pirmiausia Lietuvos teisine sistema, pagrindiniais teisiniais dokumentais, įstaigų pagrindinėmis funkcijomis.

2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?

Didina teisinę sąmonę, prusina liaudį, skatina pilietiškumą.

3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?

Manau, kad bendrojo ugdymo mokyklose ir taip gausu įvairių mokymosi dalykų, tad dar vienas tikrai nėra reikalinga, o be to turime juk pilietinio ugdymo pamokas, kurios šiuo metu puiki atsvara teisės pagrindų disciplinai.

4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?

Tai kaip minėjau jau, manau, kad pilietinio ugdymo pamokose, nes istorijos pamokose tai labai nedaug yra užsimenama apie šiandieninę teisinę santvarką.

5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos pamokose?

Nagrinėjant temas, atliekant užduotis kalbame apie kai kuriuos šalių valdymo ypatumus, moterų teises.

6. Ko mokiniai yra mokomi? Kokias teisės pagrindų žinias perteikiate?

Daugiausiai atsiskleidžia per senųjų civilizacijų temas. Kai kalbame apie moterų ir vyrų nelygias teises, palyginam su šiandieniniu demokratiniu valdymu. Bet tai tik keli momentai atskirose pamokose, tam daugiau laiko negalime skirti, nes yra daug temų, su kuriom mokiniai turi susipažinti.

7. Kur jie panaudos tas žinias?

Pirmiausiai, tai laikydami egzaminus, o vėliau liks tik bendram išprusimui kol galų gale visai tai pamirš. Matot, mokyklose ir yra tokia problema, kad mokomųjų dalykų yra daugiau nei reikia ir niekam nerūpi, ar tam vaikui reikia to mokslo tiek. Tas pats ir su tuo teisiniu ugdymu, jei jis norės turėti tų žinių, jis tuo domės ir jas gaus: norės – studijuos teisę, norės – pasidomės internete ar kitur kur.

8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiujų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?

Taip, yra keli mokiniai.

9. Kaip manote, ar specialiujų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?

Aš iš vis nemanau, kad mokiniams mokykloje dar reikia ir teisinio ugdymo pamokų, tai specialiujų ugdymosi poreikių mokiniams tikrai drąsiai galiu teigti, kad to nereikia, kaip ir

daugumos kitų mokomųjų dalykų. Jie pilnai užtekę lietuvių kalbos, matematikos ir tai tik tiek, kiek reikės elementariam išgyvenimui visuomenėje.

10. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?

Įvairiai, dažniausiai mažinu mokomosios medžiagos kiekį paliekant tik esminius faktus, aišku sumažėja ir užduočių kiekis, nes jei jam pamokos metu reikia įsiminti tik du ar tris sakinius, tai tų užduočių, kurias daro visa klasė jau jis niekaip nepadarys dėl to, kad neturi informacijos, negeba dirbti savarankiškai, o dažniausiai ir noro visai nėra.

11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Kadangi ir taip jo istorijos pamokose ne per daugiausiai, tai jiems lieka tik vienas kitas sakinytis, o visa kita tik ką išgirsta pasakojant ar aptariant pamokų metu.

12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?

Dirbam kartu su visa klase, o kai klasė dirba savarankiškai, atlieka užduotis, tai prieinu prie mokinių, pasakau, ką jie turi žinoti, užsirašo, jei yra lengvesnių užduočių, tai kartu su jais pabandom atlikti.

13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Tiek pat, kiek ir visiems kitiems, kurie nori tai žinoti, ar nenori. Aš jų neišskirčiau šiuo atžvilgiu iš kitų mokinių, nes visai nesvarbu ar mokinys specialiųjų ugdymosi poreikių, ar ne, nes jei jam visai neįdomu, tai nei vienas mokytojas nesukrės jam tos informacijos. Tad viskas priklauso nuo mokinio, jei jis noriai priima informaciją, nori sužinoti, jam svarbu būti geru piliečiu, tai tada teisinis ugdymas bus svarbus kaip informacijos rūpima tema gavimo būdas.

14. Kur specialiųjų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

Pirmiausiai kiekvienoje šeimoje turi galioti nuostata, kad mokyti ir gauti žinių yra mokinio pats didžiausias tikslas, tada galės ir teisinės žinias suteikti ir mokytojai, ir tėvai ar studijos universitete, knygos, internetas ir kiti informacijos šaltiniai. O šiaip žmonėms apskritai trūksta tokios informacijos, bet jau tokia ta mūsų visuomenė ir ją pakeisti labai sunku, bet manau, kad tai būtina daryti ir gal veiksmingiausiai tai būtų daryti per televiziją, nes ji labai įtakoja žmonių elgesį, požiūrį ir nuostatas.

T7 pokalbis truko 31 min.

1. Paaiškinkite, kaip Jūs suprantate, kas yra teisinis ugdymas?

Teisinis ugdymas nemanau, kad suprantamas tik kaip teisių ir pareigų išpildymas, supažindinimas su valstybės valdymo santvarka, bet tai turėtų būti suprantama ir kaip šaukšmas tapti tikrais piliečiais, kuriems rūpi Lietuvos ateitis.

2. Kokį vaidmenį, Jūsų požiūriu, visuomenėje atlieka teisinis ugdymas?

Vat būtent turėtų ir skatinti tapti piliečiais, tikrais piliečiais, kuriems ne tas pats, kas sėdi valdžioje, kurie nebėga į kitas šalis vien dėl to, kad yra patriotiškai ir nori sukurti savo gyvenimą čia.

3. Kokia Jūsų nuomonė apie teisinį ugdymą bendrojo ugdymo mokyklose?

Jei tai būtų dar vienas privalomas mokomasis dalykas, tai be abejo, visi garsiai rėktų, kad kam to reikia, nes ir taip daug ko mokiniai mokosi be reikalo. Aš sutinku su ta nuomone, kad mokiniai apkrauti mokomųjų dalykų gausa, bet iš kitos pusės, gal laikas tobulėti ir kažko atsisakyti, o vietoj to mokytis pilietiškumo, patriotizmo vardan geresnės visuomenės struktūros, kad žmonės būtų kultūriškesni, suprastų, kas ir kodėl vyksta įvairiose instancijose. Kodėl žmonės emigruoja? Nes nesupranta, kad taip tik kenkia sau, jie pabėgę į kitą šalį visuomet liks tik prisitaikėliai, o taip neturėtų būti. Turime kurti ir tobulinti Lietuvą savo išmanymu, žiniomis, gebėjimais, o ne pabėgti ten, kur kažkas daugiau pinigų sumokės ir gyvenimo tikslas bus tik vienas - pinigai.

4. Kokiose pamokose dažniausiai vykdomas mokinių teisinis ugdymas?

Daugiausiai per pilietinio ugdymo pamokas, tačiau ir žemesnėse klasėse apie tai kalbama, rengiamos popamokinės veiklos, nuolat diegiamas požiūris, kad žmogus visuomenėje ne vienas, kad turi ne tik teises, bet ir pareigas prieš kitus žmones.

5. Kaip teisinis ugdymas atsiskleidžia istorijos pamokose?

Nagrinėjant mokomąją medžiagą, bet tik tiek, kiek yra integruotas, kiek užsimenama, o tai sudaro labai mažą pamokos dalį.

6. Ko mokiniai yra mokomi? Kokias teisės pagrindų žinias perteikiate?

Mokomi apie žmonių teises, valstybių valdymo formas. Bet tai nėra daug vietos ir laiko pamokų metu užimančios temos ir jei to neužakcentuoji, tai permetama be įsiminimo ir naudos jokios neduoda.

7. Kur jie panaudos tas žinias?

Kur panaudos nežinau, o aš mokau su ta intencija, kad turėtų bendrą supratimą, kas yra įvykę pasaulyje ir Lietuvoje, kad gerai pasiruoštų egzaminams ir galėtų įstoti ten, kur tikrai nori, nes dažnas mokinys pasirenka istorijos egzaminą nors ir tikrai nesirenka istorijos studijų.

8. Ar šiuo metu savo dėstomosiose klasėse tenka dirbti su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiais mokiniais?

Jų visuomet yra. Praktiškai kiekvienoje klasėje yra bent po vieną ar du.

9. Kaip manote, ar specialiųjų poreikių mokiniams reikalingas teisinis ugdymas?

Aš manau, kad jis reikalingas visiems. Žinot, dar yra toks vienas mano pastebėjimas, na nežinau, ar jis visiškai teisingas, bet paprastai, mokiniai, visai nesvarbu ar jie specialiųjų ugdymosi poreikių, ar taip iš asocialios ar nepasiturinčios šeimos, jei jie mato, kad jų seneliai gyvena iš pensijų, jų tėvai gyvena nuo pašalpos iki pašalpos, tai tai jiems yra įprastas gyvenimo modelis ir jie net neįsivaizduoja kitaip. Tai, ką aš norėjau pasakyti šiuo pavyzdžiu, tai, kad jie savo aplinkoj neugdomi, kaip piliečiai, nes jų suvokimas apsiriboja tik tuo, kad valstybė juos turi išlaikyti, tai tokiems asmenim tas teisinis ugdymas reikalingas, bet kaip prie jų su tuo teisiniu ugdymu priėti ir jų suvokimą apie gyvenimo būdą ir pačią valstybę pakeisti, tai jau visai kitas klausimas ir vat tas vienas iš būdų aš netgi manyčiau, kad galėtų būti kaip privalomas teisinio ugdymo kursas bendrojo ugdymo mokykloje. Tik turėtų būti ir kažkokia privaloma įskaita ar egzaminas, kuris įpareigotų mokytis šį dalyką, kad tai nebūtų tik šiaip pasisėdėjimas.

10. Kaip šiems mokiniams pritaikote ugdymo turinį?

Čia vienareikšmiškai negalima taip atsakyti, nes kiekvienas specialiųjų ugdymosi poreikių mokinys ateina su savo sutrikimais ir vienas negali perskaityto teksto suvokti, kitas visai nesusikaupia dėl savo hiperaktyvumo, o trečias su trumpalaike atmintimi, kur atėjęs kitą pamoką jis kaip pirmą kartą čia atsidūręs. Tai ir tas individualizavimas labai skiriasi, jeigu vienam užtenka visą medžiagą ir užduotis pateikti žodžiu, tai kitam tenka per kiekvieną pamoką kartoti tą patį per tą patį. Pritaikydama užduotis visada pasižiūriu į mokinio gebėjimus. Kartais ir nieko nereikia keisti, o kartais mokinys negeba atlikti nei vienos užduoties, tad tenka duoti nurašinėti tekstą, ar nupiešti iliustraciją pamokos temai.

11. Kaip dažniausiai pasikeičia teisinio ugdymo turinys specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Kadangi to teisinio ugdymo pamokose ir taip nedaug, tai praktiškai jis nepakinta.

12. Kaip organizuojate jų ugdymą savo pamokose?

Dirbam kartu su visa klase, tik skiriasi jų užduočių kiekis, kartais parengiu lengvesnes, primityvesnes.

13. Kiek svarbus teisinis ugdymas specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems mokiniams?

Kaip minėjau, tai svarbus ne tik jiems, bet ir visiem piliečiam.

14. Kur specialiųjų poreikių mokiniai turėtų įgyti teisinių žinių? Kodėl?

Manau vis dėl to mokykloje, nes dažnai šeimose jie nemato nei gerų pavyzdžių, nei gauna patarimų.